

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

VARGA E. ÁRPÁD

Népszámlálások a jelenkori Erdély területén

Jegyzetek Erdély és a kapcsolt
részek XX. századi
nemzetiségi statisztikájának
történetéhez

Regio Könyvek

**Népszámlálások
a jelenkori Erdély területén**

Regio-könyvek 10.
Kisebbségi Könyvtár

Lektorálta: Nyárády R. Károly
Sebők László

VARGA E. ÁRPÁD

**Népszámlálások
a jelenkori Erdély területén**

(Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi
nemzetiségi statisztikájának történetéhez)

Regio — MTA Történettudományi Intézet
Budapest 1992.

„A számoknak általában és különösen a statisztikai számadatoknak megvan a maguk sajátos varázsa. Mint a pontosság (précision) mintaképei magukon hordozzák a feltétlen tény szigorú látszatát. Zárt és hibátlan oszlopokban való sorakoztatásuk csak növeli varázserejüket. Mindjárt az első pillanatra felkeltik figyelmünket és magukkal ragadnak, ha nem vagyunk óvatosak velük szemben. Valóban nem találhatunk subtilisebb bűnösöket a tévedések elterjesztésében és az ellentmondások elpalástolásában a statisztikai számadatoknál.”

(Liesse: La Statistique – Ses defficultés, ses procédés, ses résultats.)

„Kevés statisztikai méret pontos öt számig. Igen sok, legfeljebb a három első számjegyig biztos, egyeseknél pedig már a második számjegy is kétséges.”

(A. L. Bowley: An Elementary Manual of Statistics)

Idézetek a lugosi Magyar Kisebbség 1922. 6. számából

R12

46.516/32

Bevezetés helyett

1992. január 7. és 14. között hivatalos népszámlálást tartottak Romániában. E cenzust, nem utolsósorban nemzetiségi vonatkozásai miatt, érthető várakozás előzte meg, hiszen az új alkotmány által homogén nemzetállamnak nyilvánított országban a valóságban vagy két tucatnyi etnikum él, sőt jelentékeny részeit teljes egészében nem román ajkú vagy nemzetiségileg igencsak vegyes népesség lakja.

Bár a népszámlálást elrendelő kormányhatározat már 1990 októberében napvilágot látott, maga az összeírás – részben a nemzetiségi szövetségek passzivitása következtében – felkészületlenül érte a lakosságot. A megfelelő előkészítés hiányát az a viharos polémia is jelzi, amely az etnikai vonatkozású kérdések egyes kitételeit és a felvételi módszereket fogadta, odáig menően, hogy a várható eredmények szinte már a népszámlálás megkezdésének pillanatában kérdésessé váltak.

Ezek az előzetes aggodalmak érthetőek, ha arra gondolunk, hogy Románia nemzetiségi statisztikájának története – a maga nemében egyedülálló (bár még így is némi fenntartással kezelendő) 1930. évi népszámlálástól eltekintve – lényegében az elhallgatott és megmásított tények története. Lassan két emberöltő telt el úgy, hogy nem bocsátottak érdemi tényanyagot a nyilvánosság rendelkezésére az egyes etnikumok számbeli viszonyaira vonatkozóan; a hivatalos propaganda minduntalan olyan adatokra hivatkozik, melyek részletes kimutatását sehol sem találjuk. Ily módon kinyilatkoztatásokból áll össze a mai Románia népesedéstörténete; a valóságos tények felmutatása helyett demográfiai mítoszteremtés zajlik a jelen- és különösen az utókor számára.

Az összeírás befejeződván, óvatos várakozással tekintünk a bukaresti statisztikai szolgálat feldolgozó munkájának eredményei elé. A népszámlálási munkálatok kezdetekor fellobbant viták várhatóan az adatgyűjtés lezárultával sem érnek véget, ezért – a vitatott problémakör teljesebb megértéséhez – érdemes felidézni e munkálatok előzményeit, a román népességszámbavételek közel- és régmúltjának történetét. Összeállításunk ehhez az áttekintéshez

kínál segédanyagot, elsősorban a trianoni békeszerződés értelmében Magyarországtól Romániához csatolt területekre, azaz – Nyárády R. Károly kifejezésével élve – a jelenkori Erdélyre vonatkozóan.

Mivel e terület századunkban többszöri hatalomváltozást is megélt, figyelmünk a román statisztikai szolgálat ténykedése mellett a magyar statisztikai hivatal által folytatott népszámlálási munkálatokra is kiterjed. Így az összeállítás a kérdéses területen lezajlott hivatalos népszámlálásoknak a kezdetéig tekint vissza.

E munka műfaja: háttérvázlat. Jegyzetanyag, javarészt a hazai közkönyvtárakban is hozzáférhető dokumentumokra támaszkodva. A szükségszerűen hézagos áttekintés nem terjed ki sem a levéltári anyagokra, sem a korabeli napi és helyi (és főként nem a teljeskörű román) sajtóra. A felhasznált irodalom talán így is elégséges a témakör vázlatos áttekintéséhez, különösen a II. világháború előtti időszakra vonatkozóan, melynek magyar nyelvű feldolgozásai megbízhatóan összegzik a rendelkezésre álló nemzetiségstatisztikai forrásokat. De a háború után idézett szakirodalom töredékessége sem annyira a kutatómunka szubjektív korlátait, mint inkább az elsődleges források körének szűkülését jelzi.

A szöveges részt a főbb etnikai vonatkozású adatok táblázatai egészítik ki. Elsősorban a román népességszámbavételeket kívántuk bemutatni, melyek adatait, ellenőrzésük és a hatalomváltást megelőző állapotokkal való összevetésük céljából általában az 1910. évi magyar népszámlálás adataival kiegészítve idézik. Mi a táblázatok időhatárát, az I. világháború küszöbén fennálló – az asszimilációs folyamatok, valamint a külső és belső vándormozgalmak által jelentős mértékben befolyásolt – nemzetiségi erőviszonyok realisabb mérlegelése érdekében, 1900-ban állapítottuk meg. (Az 1900. évi népszámlálás abban az értelemben is választóvonalnak tekinthető, hogy részletes adatainak feldolgozása a korábbiaktól eltérően nem korlátozódott csupán a polgári lakosságra, hanem az összes népességre kiterjedt.) Az egyes népszámlálások adatsorai – újraközlésük révén is – általában hozzáférhetőek, ezért itt eredeti formájukban csak a kevéssé ismert 1919. és 1920. évi népösszeírási kísérletek eredményeinek közzétételét láttuk szükségesnek. (E táblázatok az előző két magyar népszámlálás megfelelő adatsorait is

magukban foglalják.) Hosszabb távú területi elemzésekhez szükséges idősorokat a szűkkeblű román publikációs gyakorlat következtében csak a mai közigazgatási beosztás szerint átszámítva lehet létrehozni. A táblázatok második nagy csoportja az ennek megfelelően feldolgozott népszámlálási adatokat részletezi.

Népszámlálások Magyarországon az első világháború előtti évtizedekben

Magyarország – s közelebbről Erdély – etnikai viszonyainak első hivatalos felmérésére 1850–51-ben, az osztrák hatóságok által lebonyolított katonai célzatú népszámlálás alkalmával került sor, e népességszámbavétel a felekezeti hovatartozás mellett a *nemzetiség* vizsgálatára is kiterjedt.¹ Témánk szempontjából különös jelentőséggel bír, hogy – noha a bécsi statisztikai igazgatóság csupán az országos végeredményeket tette közzé – a történeti Erdélyre vonatkozó adatok ma már helységenkénti részletezésben is a rendelkezésünkre állnak.²

Ezt az összeírást a magyar statisztikusok általában bizonyos fenntartásokkal fogadták; feltételezhető ugyanis, hogy az elfogult végrehajtó szervezet a magyarok számának megállapítása során a ténylegesnél alacsonyabb értékek meghatározására törekedett.³ Erre elsősorban a városi népességben már akkor is föllelhető ingadozók, illetve – az erdélyi részeken – a falvak magyar anyanyelvű, de görög katolikus vagy görögkeleti lakóinak mechanikus bejegyzésével nyílt lehetőség. A görög rítusú felekezetekhez tartozók számának a románok számával történt azonosítása főleg Székelyföldön okozott kisebb torzulásokat, de elképzelhető, hogy magyar anyanyelvű evangélikusokat hasonló alapon szászoknak könyvelték el. Az 1850. évi népszámlálás még így is megbízhatóbb forrásnak tekinthető, mint a leíró statisztikusok bizonytalan becslései; hibaforrásainak oka nagyobb valószínűséggel inkább a meglehetősen pontatlan utasítás, a fogalmak tisztázatlansága, a végrehajtó szervezet kiépítésének lazasága, az összeírók gyakorlatlansága, a feldolgozás számszerű hibái, és főként az összeírás jelentős időbeli elhúzódnása.

Az osztrák önkényuralom hatóságai 1857-ben újabb népszámlálást tartottak, melynek során, a korábbi hibákon okulva, az adatok begyűjtése és összesítése már nagyobb gonddal és szakszerűbben történt. Ez a census azonban az etnikai viszonyokat nem vizsgálta, csupán a felekezeti hovatartozás számbavételére korlátozódott.

Az osztrák hatóságoktól független első hivatalos magyar népszámlálásra a kiegyezést követően, 1869. december 31-én került sor. Bár egyes statisztikusaink – a soknyelvű ország etnikai realitásaiból kiindulva – eleinte a nemzetiség vizsgálatának az elvén voltak, végül ez a népességszámbavétel is csak a lakosság vallásfelekezeti megoszlását tudakolta; a „nyelv vagy nemzetiség” rovata – részben az osztrák minta nyomán, részben „politikai okokból” – kimaradt a kérdésanyagból.⁴

„Vajon helyesen cselekedett-e a kormány e mindnyájunkat oly közlelő érdeklő ténytet nem kutatva, azt igazolni nem az én feladatam” – írja ezzel kapcsolatosan Keleti Károly, az újonnan megszervezett önálló magyar statisztikai hivatal vezetője.⁵ – „Tagadom egyébiránt, hogy nagy befolyással lett volna döntő körökben a kiderítendő szám, mely ha nagynak mutatja a magyarokat, elleneinket s főleg az 1850/1-diki tendentious számlálással szemben könnyen ama kifakadásra bírja: íme most a magyarok kezében volt az ügyvezetés s csupán nagy agitációval bírtak ennyit magyarokul kisütni; ha pedig csekélynek látszik a szám, ugyanezt állítják, csak megfordítva, hogy íme mennyi agitációval bírtak csak ennyit is magyarokul kitüntetni. Nemzetiségi sűrűlódásoktól tartva sem maradt el a felvétel, noha jól tudom, hogy e rovat befoglalása iránti óhajok több helyről s pedig éppen nem azon megyékből hallatszotak, melyekben a magyar elem van többségben. Inkább a főlétel nehézsége, a nemzetiség fogalmának nehéz meghatározása s a bizonytalan eredmények vétettek itt tekintetbe.”

A jeles statisztikus természetesen nem az etnikai viszonyok vizsgálatának lehetséges voltát vitatta – idézett dolgozatában éppen erre tett kísérletet a tanköteles gyermekek 1870. évi országos összeírása alapján –, kétségei inkább a hivatalos számbavétel megalapozottságával kapcsolatosak: „Bármiként állt légyen egyébiránt ez ügy, annyi tény, hogy a tudomány szempontjából igen nehezen állapítható meg a nemzetiség fogalma, csekélyebb műveltségű országokban pedig éppen a fogalom megmagyarázásának nehézsége helyez előre is sok hamis adatot kilátásba. [...] Amennyire nekem az előleges kérdések megállapításában részem volt, bátran állíthatom, hogy korábbi nézetem ellenére épp ezen szempont érlelte bennem a meggyőződést, hogy ezen az úton, t. i. népszámlálás alkalmával nem jutunk megítható számokhoz, s így jobb elejteni

oly kutatást, mely a kormány kellemetlen gyanúsításával okvetlenül, lehet veszéllyel is jár, s ha egyébbel nem is, azon veszéllyel, hogy jövőben hamis számoknál fogva, hamis alapon találunk indulni."

A tudósi óvatossághoz ezen a ponton *politikai megfontolások* is társultak. A magyar politikai nemzet közjogi fikciójának alapján álló kormányzat ugyanis nem zárta ki annak lehetőségét, hogy helyhatóságaink egynémelyikében a nemzetiségfogalom tisztázatlansága okozta értelmezési zavarokon túl a „magyar állameszme” érvényesülése ellenében ható nemzetiségi törekvések – sőt esetleg az e törekvéseket felkaroló vármegyei közigazgatás maga is – hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a várakozástól eltérő eredmények szülessenek. A nemzetiség bevallása során – írja erről a tíz évvel későbbi népszámlálás bevezetője – kétféle válasz várható: „Vagy a műveltség azon alantas színvonalán áll az illető, hogy a nemzetiségről fogalma sincs s akkor egyszerűen a törzset mondja be, melyhez tartozik s tótnak, oláhnak, szerbnek, stb. vallja magát; vagy tud a törzs és nemzetiség, nemzetiség és nemzet közt különbséget tenni s akkor egyszerűen magyarnak vallja magát, mely eredetileg ez vagy amaz törzshöz tartozik. Kivételt itt az egyes törzsek csak azon félintelligentiájú malkontensei fognak tenni, kik külön nemzetiségi aspirációk folytán, vagy magánérdekből, külbefolyásnak hódolván, némi tüntetéssel hirdetik, hogy nem magyarok. [...] Megyei és választási rendszerünk mellett – olvashatjuk a továbbiakban – némely idegenajkú többséggel bíró megyében az önérdek ellenőrizhetetlenül gyakorolja nemzetiségi üzelmeit. Számlálás alkalmával számláló ügynökökre szorulván, legnagyobb részük nem a magas értelmiségből, hanem az ideig-óráig való kereset természete szerint épp azon félintelligentiából fog kikerülni, mely ha szigorú felülórködés nélkül működik, nemzetiségi üzelmeit könnyen átviszi a népszámlálás országos terére is. Ha a megyei administratio – tisztán az államhatalomtól függetlene, ebben sem volna baj; mert a felügyelő tisztviselő könnyen rendre utasíthatná a hűtlenül eljáró ügynököt. [...] De ahol a megyei tisztség maga is saturálva van ferde nemzetiségi fogalmakkal, hol maga is azon elemekből került, melyeket állami szempontból ellenőriznie kellene, ott az adathamisítás iránt aligha találunk kellő garanciát.”⁶

Hozzá kell tennünk, hogy az „adathamisítás” lehetősége ellenkező irányból is fennállt. A „politikai nemzet” kategóriájának használata következtében ugyanis (ez a liberális magyar nemzeti ideológia felfogásában: az egységes és oszthatatlan magyar nemzet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenrangú tagja) a gyakorlati nemzetiségfogalom az uralkodó elit távlati célját (vagyis az egységes nemzetállam létrejöttét) kifejező erős *aktuálpolitikai* töltést kapott, jogi értelemben véve pedig („minden honpolgár magyar”) könnyen az *állampolgársággal* volt összetéveszthető. A téves adatfelvétel leghatékonyabb ellenszerének így annak a belátása bizonyult, hogy az adott körülmények között a nemzetiségi rovat nem igazán alkalmas az etnikai viszonyok tárgyyszerű meghatározására. A „politikai nemzetiség” és az etnikai értelemben vett – korabeli szóhasználatból élve „törzs” vagy „fajbéli” – nemzetiség között megfelelő különbséget kellett tenni, amire a „nyelvi nemzetiség” fogalma, azaz a *nemzetiségnek a nyelvismeret útján történő megállapítása* bizonyult a legcélszerűbbnek. Ennek megfelelően járt el az 1880. évi újabb népszámlálás, amikor – végül is – napirendre tűzte e „fontos népességi tényező” tanulmányozását.

„Vajon kerüljük-e újra e kérdést, mert megoldása nehézségekkel jár, mint kerültük 1870-ben? – írja a népszámlálás bevezetője. – Ne is iparkodjunk-e választ találni e kérdésre – hányán vagyunk, mennyi a magyar? vagy kényszerítsük-e újra a magán kutatót, ki a dolog iránt, mint utóvégre mindnyájan, érdeklődéssel viseltetik, hogy kerülő utakon kísértse meg megoldását? [...] Oly országban, mint hazánk, van az államnak legalább is annyi érdeke tudni, hogy mily néptörzsek s mekkora számban és arányban lakják az országot, mint ahogy érdekében van tudnia, mily vallásúak, családi állapotúak, korúak az illetők. Hiszen számos közigazgatási és törvénykezési intézkedés a népesség nemzetiségi és nyelvbéli számarányán alapszik, maga a népiskola, a közművelődés emez első talapzata a nemzetiségen sarkallik”.

A nemzetiségi vizsgálódások első alapelvét, mintegy a magyar statisztikai szolgálat tudományos hitvallását ez a bevezető így fogalmazza meg: „A népszámlálás komoly tanulmány az államra és társadalomra nézve. Nem lehet itt szó kényelmességi vagy célszerűségi szempontoknak alkalmazásáról, a kényelmetleneknek

és netalán kellemetleneknek elejtéséről. Számlálás útján népünket akarjuk megismerni; megtudni minden előnyös és hátrányos viszonyt, mely a különböző népelemekben és tulajdonaikban rejlik. Az igazságot kell keresnünk. Hogy az eredményekkel mit teszünk, a számokból mily következtetéseket vonhatunk le, a következtetések és eredmények után mily intézkedéseket teszünk, ez teljesen más rovatba tartozik, s nem lehet befolyással a népszámlálásra magára, mely mindennek éppen alapját nyújtja csupán." A következtetéshez alapot nyújtó számeredmények elérésének útja pedig – s ez ugyancsak fontos alapelv – az egyéni bevallás regisztrálása, mivel „a nemzetiség meghatározása első sorban és megtámadhatatlanul egyéni jog s csak az egyén által oldható meg”.

A nemzetiségstatisztika harmadik alapvető kérdése magának a nemzetiség fogalmának, pontosabban a nemzetiségi adatfelvétel alapjául szolgáló ismérvnek a meghatározása. Jóllehet, a diszciplína jellegéből következően a magyar statisztikatudomány kezdettől fogva a lehetőség szerinti objektív kritérium elérésére törekedett, az olyan pusztán külsődleges jellemzők alkalmazását, mint például az állampolgárság („politikai nemzetiség”) vagy a leszármazás (antropológiai, etnográfiai jellemzők) elvetette, s a nemzetiségi jelleget inkább szellemi, lelki mozzanatokban kereste; e jegyek legmegfelelőbb megnyilvánulási formáját kívánta statisztikai módszerekkel megragadni. A magyar nemzetiségi statisztika számára a nyelv bizonyult eme optimális kritériumnak, mivel az egyrészt a nemzeti hovatartozás legmaradandóbb mozzanata, ugyanakkor a népszámlálások alkalmával többnyire különösebb nehézség és nagyobb tévedés nélkül megállapítható.

A belső motivációk és külsődleges tényezők dinamikáját – idézett tanulmányában – a következőképp jellemzi Keleti Károly: „Szerintem a nemzetiség semmi egyéb benső érzeleminél, hasonló a valláshoz, rokon a hazaszeretettel, melyet mindenki ápol keblében, de mint hazát szabadon is választhat; érzelem, melyre a fentebb felsorolt körülmények: a hovatartozóság, a leszármazás, a fajjelleg, s összes járuléka befolyást gyakorolnak, mely min a tényleges vallás, hitágazataiban és szertartásaiban nyilatkozni szokik, s e nyilatkozásra a nyelvet használja. De valamint a vallásfelekezeti legtöbb esetben átöröklött s csak igen ritka esetben választjuk azt önmagunk, a nemzetiségnél is a nyelv többnyire

átöröklött, úgynevezett *anyai nyelv*, habár itt a későbbi változás gyakoribb, egész országra nézve azonban lassúbb is, minél fogva a rendszerint *beszélt nyelv* is tekintetbe veendő.”⁷ Keleti Károly – különös figyelemmel az akkori Magyarország etnikai viszonyaira – tisztában volt a nyelvi statisztika korlátaival is: „Csakhogy éppen ezen valamely családban rendszerint beszélt nyelv nehezen deríthető ki oly számos nemzetiségű országban, minő hazánk; legnehezebben a nemzetiségek tarka vegyületében, minőt egyes községekben is eleget találunk s az úgynevezett nyelvvidékek határain, hol két, néha három is egyformán jogosult nyelve hazánknak. Ezen viszonyokat kideríteni, kideríteni népszámlálás alkalmával és megbízhatóan, talán soha sem, egyhamar legalább nem fog sikerülni.” Hasonlóképpen foglalt állást az 1872. évi szentpétervári nemzetközi statisztikai kongresszuson, a nemzetiségek kérdezésmódjának kidolgozására létrehozott hármas bizottság tagjaként: a nyelv egyik szimptómája a nemzetiségnek, de nem elégséges. Mindenesetre szintén számba kell venni, bár *a nemzetiség sok tényező eredője*, ezért azt népszámlálás alkalmával megállapítani nehéz, ha nem lehetetlen. Szerinte célhoz csak akkor lehetne jutni, ha mindenekelőtt az egyesek felvilágosíttatnak a felvétel céljáról. Alapos vizsgálódásokat kellene aztán megindítani, melyek kiterjednének mindazon tényezőkre, melyek együttvéve képezik azt, amit nemzetiségnek nevezünk. Meg kellene kérdezni a családfőket, mely nemzetiségűnek vallják magukat, származásukat, születési helyüket, az anyanyelvet, a családi nyelveket, a faji ismérveket. Végezetül azt mondja: „A kérdés különös fontossággal bír oly tömegeknél, melyeket még ki nem elégített politikai és társadalmi törekvések izgatnak. De ezekben az országokban még hosszabb időre, nagyon nehéz lesz pontos és helyes felvételeket csinálni.” Mindehhez – egyetértve az eddigieket idéző Földes Béla megállapításával – még hozzátehetjük: „Az összes nemzetiségi viszonyok alapos felkutatása meghaladja a statisztika keretét. Ezt tudományosan a statisztikus csak karöltve az ethnografussal, a történésszel, a geografussal, a biológussal végezheti.”⁸

A hivatalos nemzetiségi statisztikánk idősorait indító 1880. évi népszámlálás során az *anyanyelv* bejegyzésére vonatkozó utasítás így hangzott: „A 6-ik rovatba az illető anya-nyelve irandó be. Mindenki oly nyelvűnek irandó be, aminőnek vallja magát, és

ebbeli, határozottan teendő nyilatkozatára semmiféle befolyást sem szabad a számláló ügynöknek gyakorolni.”⁹ A gyermekek anyanyelve a szülőkétől eltérő is lehetett. „Az adatok szépséghibája – állapítja meg ezzel kapcsolatosan Dávid Zoltán –, hogy a beszélni nem tudó gyerekeknél az anyanyelvet nem mutatták ki, a népesség egészére tehát az adatok csak az arányuknak megfelelő kiegészítés után vonatkoztathatók.” Az anyanyelvi kérdőpont válaszrovatába azt is be kellett jegyezni, hogy a megszámlált az anyanyelvén kívül mely más hazai nyelvet (vagy nyelveket) beszél, így „a kettős kérdés egyben a nyelvismereti statisztika elindítója is volt, amely sokszor nyújtott fontos kiegészítést az anyanyelvi statisztika értelmezéséhez.”¹⁰

Az 1890. évi népszámlálás során az anyanyelv és a beszélt hazai nyelvek tudakolásának módja lényegileg nem változott. Az adatok ezúttal a népesség egészére kiterjedtek, mivel az úrlapon – a mellékelt anyanyelvi utasításnak megfelelően – a beszélni, koruknál fogva még nem tudó gyermekeknél anyjuk nyelvét írták be.

Az 1900. évi népszámlálás tovább árnyalta az anyanyelv fogalmát. A számlálólapon az erre vonatkozó kérdés így szerepelt: „Mi az anyanyelve, vagyis az a nyelv, amelyet magáénak vall és legjobban és legszívesebben beszél?” Az anyanyelv kérdéséhez fűzött utasítás szerint: „Anyanyelv gyanánt a valósághoz híven mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető magáénak vall és amelyet legtökéletesebben beszél”. A továbbiakban az utasítás megjegyzi, hogy az anyanyelv nem mindig „esik össze” a gyermekkorban az anyától elsajátított nyelvvel, majd hozzáteszi: „A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a családi nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszeresen beszélni szoktak”. Anyanyelvként 1900-ban is csak élő nyelvet lehetett bejegyezni, tehát a „latin, zsidó és héber nyelv nem mutatható ki”. Mint arról a népszámlálás előkészületeit és végrehajtását elemző összefoglaló kötet beszámol: „az utasítás s a törvényhatóságok székhelyén tartott beoktató értekezletek különösen is hangsúlyozták, hogy az anyanyelv bejegyzésének minden kényszertől mentesen kell történnie, s e tekintetben a statisztikai hivatal semmi figyelmeztetést el nem mulasztott, hogy az anyanyelvi adatok a felek valóságos érzéseinek, nem pedig egyik-másik számlálóbiztos hajlandóságának legyenek kifejezései.”¹¹ Bár a

számlálóbiztosok számára a magyar nyelv tudása előfeltétel volt, a vidékükön használatos nemzetiségi nyelvet is ismerniük kellett. Ott, ahol a nem magyar ajkúak tömegesebben éltek, a számlálás irányítói a nem magyar lakosság tájékoztatására más nyelvű utasításokat is kaptak.

Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvre vonatkozó kérdésfeltevése azonos volt az 1900. évivel. Az adatfelvétel – technikai jellegű – újításaként a számlálólapon a felelet rovatban előrenyomtatott válaszszavakat rendszeresítettek, de az anyanyelvet és az azon kívül még beszélt többi nyelvet a tévedések és visszaélések elkerülése céljából változatlanul be kellett írni. A számlálóbiztosok körében a magyar nyelv tudása ezúttal is előfeltétel volt, de az utasítás kiemelte „az illető kerületben használatos egyéb nyelvek” ismeretének a szükségességét. Ezen kívül a népszámlálást irányító központ kellő példányszámban megfelelő (nem magyar nyelvű) nyomtatványokat bocsátott az összeírók rendelkezésére. 1910-ben a nyelvismereti adatok feldolgozása teljessé vált. Míg az előző népszámlálások csupán az anyanyelv utáni első helyen megnevezett nyelvet dolgozták fel (1890-ben és 1900-ban ezt is csak a magyar ajkúak esetében, míg a többi anyanyelvűeknél a magyarul tudás rögzítésére szorítkoztak), az 1910. évi népszámlálás során az anyanyelven kívül beszélt nyelvek közül nem csak az első helyen megnevezett, hanem valamennyi beszélt nyelvet és mindegyik nemzetiség esetében számbavették. Az anyanyelvi adat felvételekor követett gyakorlatról a népszámlálás végrehajtási utasítása a következőképp tájékoztat: „Anyanyelv gyanánt minden befolyástól menten, a valósághoz híven, mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető egyén magáénak vall s amelyen legjobban és legszívesebben beszél. Ennélfogva megjegyzendő, hogy ámbár az anyanyelv a legtöbbször azonos azzal a nyelvvel, amelyet ki-kis gyermekkorában és rendszerint az anyjától tanult, mégis előfordulhat az az eset is, hogy a gyermek anyanyelve más, mint az anyjéé, különösen, ha a gyermek kisdédóvodában, iskolában vagy egyéb társadalmi érintkezés által vagy annak következtében, hogy szülői különböző anyanyelvűek, az anyjától különböző, más nyelvet sajátított el. A még beszélni nem tudó csecsemőknél és a némáknál anyanyelv gyanánt a család nyelve, vagyis az a nyelv írandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszerint beszélni szoktak.

Megjegyzendő továbbá, hogy anyanyelv gyanánt mindig csak egy nyelvet szabad kimutatni, az egy nyelven kívül esetleg beszélt egyéb nyelveket a 13. rovatba kell bejegyezni. Úgy anyanyelv, valamint más beszélt nyelv gyanánt is *mindig csak élő nyelv* írható be, ennél fogva a zsidó vagy héber nyelv nem mutatható ki. Az ország némely vidékén található zsidó vallású egyéneknél tehát, akik a héberrel kevert, rontott német nyelvet, az úgynevezett jargont használják, a német nyelvet kell bejegyezni. Ami az anyanyelven kívül beszélt egyéb nyelveket illeti, ezek kitüntetéséhez nem okvetlenül szükséges, hogy valaki az illető nyelvet kifogástalan nyelvtani tökéletességgel bírja, hanem elégséges, ha azon nyelven életviszonyainak megfelelően másokat megérteni és magát másokkal megértetni képes.”¹²

Az 1880–1910. évi anyanyelvi adatsorok a magyar nyelv feltűnő, gyors térhódítását, az egyéb anyanyelvűek arányának csökkenését regisztrálták. Emiatt a magyar statisztikát később heves bírálatok érték az utódállamok, így Románia statisztikusai részéről is, akik a gyors ütemű magyarosodást a népszámlálások helytelen módszereivel, a magyar anyanyelvűek számának „mesterséges növelésével” magyarázták. Ellenérzéseik elsődlegesen *politikai* indíttásúak: mivel e népszámlálások a magyarság javára jelentős számbeli nyereséget, a nemzeti kisebbségek rovására érzékeny veszteséget könyveltek el, az így kihozott számarányok nem vágtak egybe az új status quo igazolását célzó törekvéseikkel.¹³ Különösen a nemzetiség anyanyelvi alapon történt meghatározását kifogásolták, mondván, hogy az a korabeli Magyarország politikai viszonyai következtében az *uralkodó nemzetnek kedvezett*. A román statisztikusok álláspontja szerint a magyar nemzetiségi statisztika adatai (sok más mellett, de alapvetően) azért nem mérvadóak, mivel a nemzetiség vizsgálata a „szubjektív” anyanyelvi felvételen alapult, s ezáltal a magyarság tetemes *asszimilációs nyereségre*, mintegy „jogtalan előnyre” tett szert a többi nemzetiséggel szemben. Ebből egyenesen következik az a meggondolás, mely szerint a magyar anyanyelvi statisztika adataiból a magyarok számát gyarapító asszimilált réteg egy más szempont szerint különválasztható, s – e szempontot a népszámlálások gyakorlatába átültetve – egy más módszerű, közvetlenül a nemzetiségre kérdező összeírás esetén ez a réteg a *valódi* nemzetiséget nyilvánítaná ki. Amikor a korabeli

magyar statisztikát bíráló román szakemberek népszámlálásaink objektivitását hiányolták, mindenekelőtt az ilyen értelemben vett, „valódi” nemzetiség kimutatására alkalmas „objektív” kritériumok alkalmazását kérték számon.¹⁴

A magyar statisztikusok – mint láthattuk – ezt a kérdést más alapon közelítették meg. Véleményük szerint a nemzetiségi jelleg vizsgálatának, éppen a feladat összetettsége következtében, statisztikailag csak szubjektív megoldása lehetséges. Ez a vallomás. Az egyén önvallomása útján nyert eredmény objektivitását pedig egyedül a részrehajlatlan ellenőrzés mellett történt és a vallomás önkéntességét tiszteletben tartó adatfelvétel garantálja. A nemzetiségi statisztika tárgyilagosságának kérdése nem egyszerűsíthető le az anyanyelvi vagy nemzetiségi ismerv alkalmazásának a dilemmájára, mivel a statisztikai tényanyagot – függetlenül attól, hogy a nemzetiség vizsgálata milyen ismerv alapján történik – a végső soron *szubjektív vallomások* valóságosága hitelesíti.¹⁵

Ami az alkalmazott kritérium megítélését illeti, tény, hogy külön nemzetiségi kérdőpont híján a magyar statisztikusok által felmérni kívánt, „valójában igen összetett, az egyénekben gyakorta tisztázatlan, vagy nem eléggé átgondolt, politikai szálakkal átszőtt és érzelmektől erősen befolyásolt tudati állapot”¹⁶ meghatározásának az összes terhe az anyanyelvi kérdésre hárult. Ez – két- vagy többnyelvű népesség esetén – magában hordozta a kérdés valódi tartalmától eltérő válaszadás lehetőségét, kibővíve ezáltal a lehetséges válaszok értelmezési körét. Az anyanyelvi statisztika megbízhatósága így – paradox módon – éppen az esetben válik kérdésessé, ha azt a szigorúan vett nyelvtudásra vagy a gyakorolt nyelvek rangsorára kívánjuk vonatkoztatni. Ha azonban az anyanyelvi bevallások értelmezését kiterjesztjük az így kifejezett nemzeti lojalitásra, nemzeti önértelmezésre vagy az illető nemzethez tartozás tudatos elfogadására, akkor az adatok – értelmezési határaik tágasságából és bizonytalanságaiból adódó – pontatlansága „hiányból különleges értékű új információvá válhat”, éppen a nemzeti asszimiláció hatékonyságát és hatókörét illetően.¹⁷ A magyar statisztikusok „igen pontos és Európában párját ritkítóan gazdag” felmérései kellően részletezett tényanyagot nyújtanak e folyamatok árnyaltabb, történelmi és szociológiai szempontú megközelítéséhez. Vagyis az anyanyelvre és az egyéb nyelvtudásra

vonatkozó minősítések kombinációja (és esetenként a felekezeti, valamint egyéb társadalmi szerkezeti adatokkal való összevetésük) révén, a számok időbeni változásának tükrében következtetni tudunk az „asszimiláns nemzeti lojalitás (vagy konformizmus)” mértékének alakulására, s ily módon lehetőség nyílik az államhatalom nyelvének bevallása felé húzó erők hatására megnyilvánuló asszimilációs magatartás, illetőleg a nyelvi hovatartozás magától értetődő tényéből következő nemzeti hitvallás közötti különbségtételre.

A jelenkori Erdélyben a magyarosodás – mint az országban általában – inkább a saját etnikumuk összefüggő tömbjeiből kiszakadt, polgárosodó népelemeket érintette (elsősorban a zsidókat és részben, a Bánságban és a Királyhágón innen, a németeket). A „magyarosodás kohói” a városok voltak, míg az elmaradottabb területeken élő, hagyományos életformába bezárt népek, mint a románság is, csak kis mértékben – főként a nemesség, az értelmiség és a polgári középrétegek szűk csoportjaira korlátozódva – asszimilálódtak. (Esetükben a görög szertartású egyház is a nemzeti elkülönülés, a saját hagyomány és kultúra őrzője, vagyis az asszimiláció akadályozója volt.) A magyar történetírás a román etnikum disszimilációs veszteségét az egész történeti Magyarország területén 1850–1910 között mintegy 100–150 ezer főre teszi; a románság mérsékelt gyarapodásának okai inkább alacsonyabb természetes szaporulatában és a tengerentúlra, illetve a Regátba irányuló kivándorlásában keresendők.¹⁸

Mivel az erdélyi románság sorait számottevő disszimilációs veszteség nem apasztotta, az asszimiláció hirtelen irányváltása révén sem remélhette számbeli fölényének különösebb növekedését. A hatalomváltozást követően azonban – éppen a magyarságnak a városokban elfoglalt döntő pozíciója miatt – az új államvezetésnek még így is érdekében állt a korábbi államalkotó nemzet demográfiai súlyának csökkentése, függetlenül attól, hogy a magyar anyanyelvű népesség idegen eredetű rétegei milyen népelemek között oszlanak meg. E politikai szempont is szerepet játszott abban, hogy a korabeli román statisztikusok az új főhatalom szempontjából előnytelen asszimilációs folyamatokat tükröző nyelvi kötődéssel szemben inkább a „nemzeti eredetüket elveszített” rétegek „valódi leszármazására” utaló „objektív nemzetiségi kritériumokat” részesítették

előnyben, és a szerintük „elnemzetietlenített” népességi csoportokat – mint később látni fogjuk – akár hatósági úton is (névelemzéssel, a felekezeti hovatartozást alapul véve stb.) leválasztani igyekeztek a magyar anyanyelvűek lélekszámából.

Anélkül, hogy e bonyolult kérdéskör összetevőire részletesebben kitérnénk, megjegyezzük, hogy a későbbi népszámlálások tapasztalatai szerint valójában csak azok a felmérések kínálnak az etnodemográfiai folyamatok összehasonlítható vizsgálatában hasznosítható tényanyagot, amelyek a nemzetiségi jelleget az anyanyelvi szempont szerint is rögzítették. Az eltérő körülmények között végzett, eltérő politikai szándékoktól befolyásolt román és magyar népszámlálások egybevetéséből ugyanis kiderül, hogy – a román fél által kezdetben kizárólagosan preferált – nemzetiségi bevallás számsorai az adatok szembeütő, az anyanyelvi felvételekénél szélsőségesebb ingadozása következtében gyakorlatilag csak az adott ország népszámlálási rendszerén belül értelmezhetők. Ez azt jelzi, hogy a direkt nemzetiségi kritérium alkalmazása során az asszimilációs nyomás ugyanúgy (vagy még erőteljesebben) érvényesíthető, mint az anyanyelvi felvétel esetén; a magyar népszámlálások román bírálói által hivatkozott bizonytalan identitású (kettős kötődésű), két nép, két kultúra között ingadozó rétegek a nemzetiségi hovatartozás kritériuma alapján éppúgy (vagy még nagyobb arányban) az uralkodó nemzet (vagy az államnemzeti ideológia legitimációs szempontjainak megfelelő egyéb etnikai csoport) tagjai közé sorolhatók, mint – akár egyazon népszámlálás esetében is – az anyanyelvi hovatartozást alapul véve.¹⁹ Az érintett országok két világháborút átfogó anyanyelvi statisztikája (Magyarország: 1910, 1941, Románia: 1930, 1948) – viszonylag konzisztens adatainál fogva – a nemzetiség közvetlen vizsgálatára alapozott statisztikával szemben megbízhatóbbnak (s ilyen értelemben objektívebbnek) bizonyult. Ez egyúttal a korábbi magyar népszámlálások anyanyelvi felvételen alapuló gyakorlatát is visszaigazolja.

A nemzetiségi jelleg és az anyanyelvi hovatartozás közötti összefüggés néhány, sajátos jegyekkel elkülönülő etnikum esetében (mint például a *cigányság*) kevésbé nyilvánvaló, a „dialektus státusú nyelvi sajátságokat” figyelmen kívül hagyó kategorizálás miatt pedig bizonyos esetekben csak közvetve mutatható ki (ilyen például a különállását nyelvében is őrző, ám az általuk használt, de

csupán sajátos német idiómaként elismert jiddis alapján a német anyanyelvűek között számon tartott *ortodox zsidóság* esete). Ezeknek a nem „bevett” nemzetiségeknek a kirekesztése valóban az anyanyelvi-nemzetiségi statisztika bizonyos mértékű torzulásához vezetett, amire a korabeli és a későbbi – e sajátosságokra már több-kevesebb figyelmet fordító – népszámlálások összehasonlításakor tekintettel kell lennünk.

Népszámlálásaink a cigányságot számításba vették ugyan, de lélekszámukról nem kapunk pontos tájékoztatást, mivel adataikat a községsoros kötet az egyéb anyanyelvűek rovatába sorolta be. Az összesített kategórián belüli számarányukra a települési adatokhoz fűzött megjegyzések utalnak. Maga a népszámlálási kötet is szükségesnek tartja azonban hozzátenni, hogy még az így megbecsülhető végeredmény sem fejezi ki valódi számukat, mert jó részük *nyelvileg beolvadt* azokba a nemzetiségekbe, amelyek között él. A hivatalosan hitfelekezete alapján számon tartott zsidóság ugyancsak több anyanyelv között oszlott meg, de valójában az akkori ország *leginkább magyarosodott* vallási-etnikai népcsoportjának tekinthető. Asszimilációjának mértéke általában a magyarság erőviszonyaihoz alkalmazkodott: „Ott, ahol a népességben több a magyar, a zsidóknak is nagyobb százaléka vallotta magát magyarnak”, írja az 1910. évi népszámlálási jelentés. „Általában, ahol a zsidóság oláhok és szerbek között él, többnyire magyarnak vallja magát, míg a tót és ruthén környezetben leginkább tartja meg rontott német zsargonját, esetleg a tót vagy ruthén nyelvvel cseréli fel. Legkevesebb ennél fogva a magyar anyanyelvű az izraeliták között a tót és ruthén felvidéki vármegyékben [...] és különösen Máramarosban, mely a legnagyobb tömegű és legorthodoxabb zsidóság főfészke. Jórészt innen szivárgott át a zsidóság a szomszédos Besztercze-Naszód és Szolnok-Doboka vármegyékbe, s újabban Maros-Tordába és Csíkba, ezért alacsonyabb e vármegyékben a magyarság aránya az izraeliták között az erdélyi átlagnál.”²⁰ A jiddis nyelv elterjedtségére az előbbieket figyelembevételével – az érintett területen, főként falvakban élő lakosság felekezeti és anyanyelvi adatainak kombinációja révén – következtethetünk.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy egyes vidékek, jól körülhatárolható kisebb területi egységek vagy egy-egy település adatainak összevetésekor néhány szembeszökő – bár összességében

nem számottevő – *ellentmondás* fedezhető fel különböző évek népszámlálási eredményei között – a számlálóbiztosi utasítások félreértése, eltérő értelmezése vagy más okok következtében. Így például egy, az 1890. évi népszámlálás nemzetiségi eredményeit elemző tanulmány rámutat arra, hogy dacára a soraikat apasztó amerikai kivándorlásnak, tisztességes mértékű szaporodást tapasztalni a rutének körében, ami csak azzal magyarázható, hogy a „tót és ruthén népesség között nehéz pontos határvonalat vonni, s amint az 1880-iki népszámlálás alkalmával sok ruthént tótnak írtak össze, jelenleg a tótok, vagy az akkor tótoknak nevezett ruthének egy részét ruthénnek vehették, amely eljárás egyrészt a ruthének számát növelte, másrészt a tótokét apasztotta”. Ugyanott rámutatnak arra is, hogy néhány vidéken (pl. Bereg, Ung vármegyékben) a német ajkúak bámulatos növekedést értek el, ami „inkább tulajdonítható a korábbi népszámlálás tévedésének, mint a tényleges állapotok hű kifejezésének. Bereg megyében ugyanis csak alig van egy pár német község, a németek számát csaknem kizárólag az ottani zsidók képezik, valószínű, hogy ezek egy része 1880-ban részint magyarnak, részint ruthénnek vétetett, holott csekély kivétellel az elrontott német nyelvet beszélik, s így német ajkúaknak veendőek. Ugyanez az eset foroghat fenn Ungban is, hol a magyarok száma erős visszaesést mutat, a németeké pedig horribilis százalékkal emelkedett.²¹ Ugyancsak téves adatfelvételekről számol be 1890-ből a tíz évvel későbbi népszámlálás bevezetője, jelezve azonban, hogy e – magyarság irányában elfogult – felvételek 1900-ban már nem ismétlődtek meg. A feldolgozás során, amikor a főbb demográfiai adatok már községenként rendelkezésre álltak, s lehetőség nyílt ezeknek az adatoknak az 1890. évi eredményekkel való összehasonlítására, ott, ahol nagyobb, a természetes fejlődési folyamattal nem indokolható eltérés mutatkozott, a statisztikai hivatal a helyi hatóságoktól kért felvilágosítások útján igyekezett az eltérések eredetét kideríteni. „Ezek az utólagos nyomozások megmutatták, hogy a nemzetiségi (anyanyelvi) viszonyok felvétele csakugyan a legtöbb helyen azzal a szigorú tárgyilagossággal történt, amit a statisztikai hivatal kiadott utasításaiban nem győzött eléggé hangsúlyozni. Ahol e tekintetben meg nem okolható eltérések mutatkoztak, ott legnagyobbbrészt az 1890. évi felvétel mutatkozott hibás felfogásúnak, többnyire olyan irányban, hogy egyes

vidékeken a magyar nyelv ismeretét a magyarság kritériumának vették, s túlzott optimizmussal mutatták ki magyarnak a más ajkú népesség magyarul beszélő részét is.”²²

A felsorolt példák – számuk nyilván még szaporítható²³ – egyúttal azt is jelzik, hogy az *anyanyelvi felvételt kiegészítő nyelvismereti és felekezeti adatanyag sokoldalúan segítette az eredmények helyességének és esetleges vitatható pontjainak az ellenőrzését*, a magyar statisztikusok pedig éltek az így biztosított önkorrekciónak lehetőségével.

Népszámlálások az Ókirályságban

Ebben az időben a román statisztikai szolgálat – a nemzetközi elismertségnek örvendő magyar adatfelvételekkel szemben – még egyáltalán nem tartotta feladatának a népesség nemzetiség szerinti számbavételét. Bár az 1859–60-ban, az akkor még két különálló fejedelemségben egyidejűleg végrehajtott népszámlálás Moldva területén – pozitív előzményként – a lakosok nemzetiségének összeírására is kiterjedt,²⁴ évtizedekkel később, az immár egyesült fejedelemségek statisztikusai a moldvaitól eltérő havasalföldi mintát vették figyelembe. Az 1899. és 1912. évi népszámlálások végrehajtói ennek megfelelően csupán a vallási hovatartozást és az állampolgárságot kérdezték, az *etnikai megoszlás vizsgálatát a román állam nemzeti egységére és homogenitására hivatkozva elhárították*. Úgy tűnik, hogy a román szakemberek számára megállt az idő; mintha még mindig az 1860. évi londoni nemzetközi statisztikai kongresszus ajánlása lebegett volna szemeik előtt, mely a népszámlálás alkalmával kitüntetendő tények osztályozása során a nemzetiség kutatását csupán „célszerűnek” minősítette és az egyes államok tetszésére bízta, az egész kérdést *„azon államcél szempontjából látva megszívlelendőnek, mely az egyes nemzetiségeknek számbeli megismerésével kitűzetett”*.²⁵ A Statisztikai Igazgatóság akkori vezetője, Leonida Colescu, az 1899. évi népszámlálás eredményeit elemezve²⁶ lényegében azon „boldog országok” közé sorolta Romániát, ahol „a politikai és ethnographiai nemzet egy és ugyanaz, s ahol nyelvileg is egységes nemzet alkotja az államot”, ezért a nemzetiségek megismerésének az államcél szempontjából különösebb jelentősége nem lehet. A Román Királyságban – írja – szerencsére nincs és nem is létezhetik „nemzetiségi kérdés”, mivel ennek a kérdésnek – tekintettel a román nemzet egységére és homogenitására – nincs túl nagy jelentősége az ország életében. Maga a nemzetiség fogalma pedig szigorúan vett tudományos értelemben nem alkalmazható a királyság egyes elkülönülő népességi csoportjaira. Ez nem zárja ki azt, hogy a jelenlévő „idegen elemek”, akik jelentékeny mértékben tarkítják a nemzeti elemeket, „sajátos vizsgálat” tárgyát képezzék, de a statisztikai kutatásnak feltétlenül

alkalmazkodnia kell a Románia népességi csoportjait jellemző politikai körülményekhez. A Colescu szóhasználatával élve, „idegen” elemek számbavétele során – ez a kifejezés (străini) a román nyelvben egybemosódik a „külföldi” fogalmával – a népszámlálások a nemzetiség mellett az anyanyelv kategóriájának használatát is szükségtelennek ítélték. „Nem fontos a beszélt nyelv vizsgálata sem – olvashatjuk –, mivel a Romániában élő idegenek egy nagy része – akik zsidó vallásúak – a rontott német dialektust beszéli, az idegenek egy másik része románul beszél, s csak egy nemrégiben megtelepedett kis töredékük beszéli eredeti hazája nyelvét.” A mi érdekünk – folytatja Colescu – a románok és a velük együtt élő idegenek jogállásuk szerinti megkülönböztetése. Ez, vagyis Románia népességi csoportjainak az „őket jellemző politikai körülményekhez” alkalmazkodó vizsgálata lényegében a lakosok állampolgárság szerinti osztályozását jelentette. E szerint Románia lakossága a következőképp csoportosítható: őshonos vagy honosítást nyert román állampolgárok (Colescu megfogalmazásában: románok, amely népességet [populațiune românească] azok alkotják, akik polgári és politikai jogoknak – választójognak – örvendenek) és idegenek. Az idegenek két kategóriája: a külföldi állampolgárok (supuși străini) és a hontalanok (nesupuși niciunei protecțiuni străine). Ez utóbbiak „fajilag, nyelvileg, szokásaikban, vallásukban jellegzetesen különböző idegenek, akik elvesztették eredeti hazájuk ol-talmát, de nem lettek román állampolgárok sem.” Legnagyobbrészt Galíciából és Oroszországból érkezett zsidók, rajtuk kívül bolgárok, lengyelek, oroszok, valamint az Osztrák–Magyar Monarchiából származó, különböző etnikumú lakosok.

Az „idegenek” tekintetében az állampolgárság némi támpontot nyújt az etnikai megoszlás becsléséhez, bár nem szabad megfeledkezni arról, hogy a külföldi állampolgárságú „idegenek” között akadhatnak – Erdélyből, Bukovinából, Macedóniából stb. érkezett – románok, a Romániában élő külföldiek pedig országonként maguk is több nemzetiséget képviselnek. Az ország lakosságának etnikai tagolódásáról ezen túlmenően a népszámlálások nem igazítanak el, jöllehet más nemzetiségűek, azaz „honosságot nyert idegenek” a „nemzeti elem” sorai közt is található: „A román állampolgárok csoportját nem különböztettük meg etnikum vagy származási ország szempontjából; ez nem képezte a népszámlálás

tárgyát, mivel a románok többsége őshonos, míg a honosságot nyert idegenek csak gyenge kisebbséget alkotnak" – írja erről a statisztikai szolgálat vezetője. A továbbiakban Colescu külön bekezdést szán e „gyenge kisebbség” részletezésének, és felsorolása tükrében a „homogén nemzetállam” végül is *etnikailag meglehetősen sokszínűnek bizonyul*. Előbb, mintegy „néprajzi tájékoztatásként” említést tesz néhány ezer csángóról és székelyről, akik román állampolgárokként telepedtek meg és élnek Moldva középső részén, és az „évszázadok folyamán magyar eredetüket teljesen elveszítették”. Majd szót ejt a Duna mentén élő, bár „teljesen nacionalizált” bolgárokról és szerbekről, a „viszonylag számos”, szétszórtan az ország összes megyéjében megtalálható cigányságról, és külön is kiemeli *Dobrudzsát*, mint az országnak egyetlen olyan vidékét, ahol még mindig jelentős számú nem-román él a „nemzeti elem” tömegében. „E vidéken a népesség idegen településeket hozott létre, amelyek lakói – bár a terület annektálásával román állampolgárok lettek – máig megőrizték etnikai jellemzőiket. A főbb nemzetiségek itt a románokon kívül: törökök és tatárok, bolgárok, oroszok, görögök, németek.”

Tanulságos lenne Colescu érzékletes leírását adatszerűen is megjeleníteni, de a romániai nemzetiségek tényleges számarányára csupán következtetni tudunk, mégpedig a vallási és az állampolgári megoszlásra vonatkozó népszámlálási adatok összevetése alapján. Az állampolgárság (vagyis a „politikai nemzetiség”) kategóriája szerint 1899-ben az Ókirályság 5 956 690 főnyi lakosságából 5 489 296 fő (92,1 %) volt a „románok” (értsd: a román állampolgárok) száma. Az „idegenek”, azaz a nem román honosok eszerint a lakosság 7,9 %-át tették ki. Ha számolnunk is kell azzal, hogy közöttük idegen alattvaló román nemzetiségűek találhatók, a másik oldalon jóval nagyobb lehetett a román honosságot nyert nem románok száma. A vallási megoszlást tekintve az ortodox „nemzeti” valláshoz tartozók aránya (beleértve a közéjük felvett görög katolikusokat is) a 92,1 %-kal szemben már csak 91,5 %. A görögkeleti felekezet hívei között azonban a románokon kívül cigányokat, oroszokat, ukránokat, bolgárokat, szerbeket, görögöket is találni; nélkülük számítva további egy-két százalékkal csökken a népszámlálás által egységes etnikumként kezelt román honos „nemzeti elem” részaránya. Hogy ez az óvatos becslés nem meg-

alapotlan, azt a Dobrudzsára – igaz, az akkori Románia etnikailag leginkább kevert lakosságú területére – vonatkozó közelebbi ismereteink is megerősítik. Az 1899. évi népszámlálás ugyanis Dobrudzsa 267808 lakójából 245742 román honost mutatott ki, míg a korabeli leírások szerint a románok aránya valójában 50 % alatt maradt.²⁷ De felhozhatjuk a *moldvai magyarság* bennünket különösen érzékenyen érintő példáját is. Róluk írva Colescu mindössze pár ezer főről tesz említést, jöllehet a négy évtizeddel korábbi népszámlálás Moldvában 37823 magyar nemzetiségű lakost talált. Ez a szám a hivatalos kimutatások szerint a századfordulóig megfogyatkozott. Bákó és Roman megyékben, ahol 1859-ben a a moldvai magyarság 85%-a élt (32162 fő), 1895 körül 24276 magyar anyanyelvűt mutat ki „Románia földrajzi nagy lexikona”.²⁸ Ezt a kimutatást ugyan kellő fenntartással kell fogadnunk, de még e – csupán alsó értéknek tekinthető – szám is többszöröse a Colescu által említett „pár ezernek”. Összességében tehát nem túlzás azt feltételezni, hogy 1899-ben az „egységes nemzeti állam” lakosságának *legalább egytizedét* az etnikai kisebbségek alkották. Különböző számítások egyébként ugyanezt az arányt állapítják meg az 1912. évi népszámlálás idejére is, amely módszereit illetően teljesen az 1899. évi alapján állott.²⁹

1919 – A párizsi békekonferencia elé terjesztett román memorandum

A magyar statisztikusok által több ízben hivatkozott Wilhelm Winkler *A statisztika jelentősége a nemzeti kisebbségek védelme szempontjából* című munkájában azt írja, hogy a statisztikának a kisebbségekre nézve kettős szerepe van: egyrészt barát és tanácsadó reájuk nézve, másrészt harci eszköz velük szemben. A „harci statisztika” ez utóbbi értelmezésben a nemzeti kisebbség elleni politikai harc eszköze a többségi nép kezében oly módon, hogy a kisebbségi népelemek számát a ténylegesnél kevesebbnek igyekszik feltüntetni. „Kisebbségi népelemeket magában foglaló államokban, még hozzá olyanokban, melyekben kisebbségijogokat kell biztosítani, sovínista hazafiak szemében az idegen népelemek szálkát képeznek; sokkal szebb és kellemesebb egy egységes nemzeti állam, s ha a valóságban nem létezik, úgy statisztikai délibábok útján megközelíthető.”³⁰ Utólagos bírálói szerint a magyar nemzetiségi statisztika minden igyekezetével e cél elérésére törekedett – hogy milyen „sikerrel”, arról ki-ki meggyőződhet a magyar népszámlálások megfelelő adatsorainak áttanulmányozása során. A korabeli román statisztikusokat hasonló vádak nem érhetik, hiszen számottevő népkisebbséggel – úgymond – nem rendelkezvén, számukra ez a probléma nem létezett. Az első világháborút lezáró békeszerződések azonban új helyzetet teremtettek; Románia többé már nem zárkozhatott el népessége nemzetiségi megoszlásának a számbavétele elől, mivel olyan területek birtokába jutott, amelyek lakossága jelentős részben idegen nemzetiségű volt. E területi gyarapodások igazolása céljából kezdettől fogva arra kényszerült, hogy a nemzetiségi statisztikát „harci eszközének” tekintse. A statisztika ilyen módon történt alkalmazása mind a területi követelések fölött döntő béketárgyalások során, mind pedig a békeszerződések által előidézett új helyzet legitimálásában fontos szerephez jutott. A nemzetállami ideológia szolgálatába állított statisztika – mint látni fogjuk – nem csupán a békeszerződések jogtalanságát volt hivatott jelentékteleníteni, de segítségével az új „nemzetállam” a jogtalanságot ellensúlyozó kisebbségvédelmi garanciákból reá háruló kötelezettségek alól is kibújni igyekezett.

A hivatalos román nemzetiségstatisztika „harci” eszközeinek első bevetésére a háborút lezáró béketárgyalások alatt került sor, amikor az ott megjelent román delegációnak a magyarországi területek megszállásával kialakult *fait accompli*-t történeti, jogi, demográfiai stb. érvekkel is alá kellett támasztania. Bár a román kormányzat az erdélyi kérdést alapvetően katonai kérdésként kezelte, küldöttsége nem tekinthetett el a konferencián meghirdetett etnikai elvek figyelembevételétől. Ennek megfelelően 1919. február 1-én, a területi igények előterjesztése során Brătianu miniszterelnök e kérdéssel is kénytelen volt foglalkozni, és „hajmeresztő adatokat” idézve a követelt területeken abszolút román többséget mutatott ki. Az erdélyi kérdésről február 11-én kezdődött vitában az amerikai delegáció részéről kétségbe vonták a románok által megadott adatok hitelességét, sőt a brit küldöttség egyik képviselője egyenesen kijelentette, hogy e tekintetben csak a magyar adatok méltók a bizalomra. A kérdéssel foglalkozó bizottság végül a román tájékoztatót félretéve valójában a magyar adatok alapján dolgozott. (Az már egy másik kérdés, hogy az etnikai helyzetet a békekonferencia nem a legyőzöttek, hanem a szövetségesek szempontjából ítélte meg, s – ha egyáltalán figyelembe vette azt – az új határok megvonásakor a szövetséges nemzet etnikai határainak végpontjait tartotta szem előtt.)³¹

A területi követelésekről a párizsi békekonferencia elé terjesztett *román memorandum* statisztikai táblázatai a történeti Erdélyen kívül Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad és Csanád vármegyéket, továbbá Máramaros vármegyéből az izavölgyi, sugatagi, szigeti és visói járásokat és Máramarosszigetet, Ugocsa vármegyéből a tiszántúli járást, végül Békés vármegyéből a békési, békéscsabai és gyulai járást, valamint Gyula városát foglalták magukban. A *beterjesztés* – a bizottság napirendjének megfelelően – a *Bánság* kérdését nem érintette. A memorandum szerzői az adatok összeállítása során abból – a románok által sokszor megismételt – állításból indultak ki, hogy az anyanyelvi alapokon nyugvó magyar statisztikának a nemzetiségek számára vonatkozó adatai teljesen megbízhatatlannak, mivel azok a magyarok számát a valóságosnál többre, a románokét pedig a valóságosnál kevesebbre teszik. E tétel igazolására az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatait használták fel, de különböző módszerek alkalmazásával – ezeket a magyar

békétárgyalásokról kiadott kötet részletesen taglalja³² – úgy módosították azokat, hogy a kérdéses területen a románok számát minél nagyobbak lehessen feltüntetni. A memorandum szerzői eljárásuk során a következő fogásokkal éltek.

1. Az emlékiratban a székelyeket és a magyarokat egymástól független népcsoportként kezelték. (A különválasztást azzal indokolták, hogy a székely nép fizikai alkatánál, települési viszonyainál, életmódjánál és történelmi hagyományainál fogva, sőt nyelvi szempontból is különálló nép a magyartól.)

2. A zsidókat, akiket a magyar statisztika mint felekezetet mutat ki, nemzetiségnek vették, és számukat *teljes egészében a magyarság számából vonták le*; tehát nemcsak a magukat magyar anyanyelvűnek vallókat (akiknek száma a románok által követelt területen 142 212, vagyis az ott élő 194 783 izraelita vallású lakos 73,6 %-a), hanem a német (51 092, azaz 26,2 %), a román és más anyanyelvűeket is. Csak azokban a járásokban és vármegyékben nem tették ezt, ahol ez matematikailag lehetetlen volt, mert a zsidók száma nagyobb az ott kimutatott magyarok számánál. Ilyen esetben a különbözetet a németeknél vagy az egyéb anyanyelvűeknél oszlatták el.

3. A rutének és szerbek kivételével *az összes görög katolikus és görögkeleti lakost románként minősítették*, annak ellenére, hogy jelentékeny részük magyar volt (a románok által követelt területen 1910-ben 110 653 görög katolikus és 29 039 görögkeleti volt magyar anyanyelvű, akiknek 63,3, illetve 56,7 %-a nem is beszélt más nyelven, mint magyarul). Ugyanitt az egyéb anyanyelvű (túlnyomórészt cigány) görög katolikusok száma 24 201, az egyéb nyelvű (ugyancsak túlnyomóan cigány) görögkeletieké pedig 19 329. A memorandum ezt a népességi csoportot is bekebelezte a románságba, mégpedig oly módon, hogy az egész többletet a magyarság számából vonta le.

4. Látható, hogy a memorandum szerzői *a görög vallású cigányokat* – anyanyelvi hovatartozásuktól függetlenül – *románként tekintették*. Ám, ha a memorandum következetes akarna lenni a nemzetiségi elv alkalmazásában, akkor a cigányok összességét külön nemzetiségnek kellene tekintenie – ugyanúgy, mint ahogy a zsidósággal tette –, beleértve még a román anyanyelvű cigányokat is. (Az utolsó, 1893-ban végzett cigányösszeírás szerint a románok által követelt területen 142 267 volt a cigányok száma, közülük 51 998

a román anyanyelvű. 1910-ben ugyanitt a román anyanyelvű cigányok száma már 70 ezer fölért becsülhető.) A memorandum a románságba olvadt cigányság kérdését egyáltalán nem érintette, vagyis mihelyt anyanyelvi alapon több románt lehet kihozni, mint nemzetiség szerint, hitelesnek látszott az anyanyelvi adat is.

5. A fenti helyesbítések következtében a románok által követelt 4 854 297 összlakosságú területen a magyarok száma 2 012 090-ről 1 664 986-ra, a németeké 322 383-ról 295 133-ra esett vissza, míg a románoké 2 346 478-ről 2 519 215-re, az egyéb kategóriába esőké pedig 173 346-ról 365 295-re emelkedett (megfigyelhető, hogy számítási pontatlanságok és egyéb – a magyarság rovására elkövetett – tévedések miatt még a rész-„eredmények” összege sem egyezik az eredeti összlélekszámmal). Így a románok 48,3 %-os relatív többsége abszolúttá vált (52 %), a magyarok aránya viszont több mint 7 %-kal csökkent, veszteségeinek egyik fele a román, másik fele az egyéb népességet gyarapította. A memorandum szerzői – ezt az eredményt is kevesellvén – további számításokat végeztek, s azzal az indokkal, hogy a románok számának a korábbi népszámlálásokhoz viszonyítva ugyanolyan mértékben kellett növekednie, mint ahogy az ország egész lakossága gyarapodott, 400 ezer fővel megnövelték a románok számát, s ugyanannyival csökkentették a magyarokét. Így végeredményben a románok aránya a kérdéses területen 60,3 %-ra emelkedett. De még az így kihozott arányokat sem tekintették kellően hitelesnek, mert úgymond, a magyarok számában benne van a „mesterségesen elmagyarosított” örmények, cigányok, németek és szlávok száma, akiket már nem lehetett különválasztani.

A területi követeléseket tartalmazó memorandum és az ahhoz csatolt kimutatás adatai³³ „megtermékenyítő” hatást gyakoroltak a későbbi román nemzetiségstatisztikai feldolgozásokra. Így például e táblázatok összeállítóival lényegében azonos módon járt el N. Istrate, a kolozsvári Statisztikai Hivatal vezetője, amikor az 1910. évi magyar népszámlálás adatait idézve, az izraelita felekezetű lakosokat külön nemzetiségként tüntette fel. Eljárásának tendenciózus voltát jelzi, hogy számukat 9/10 részben a magyar anyanyelvűek számából különítette el, jöllehet a magyar népszámlálás anyanyelvi és felekezeti adatainak egybevetéséből kiderül, hogy a végül is Romániához került területeken 1910-ben az izraelita

vallásúak 70,1 %-a magyar és 29,5 %-a német (nagyobbrészt jiddis) anyanyelvű volt, s a magyar anyanyelvű zsidók jelentékeny része, több mint harmada nem is beszélt másképp, mint magyarul.³⁴ Sajátos módon végzett számításainak eredményeit Sabin Manuilă, a bukaresti Statisztikai Hivatal igazgatója is átvette, s azokat később nemzetközi nyilvánosság elé szánt tanulmányában is felhasználta.³⁵ Az Istrate által interpretált, s Manuilă által „szentesített” adatokat – ez utóbbi szakmai tekintélyére hivatkozva – ma is idézik.³⁶

Az 1956. évi román népszámlálás előzetes etnikai eredményeit összefoglaló – egyébiránt viszonylag tárgyyszerűnek tekinthető – tanulmány szerzőpárosa történeti visszatekintésében, a magyar népszámlálások kritikus mozzanatait elemezve szintén a memorandum „harci statisztikai” álláspontjára helyezkedik.³⁷ A tanulmány szerzői többek között felróják a magyar népszámlálások végrehajtóinak, hogy célzatos számlálóbiztosi utasításaikkal (például azáltal, hogy az anyanyelv fogalmát különválasztották az anyától tanult nyelv fogalmától, megengedték a legszívesebben beszélt nyelv bevallását, s közben kihangsúlyozták a társadalmi érintkezés hatásait e nyelv választása során) arra ösztönözték az összeírókat, hogy a magyar anyanyelvű népességhez számítsanak olyanokat is, akik nem magyar anyanyelvűek, de tudnak magyarul. E helytelen módszerek alkalmazása – állítják – a magyarság lélekszámának jelentős mértékű mesterséges növeléséhez vezetett. E kifogással összefüggésben felemlítik a jiddis nyelv problémáját, vagyis azt, hogy a számlálóbiztosoknak adott végrehajtási utasítás a jiddis „zsargont” sajátos német nyelvjárási változatnak minősítve, kizárta a felvehető anyanyelvek köréből. A számlálóbiztosi utasítás idézett kitételei – írják – azt mutatják, hogy a magyar népszámlálások végrehajtása során magyar anyanyelvűként lehetett regisztrálni bárkit, aki tudott magyarul, míg a zsidók bármelyik általuk beszélt nyelv alapján bejegyezhetők voltak, csak éppen a tulajdon anyanyelvük alapján nem. Mint ismeretes – jegyzik meg végezetül –, a korabeli magyar népszámlálásokban a zsidók tömegesen a magyar anyanyelvű népesség csoportjába lettek belevéve. E fejtegetés szerzői egyrészt figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy – éppen az általuk idézett egyértelmű számlálóbiztosi utasításnak megfelelően – azok az izraelita felekezetű személyek, akik a jiddis

vagy a héber nyelvet beszélték, ha nem is a nyelvhasználatukat leghívebben kifejező külön nyelvi rovatban, de a tényleges nyelvhasználatuk szerint lettek összeírva. A szerzők emellett azt sugallják, hogy – az eredendően zsidó nemzetiségűnek tekintett – *izraelita vallásúak csoportja nyelvtileg is elkülönült*, s így a közülük magyarként bejegyzettek a valóságban nem magyar anyanyelvűek voltak. E logikai csúsztatás már csak azért is meglepő, mert azt a statisztikai tényt, hogy az izraelita felekezet a kérdéses területen – az ortodox zsidóságot leszámítva – szinte egyöntetűen magyar vallásnak számít, a későbbi román népszámlálások anyanyelvi adatai is megerősítik. Az idézett gondolatmenet érzékletesen példázza, hogy a nemzetiségi statisztika kérdéseinek ideologikus megközelítése bizonyos történelmi távlatból sem vesztette el időszerűségét, és ez még egy viszonylag tárgyilagos elemzés során is óhatatlanul a vizsgált időszak adatainak hamis interpretálásához vezet.

A politikai érdekek és érzelmek ma is változatlan befolyást gyakorolnak a történelmi demográfia művelőire. Egy Bukarestben nemrégiben kiadott statisztikai forrásgyűjtemény bevezetője – noha a kötet szerkesztői közreadják az 1900. és 1910. évi magyar népszámlálások anyanyelvre és vallásra vonatkozó járási részletezésű adatait, és bizonyára a megfelelő községi számításokat is módjukban állt elvégezni – a közölt adatok tanulságait figyelmen kívül hagyva szintén a *hetven évvel ezelőtti aktuálpolitikai érvrendszert* eleveníti fel.³⁸ Vagyis annak érdekében, hogy minél magasabbnak mutassa ki az érintett területen jelenlévő román, és minél alacsonyabbnak a magyar népesség számarányát, úgy mossa egybe, illetve helyezi önkényesen előtérbe az etnikai identitás egyes jellemzőit, hogy az minden esetben a románság számára kedvező eredményhez vezessen. Ennek megfelelően a bevezető írója, a vallás, az anyanyelv és a nemzetiségi hovatartozás kölcsönösségét abszolutizálva a románság soraiba számít minden ortodox és görög katolikus hívet. A magukat román anyanyelvűnek vallók és a görög szertartásúak különbözőete (több mint 220 ezer fő) eszerint a románok számbeli fölényét növeli, noha kimutatható, hogy az ortodox vallásúak között szerbek, bolgárok stb., a görög katolikusok között pedig rutének és más népek, nota bene szép számmal magyarok is vannak.³⁹

Azt, hogy a románok számarányát az anyanyelvi bevallás 53,8 %-os eredményével szemben a görög rítusú lakosság 58 %-os

arányát kimutató vallási adatok tükrözik hitelesebben, a szerző az 1919-es népösszeírással véli alátámaszthatónak, melyet a román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) összegzett a községi hatóságok által kiállított kérdőívek alapján. Ez a népesség megoszlását a következőképp adja meg: románok 57,12 %, magyarok 26,46 %, németek 9,86 %, zsidók 3,28 %, egyéb nemzetiségűek 3,28 %. A magyarok arányának az 1910. évi 31,7 %-hoz viszonyított feltűnő, 5,2 %-os csökkenését szerinte az magyarázza, hogy számuk 1910-ben a ténylegesnél nagyobbak volt feltüntetve, mivel a népesség különböző csoportjait, akik valójában nem magyarok (így például az igen nagyszámú zsidóságot), a magyar mint beszélt nyelv alapján mutatták ki. Ezek a csoportok 1919-ben valódi nemzetiségüket nyilváníthatták ki, ami természetesen vezetett a magyar népességet tükröző számadat csökkenéséhez. Az adatok értelmezése ugyanolyan tendenciózus, mint az előző esetben, csak itt az volt a cél, hogy bizonyos népességi csoportokat leírjanak a magyarság számából, mint pl. a zsidó nemzetiségűnek tekintett izrealita vallásúakat; ez utóbbiakat ráadásul teljes számban, noha – mint tudjuk – egyharmaduk a német anyanyelvűek között lett felvéve. A szerző végső érve az 1930. évi népszámlálás, mivel annak eredményei megerősítik az 1919-es helyzetképet. (Eszerint Erdély nemzetiségi megoszlása: románok 57,8 %, magyarok 24,4 %, németek 9,8 %, egyéb nemzetiségűek 8,0 %.) Vagyis az ismertetett eljárás önmagában hordja bizonyítását, hiszen a későbbi – azonos politikai szándékoktól befolyásolt, s azonos elvek alapján végrehajtott – román népösszeírások értelemszerűen hasonló eredményre jutnak.

1919 – Az erdélyi Kormányzótanács népszámlálása

A főhatalomváltást elszenvedett Erdély nemzetiségi és felekezeti viszonyainak első felmérésére már a terület román *katonai megszállása* alatt, az új közigazgatás berendezkedésének és konszolidálásának átmeneti időszakában sor került. Az erdélyi Kormányzótanács földművelési ügyosztálya által elrendelt adatgyűjtés félhivatalos, megyei összegzésű eredményeit az állami statisztikai hivatal közlönye 1921-ben jelentette meg egy tanulmány keretében.⁴⁰ „Igen figyelemreméltó a bukaresti állami statisztikai hivatal azon megjegyzése – írja a hatósági úton foganatosított 1919. évi erdélyi összeírás körülményeit ismertetve Fritz László –, hogy bár közzéteszi a tanulmányt és az azt kísérő táblázatokat, *óvást emel számadatainak pontossága ellen*, melyeket a kolozsvári statisztikai hivatal fog kifejlesztésének rendjén hitelesíteni. Maga a tanulmány megjegyzi, hogy az agrárreform előkészítése céljából még 1919. január havában a Kormányzó Tanács földművelésügyi reszortja kérdőíveket küldött szét az egyes községeknek azzal, hogy a kért adatokat 1919. február 15-ig küldjék be, azonban sok nehézség után *majdnem egy év elteltével voltak csak az adatok központosíthatók*. Az egyes statisztikai táblázatok elkészítésénél a békeszerződésben megállapított ún. Clemenceau-féle határvonalat vették figyelembe. Érthetőnek tartjuk a bukaresti statisztikai hivatal idegenkedését ezen adatok hitelességét illetően, mert az adatgyűjtés majdnem egy évet vett igénybe, ilyen nagy intervallum pedig népszámlálásnál, vagy nagyobb tömeget felölelő összeírásnál egyenesen illuzórikussá teszi az adatok pontosságát, mert hiszen a népesség egy folytonosan fluktuáló anyag, amelyet csak úgy lehet számbavenni, ha egy bizonyos időpontra vonatkoztatva mintegy megmerevedettnek képzelünk el s a számlálás végrehajtásának időtartamát a lehető legrövidebbre (maximum 2–3 hétre) szorítjuk.”⁴¹

A párizsi béketárgyalásokon résztvevő román delegáció fellépésével egyidejűleg végzett népszámlálásnak – tekintettel alapvetően

kifogásolható adatfelvételi módszereire, a határmegállapítás bizonytalanságaira, valamint arra a nem elhanyagolható körülményre, hogy végrehajtásának időpontjában a szóban forgó területeken a főhatalomváltást és a terület birtokbavételével együtt járó harci cselekményeket *jelentős népességmozgások* kísérték – nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítanunk. Megfelelő községi részletezés hiányában adatai amúgy is csak nagy vonalakban értékelhetők, így elsősorban a nemzetiségstatisztikai elvek gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos tanulságai miatt tarthat számot érdeklődésünkre.

Az összeírás a lakosság etnikai viszonyainak leírása során, a román nemzetiségstatisztika szerény hagyományainak megfelelően a *nemzetiség közvetlen kimutatásának* a módszerével élt. E metódus egyébként megegyezett az utódállamok akkori gyakorlatával, és általában is elmondható, hogy a módszer alkalmazása mindazon területekre jellemző, ahol a többségi és kisebbségi nemzetek szerepe a világháborút követően felcserélődött. „Az 1920. körüli népszámlálások során a kérdezés e módja jobban előtérben állott. Feltűnő, hogy a közvetlen módszert szinte kivétel nélkül azok az államok alkalmazták, amelyek a világháborúnak köszönhették mai területüket. Valószínűleg azért, mert ezekben az államokban nyelvi felvétel esetén a népesség egy részénél a régi államkötelék nyelve még eléggé szerepelt volna, ami rontotta volna az uralkodó nemzetiség arányát, de azért is, mert a rugalmasabb közvetlen módszer könnyebben volt felhasználható a részrehajlás eszközeül.”⁴² A körülmények ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy az összeírás a nemzetiségi arányok szembetűnő változását hozta az évtizedkezdeti állapotokhoz képest. Ezen belül a magyarság 1 378 189 főben megállapított száma legkevesebb 220 ezer magyar anyanyelvű lakos papíron történt eltüntetését jelzi.⁴³ Nagyobb hányaduk, azaz – a magyar anyanyelvű zsidóság 7/10-es szorzóját alkalmazva – mintegy 120 ezer lélek izraelita felekezete miatt a 170 943 főnyi zsidó nemzetiség közé soroltatott. További 100 ezer, vagy még ennél is több magyar anyanyelvűt ugyancsak más nemzetiségűnek (görög katolikus vagy görögkeleti vallása miatt jobbra romának) minősíthettek.⁴⁴

Ezek az alapvető arányok lényegesen a későbbiekben sem módosulnak. A párizsi békekonferencia elé terjesztett memorandum

szellemét tükröző 1919. évi erdélyi népösszeírás ily módon jó egy évtizedre – az első tudományos megalapozású népszámlálás lefolytatásáig – megjelölte a román nemzetiségstatisztika új irányának nyomvonalát.

1920 – A „Dicționarul”

A következő összeírást 1920. november 8-án az erdélyi belügyi államtitkárság rendelte el a választójogi és közigazgatási reform előkészítése érdekében. A rendelet alapján a kolozsvári tartományi statisztikai hivatal 1920. december 1-jével kezdődően Erdélyben és a kapcsolt részekben a lakosság nemzetiségi viszonyaira is kiterjedő népességszámlálást végzett, melynek eredményeit községi adattár formájában publikálták.⁴⁵

A kolozsvári statisztikai hivatal főnökének és vezető munkatársának összeállításában megjelent kiadványt az adatfelvétel, -feldolgozás és -közlés során alkalmazott kétes eljárások miatt erős fenntartásokkal kell fogadnunk. A kötetet összeadási és egyéb nyomdahibákból eredő *pontatlanságai* miatt a maga korában a román statisztikusok sem tekintették megbízhatónak. A *Dicționarul* a főbb népességi adatokat, így a lakosság 1910. és 1920. évi lélekszámát, valamint nemzetiségek szerinti megoszlását a helységek betűrendjében tartalmazza; a kötetnek ezt a fő részét az adatokat összegző járási kimutatás vezeti be. Az adattár használata során hamar szembetűnik, hogy az összlakosság száma és az egyes nemzetek összesítésével nyert szám igen gyakran eltérnek egymástól, és az is előfordul, hogy egyes települések vagy azok adatai hiányoznak a kötetből, vagy felcserélődnek egymással. A helység-névtárban szereplő községi adatoknak a járási szerinti csoportosításával a hibák ellenőrizhetők és részben korrigálhatók lennének, ilyen fejezetet azonban nem találni a *Dicționarul*-ban.

Jakabffy Elemér, a *Magyar kisebbség* című nemzetpolitikai szemle szerkesztője ezt a sziszifuszi munkát annak idején elvégezte, és számításainak eredményeit külön kötetben közreadta.⁴⁶ Összeállításának hasznát növeli, hogy az 1920. évi román népösszeírás adatait nem egyszerűen az új járási és megyei beosztás szerint részletezve bocsátotta a közönség rendelkezésére, hanem kiegészítette az 1910. évi magyar népszámlálás megfelelő anyanyelvi, illetve felekezeti adataival, így egyes községeknél különösebb magyarázat nélkül szembeötlenek a *Dicționarul* pontatlanságai. Az *Erdély statisztikájában* követett eljárás alkalmas lehetne a *Dicționarul*

kiigazítására, hiszen a betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt vagy hiányzó adatok a járási összegek alapján a maguk helyére beállíthatók lennének. A nemzetiségi részadatok összege és az összlélekszám, valamint a járási részletek és a megyei összegek azonban nemegyszer a járási kimutatásban is eltérnek egymástól, ami azt a gyanút kelti, hogy a *Dicționarul* megannyi tévedése nem kizárólagosan felületességnek, hanem szándékos – szerkesztés közben vagy sietve végzett nyomdai munkálatok során utólag történt – beavatkozásnak a következménye. Talán Jakabffy is látta, hogy a *Dicționarul* hibáinak mindenre kiterjedő helyreigazítása kivihetetlen, mert nem közli az egyéb nemzetiségűekre vonatkozó adatokat, így munkájában az összlélekszám a nemzetiségi összegek révén eleve nem ellenőrizhető. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az *Erdély statisztikája* sem mentes elírásoktól, s míg szerzője egyes esetekben a *Dicționarul* nyilvánvaló alaki hibáit javítatlanul hagyja, máskor a vitatható nemzetiségi adatokon akkor is változtat, ha azok egyébként a községi vagy járási összegekbe hibátlanul beilleszthetők lennének.

Az 1920. évi összeírás adatfelvételi és -feldolgozási módszerei a kor magyar statisztikusainak bírálataiból jól ismertek. „Tudományos szempontból komoly munkának nem lehet tekinteni, mert be van bizonyítva, hogy annak végrehajtása nem házról-házra történt, hanem vagy a lakosoknak a községházára idézésével, vagy amit szintén sok esetben be lehet bizonyítani, az 1910. évi magyar népszámlálás adatainak egyszerű átvételével, illetőleg ezen adatoknak román érdekek szerint való megfelelő módosításával.”⁴⁷ Jakabffy Elemér az 1920. évi összeírás „eredményeit” elemezve több példával szemlélteti, hogy ezek a módosítások az 1910-es felekezeti adatoknak nemzetiségi adattá való átírásával történtek. Így válhattak székely falvak görögkeleti vallású lakosai román nemzetiségűvé, ezért van, hogy Szatmár megyében és Bihar megye északi járásaiban az 1910. évi görög katolikusok száma sok helyen megegyezik az 1920-ban kimutatott románok számával, Nagykaroly környékén pedig az 1910. évi római katolikusok száma az 1920-ban kimutatott németek számával.⁴⁸

A *Dicționarul*-ban kihozott eredmények befolyásolása már az adatfelvétel idején megkezdődött. Bár az összeírás elvileg a megkérdezettek önvallomásán alapult, a lakossági bevallás önkéntességét

– mint arról az összeírást elrendelő egyik megyefőnöki végrehajtási utasításból értesülünk – rendeleti úton *korlátozták*. Metes, Kolozs vármegye és Kolozsvár város prefektusa, miután 1920. november 21-én kelt utasításának 3. és 4. pontjában különböző szankciókat helyez kilátásba, ha valaki „tudva *hamis vagy valótlan* adatokat vall be, vagy a kért adatok bevallását megtagadja”, a továbbiakban így folytatja: „Tudomásunkra jutott, hogy különösen a zsidók nemzetiségi kérdésében izgatás folyik, amely a múltban *hamisan és mesterségesen* csak mint hitfelekezet vétetett figyelembe. Szem előtt tartva azonban, hogy a *békeszerződés* és az államtitkár úr fent említett [ti. a helyi belügyi államtitkárnak a lakosság sürgős és pontos összeállítására vonatkozó] rendelete szerint a zsidók nemzetiségi kisebbséget alkotnak, *valamennyi Mózes vallásúnak* (orthodox, neolog stb.) zsidó nemzetiségűnek kell jelentkeznie, nehogy a jelen rendelet 3. és 4. pontjában megírt büntetések alá essék.”⁴⁹

Ez az idézet arról tanúskodik, hogy az összeírás elrendelői nem ismerték el az egyén jogát arra, hogy akármelyik nemzethez való tartozása felett saját lelkiismerete szerint önmaga döntsön, és a nemzetiséget olyan *kívülről meghatározható* ismérvnek tartották, melynek megállapítására végső fokon a *hatóság* hivatott. Görög katolikus vagy görögkeleti aligha lehetett magyar 1920-ban, és – a polgárok „lelkiismeretbeli vallomásának” hatalmi szóval történt befolyásolása következtében – a többségükben magyar anyanyelvű „Mózes vallásúak” egyetemlegesen a zsidó nemzetiségűek sorába kerültek át.

A *Dicționarul* összeállításakor egyéb célzatos korrekciók is történtek. Például a nagyvárosokban a póttösszeírások során – az ott állomásozó katonaság felvételével, ami a belügyi államtitkár vonatkozó rendeletének is ellentmondott, hiszen illetőségi (származási) helyükön kellett volna összeírni őket – a románság számát jelentősen megemelték. Az utólagos betoldások következtében a *Dicționarul* összegzései és Jakabffy Elemérnek az *Erdély statisztikájában* végzett számításai között jelentős eltérés figyelhető meg. „Míg a *Dicționarul* az egész terület lakossága gyanánt csak 5 113 224-et hoz ki, addig a részletek összege helyesen összeadva 5 140 176, vagyis 26 952-vel több. Még ez a tévedés is főképp a magyarok rovására ment, mert ebből a különbözetből nem kevesebb mint 19 882 esett az elsikkasztott magyarokra”, írja erről

Kovács Alajos.⁵⁰ (Itt közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy az *Erdély statisztikájában* szereplő 5 113 224-es szám nem egészen pontos, mivel Jakabffy nem vette figyelembe, hogy a *Dicționarul* megyei összegei között Maros–Torda lélekszáma 900-zal kevesebb, mint amennyit a járási részletek adnak.)

Valójában a *Dicționarul* „tévedései” és az *Erdély statisztikájának* pontosításai többé-kevésbé kiegyenlítik egymást, ezért – különösen, ha figyelembe vesszük, hogy javításai során maga Jakabffy is követett el hibákat – az eredeti és a módosított járási összegek szerinti közlés között számottevő különbség nem mutatkozik. A megyei összegekben található mintegy 27 ezer fős eltérésnek az az oka, hogy néhány város – közelebbről Déva, Szatmárnémeti és Torda – adatai hibásan szerepelnek a *Dicționarul*-ban. Ha ugyanis az illető megyék járásainak összlakosságához hozzáadjuk a megyékben található városok lakosainak számát, 23 237 fővel többet kapunk, mint amennyi a megyei lélekszámok összege. Ugyanakkor, ha az 1922. évi román statisztikai évkönyvben közölt, 1920-ra vonatkozó városi adatokat behelyettesítjük, mind az összlélekszámot, mind a nemzetiségi megoszlást illetően hibátlan végösszegekhez jutunk. Ezek az adatok – túl az alaki megfelelésen – ráadásul valóságosabbnak is tűnnek a *Dicționarul*-ban közöltekénél, amint azt – legjellegzetesebben – Szatmárnémeti esete példázza. A városnak 1910-ben 34 892 lakosa volt (ebből 33 094 magyar és 986 román), míg a *Dicționarul* 1920-ban 58 251 (!) lelket mutat ki (a városok között egyedülálló módon megnövekedett 39 009 fős magyarsággal és közel tízszeresére nőtt, 9741 főnyi románsággal). „A szatmárnémeti eset annál különösebb, mert a háborús, spanyolnáthás, forradalmas, repatriálás évtizedben ez a város 23 359 lakossal, azaz 70 %-kal szaporodott, ami példátlanul állana egész Európában, ha tényleg így volna. És a *Dicționarul* ezt a nagy embertöbbletet is 4271 házban helyezi el, pont annyiban, amennyiben 1910-ben 23 000-rel kevesebben laktak.”⁵¹ Ha ezzel szemben a statisztikai évkönyv adatait vetjük össze az 1910. évekkel, egészen elfogadható számokat kapunk. (Az összlélekszám 37 376, amiből 24 671 a magyar és 4543 a román. A magyarok számának fogyását megmagyarázza, hogy ugyanitt az összeírás 7855 zsidó nemzetiségűt mutat ki; tudjuk ugyanis, hogy a város 1910-ben regisztrált 7194 izraelita vallású lakosa 94,1 %-ban a magyar anyanyelvűek soraiból került

ki.) Ezeknek a számoknak a behelyettesítése a *Dicționarul*-ban azért is indokolható, mert az 1920. decemberi összeírásról előzetesen megjelentetett közlemények a statisztikai évkönyvével szintén egybevágó adatokat tartalmaznak. (Az összlélekszám 37 568, ebből magyar 24 679, román 4832.)

1923 – Népszámlálás helyett népszámítgatás

A *Dicționarul*-al szerzője, N. Istrate sem lehetett megelégedve, mert későbbi tanulmányaiban egyenesen figyelmen kívül hagyta korábbi munkájának az adatait. „Szükségszerűen várható volt – írja Istrate – az 1920. év adatgyűjtés helyesbítése, azonban nem azért, mintha Erdély etnikai kisebbségei elégedetlenek lehetnének ezzel a népszámlálással, hanem mert *nem volt eléggé ellenőrizhető, s mert nem mutatja a valódi képet.*”⁵² Istrate a *Dicționarul*-ban foglaltakat az 1923. évre kiszámított adatok alapján vizsgálta felül.⁵³ Bonyodalmas számítási módszereinek és e módszerek fogyatékosságainak ismertetésétől e helyen tekintsünk el – idézett cikkében Fritz László, majd később Kovács Alajos is⁵⁴ részletesen tárgyalják azokat –, mindenesetre az 1920. évre vonatkozó újabb számításainak eredményeként korábbi adatával szemben 164 113 főnyi többletkülönbséget mutat ki. Ez a többlet bőségesen pótolja azt a népességhiányt, ami Erdély lakosságának 1910. évi számához képest a *Dicționarul*-ban jelentkezik, és számításainak indokálul éppen ezt hozza fel Istrate, mivel szerinte nem valószínű, hogy Erdély lélekszáma 1920-ban kevesebb, mint amennyi 1910-ben volt, bármilyen nagyok is legyenek a háborús idők áldozatai. Bár a *Dicționarul* részadatainak – különösen a lakosság etnikai tagolódására vonatkozó adatoknak – a megbízhatóságában valóban kételkednünk kell, a népmozgás általános tendenciáit jellemző összegzései realitásnak tekinthetők. Ebben Sabin Manuilă okfejtésével érthetünk egyet, aki szerint egyfelől kellő mértéktartással kell fogadni a *Dicționarul*-ban közölt számot, mivel nem szabályos népszámlálás, hanem közigazgatási úton végrehajtott népösszeírás eredménye, ugyanakkor ez a szám nagyon valószínű, ha figyelembe vesszük a háborús idők születéseinek csökkenését, a megbetegedések túlzott növekedését, a tetemes háborús halálozást, és végül a repatriáltak és menekültek tekintélyes számát, akik közvetlenül a háború befejezése után hagyták el Erdélyt.⁵⁵ Istrate-nak vélhetően azért volt szüksége az 1920. évi

adatok utólagos megváltoztatására, hogy ne legyenek olyan feltűnőek a három év után kihozott – egyébként a későbbi összeírások által sem igazolt – számadatai. Célzatos becsléseinek háttérében pedig az *erdélyi városok népmozgalmának* problémaköre áll, nevezetesen az, hogy az új uralom szemben találta magát a magyar és német többségű városok „nacionalizálásának” sürgető feladatával. „A viszonyok ugyan még ez idő szerint kedvezőtlenek a románságra nézve a városokban – mondja Istrate –, mégis az utóbbi időben a román elem mint városi réteg figyelemre méltó növekedést mutat. Bizonyos, hogy városi népességünknek fejlődési folyamata nem is olyan távoli jövőben természetes úton fogja Erdély városainak mai idegen arculatát megváltoztatni.”⁵⁶ Istrate ezt a fejlődést papíron megelőlegezte, mivel az 1923-ra kiszámított 5 487 966 lakosnak a *Dicționarul*-al szembeni 370 ezres (!) többletéből mintegy 210 ezret a városoknak juttatott, e többlettel pedig felerészben az – 1920-ban még csak a városi népességnek egynegyedét kitevő – románság számát gyarapította. Így a szerző önmagával is ellentmondásba kerül, hiszen az utolsó négy esztendő természetes népmozgalmának adataiból éppen a románságra nézve – és különösen a városi népesség szaporodása tekintetében – állapított meg fölöttébb aggasztó irányzatot. Mindenesetre ezzel az óriási növekménnyel a városlakó „idegen etnikai elemek” arányát sikerült igen rövid idő alatt ismét lejjebb szorítania.

A vidéki román népességnek, az ókiráltságbeli hivatalnokrétegnek és más szabadfoglalkozású egyéneknek az erdélyi városokba áramlása valóban elindította e városok etnikai arculatának átforgatását. „Hogy azonban az imperiumváltás ilyen nagy mértékben felforgatta volna a városok nemzetiségi összetételét, azt határozottan kétségbevonjuk, már csak azért is, mert egy statisztikus nem fogadhat el teljes érvényűnek olyan nemzetiségi adatokat, amelyek nem az egyes egyének egyenkinti megszámlálása és önvallomása révén gyűjtettek össze.”⁵⁷ Kovács Alajos Istrate-nak címzett, de közvetve a korabeli román népességstatisztikai állapotokat bíráló szavai arra hívják fel a figyelmet, hogy a háború utáni Európában Románia az egyedüli ország, amely mind az idáig nem tartott az egész országra kiterjedő rendes népszámlálást. Idézett tanulmányának bevezető részében szemléletes példák sorával bizonyítja, hogy azok

az adatok, amiket hivatalos vagy félhivatalos kiadványok közölnek, mind csak hozzávetőleges számításokon alapulnak, és még a hivatalos statisztikai kiadványok is különbözőképp adják meg az állam lakosainak számát, úgy hogy „a románok saját államuk népessége tekintetében a legnagyobb sötétségben tapogatóznak”.

Az 1927. évi belügyminisztériumi „népszámlálás”

A régóta esedékes népszámlálás ügyét a bukaresti statisztikai hivatal Legfőbb Statisztikai Tanácsa 1927 januárjában, majd azt követően több ülésén is napirendjére tűzte.⁵⁸ A kérdés megtárgyalása azért vált sürgőssé, mert a belügyminisztérium elérkezettnek látta az időt a népesség számbavételének mielőbbi végrehajtására. Az 1927. február 25-i ülésen a tanács tagjainak többsége azt az álláspontot képviselte, hogy tudományos alaposságú népszámlálást kellő előkészítés nélkül és elegendő anyagi eszközök hiányában foganatosítani nem lehet. A belügyminisztérium képviselője viszont elegendőnek tartott egy olyan, csupán a lakosság számára és állampolgárságára vonatkozó számlálást, amit rövid idő alatt és a legszűkebbre szabott anyagi eszközökkel végre lehet hajtani. Miután a két hivatal a kérdésben megegyezni nem tudott, az 1927. április 9-i ülésen a belügyminisztérium megbízottja bejelentette, hogy a „népesség ellenőrzésére” vonatkozó munkálatokat a minisztertanács jóváhagyta, és annak lefolytatására a szükséges előkészületeket megtették. A tanács véleménye ezzel kapcsolatban az volt, hogy mivel a munkálatokat a *belügyminisztérium* végzi, annak eredményeiért a statisztikai hivatalt semmi felelősség nem terheli.

A népszámlálási lapokat április 24-i kelettel május 5-ig kellett a hatóságoknak beszolgáltatni. A belügyminisztérium által lefolytatott „ellenőrzés” eredményeinek értékelése során, 1927. október 7-i ülésén a Legfőbb Statisztikai Tanács hangsúlyozta, hogy a lakosság ellenőrzésének eredményei nem a népesség rendszeresen megszervezett népszámlálásából erednek, ezért azokat csak *ideiglenes* – egy később sorra kerülő népszámlálást megelőző – adatoknak lehet tekinteni, és még az is meggondolandó, hogy a külföld részéről élénk érdeklődéssel várt népességszámokat egyáltalán nyilvánosságra hozzák-e. Végleges döntés a nyilvánosságra hozatal kérdésében nem született; a tanács október 17-én a belügyminisztériumi összeírást további ellenőrzés céljából „az adatokat felülvizsgáló bizottság” elé utalta.

Az 1927. évi „népszámlálásnak” a belügyminisztérium irattárában elzárt adatai ezek után csak részlegesen, különböző publikációkban elszórva láthattak napvilágot. Sabin Manuilă-nak a *Dicționarul*-al kapcsolatban idézett megállapítása ezekre az adatokra is vonatkozik: jóllehet, csupán egy közigazgatási számlálás eredményei, mégis pontosabb tájékoztatást nyújtanak a lakosság számára nézve, mint a kiszámítás alapján előálló számok. Az első hiteles közlést az ország 1926. évi népmozgalmáról közreadott hivatalos jelentésben, a szöveg között eldugva találjuk meg,⁵⁹ ez az egyes országrészekre vonatkozó összefoglaló lélekszámokat tartalmazza. Eszerint Románia lakossága 1927 áprilisában 16 940 074 fő volt, ami több mint félmillióval marad el a statisztikai évkönyvben 1926 végére számított népességtől (17 459 273), vagyis bebizonyosodott, hogy a kiszámított lélekszám megállapítása helytelen alapon történt. Erdély és a Bánság lélekszáma 5 312 358 fő és ez – különösen, ha tekintettel vagyunk az eltelt három és fél esztendő népnövekedésére – ugyancsak messze elmarad Istrate 1923. évi számításainak végösszegétől. Az 1927. áprilisi „népszámlálás” további eredményeit (a megyei adatokat városi és vidéki részletezésben) az úgynevezett egyesülési jubileumi évkönyvben találni. Az itt közölt táblázat⁶⁰ összege Erdély és Bánság lakosságát a Ionescu által publikált 5 312 358 fővel szemben 5 393 925 főre teszi, az eltérés valószínű magyarázata az lehet, hogy az „adatokat felülvizsgáló bizottság” a korábbi adatokhoz képest bizonyos módosításokat tartott szükségesnek. Végül az összeírás *etnikai vonatkozású* adatainak egy részét Ion Nistor volt belügyminiszter hozta nyilvánosságra Románia kisebbségeiről írott cikkében. (A közlésből sajnos hiányoznak a magyarság Beszterce–Naszód, Szeben, Temes–Torontál és Torda–Aranyos megyei számadatai.)⁶¹

Ha ezeket a kiszivárogtatott eredményeket egy sorba állítjuk a memorandum, az előző összeírások és az 1923. évi becslés adataival, mind abszolút számokban, mind százalékos arányban a magyarságra vonatkozóan a legalacsonyabb értékeket kapjuk. Ezek az adatok azt a – már az összeírás alkalmával is hangoztatott – tényt igazolják, hogy „a hatósági közegek a nacionalizálás célzatától vezelve főleg arra fordították minden figyelmüket, hogy a kisebbségek állományát mesterséges úton a valónál kevesebbnek tüntessék föl”.⁶² Az 1927. évi „belügyi népszámlálással” kapcsolatban joggal elhangzott

kifogások fő célpontja az *originea etnică* fogalma volt, amelyet a nemzetiség tudakolásának céljából iktattak be az összeírás kérdései közé. A „népi”, „etnikai leszármazás” vagy – a fogalom lényegét hívebben tükröző fordításban – „faji eredet” kategóriájának alkalmazásával a hatóságok nem titkolt célja annak elérése volt, hogy a szerintük elnemzetlenített románok ismét románnak számíttassanak. A népszámlálás mielőbbi gyors lefolytatását szorgalmazó Constantin Bucsan belügyi államtitkár magyarázata szerint „a csatolt területeken sok olyan román él, kinek nincs már román neve, nem beszél románul, kinek más nemzethez tartozó papja és tanítója van, ki azonban román származású. Ez a hajdani elnemzetlenítési rendszernek az eredménye. Ezért iktattuk be a népi származás kérdését, hogy ezek a származás szerinti románok kimutathassák leszármazás szerinti hovatartozóságukat, amely nem tűnt el, csak el van rejtve. Ilyen a bukovinai románok esete, kiket a papok és tanítók elruténosítottak, ilyenek a székelyföldi románok stb.”⁶³ A népszámlálói egészen pontosan a „népi származást” vagy „születés szerinti nemzetiséget” (*naționalitatea de naștere*) kérdezte, a két jelleg összekapcsolása azonban sok esetben szinte lehetetlen helyzet elé állította a nyilatkozattevőt, mert míg az utóbbi jelleg viszonylag könnyen megállapítható, az etnikai eredet kutatása súlyos nehézségekbe ütközik. „Ez olyan kérdés, amelyre különféleképpen lehet felelni, de nem lehet a kérdést feltevő gondolatát eltalálni” – írja G. Plastara bukaresti jogászprofesszor. „Ha valaki állampolgárságáról vagy nemzetiségéről nyilatkozik, az olyan pozitív dolog, amelyben nem lehet tévedés, míg ellenben ami a faji származást illeti, a kérdés nem olyan egyszerű. Erre vonatkozólag úgy az egyeseket, mint a népeket illetően tanulmányokra és vizsgálatokra van szükség. Még azok is, akik azt hiszik, hogy tudják származásukat, még azok is csalódhatnak, s ez esetben nyilatkozatuk akaratlanul is nem igaz.”⁶⁴ Tudnivaló, hogy egy évvel korábban az Avarescu kormány a Magyar Párt vezetésével kötött választási egyezségében még azt az álláspontot képviselte, mely szerint „minden román állampolgár önmaga jogosult nemzetiségét megállapítani származásra, vallásra és foglalkozásra való tekintet nélkül”. A népszámlálásnak a „népi származás” szerinti elrendelése ennek a tételnek a „legnagyobb arculcsapását” jelentette.⁶⁵ A magyar fél által elfogadott álláspont szerint a népszámlálásnak az egyetlen

helyes és megnyugtató kritériuma csak a nemzeti érzület lehet, amelynek a „hitvallás szabadságával kell megnyilatkoznia”, a népszámlálási utasítások és egyéb hivatalos nyilatkozatok alapelve ezzel szemben az volt, hogy „a faji származás tekintetében érzelmi alapokra helyezkedni nem lehet”. „Nem arról van szó, hogy *ki milyen nyelven beszél*, mert lehet valaki jó román azért, hogy magyarul jobban tud, mint románul, nem is szólva arról, hogy *érzelmileg milyen nemzetiséghez húz*, hanem arról, hogy *minek született*”;⁶⁶ a népi leszármazás nem az érzelmektől, a kultúrától függ, a *felmenők kérdése* az.⁶⁷ Arra, hogy az adatok az utasításoknak megfelelően „valódiak és ne érzelmiak legyenek”, a népszámlálás elrendelői nagyon egyszerű megoldást találtak. „Végso elemzésben mindenki olyan származásúnak vallhatja magát, amilyennek akarja – nyilatkozta Constantin Bucsan államtitkár –, de majd a hatóság dönti el, hogy vallomása megfelel-e a valóságnak, avagy nem. A népszámlálási közeg, ha a vallomást kétségesnek tartja, ennek kifejezést ad a széljegyzetben és ennek alapján a statisztikai hivatal megvizsgálja a bemozdást.”⁶⁸

Mivel a számlálólapok kizárólag román nyelven voltak meg szerkesztve, a nyelvet nem ismerő nyilatkozók esetében a számlálóbiztosoknak lehetőségük volt a „népi eredet” értelmezésekor a kérdőívek önkényes kitöltésére, sőt *titkos rendelet* szabta meg, hogy pl. izraelita vallásút másnak, mint zsidó nemzetiségűnek nem fogadhatnak el.⁶⁹ A korabeli sajtó olyan esetekről is beszámol, hogy az összeírás ellenőrzésével megbízott úgynevezett „népszámlálási bizottságok” hatáskörüket túllépve maguk töltötték ki az összeírási lapokat, és csak kételyek esetén idéztek be egyeseket személyesen, felvilágosításadás végett.⁷⁰ Mivel a népszámlálási bizottságok munkája a nyilatkozatok „helyességének” az ellenőrzésére is kiterjedt, ennek során mindazokat, akiknek a vallomása a bizottság megítélése szerint valamilyen szempontból éllentmondásokat tartalmazott – például nevük, vallásuk alapján megállapítható volt, hogy csak „érzelmi vallomást” tettek származásukra vonatkozóan – rendőri úton idézték a bizottság elé új számlálólap kitöltésére.⁷¹ A Magyar Párt intézőbizottsága 1927. május 7-én, a népszámlálással foglalkozó ülésén megállapította: a hatósági közegek súlyos visszaélést követtek el azáltal, hogy „elsősorban az izraelita vallású polgároktól elvitatták azt a természetes jogot, hogy magukat szá-

badon vallhassák azon nemzet tagjainak, melyhez hagyományaiknál, neveltetésüknél, műveltségüknél és anyanyelvüknél fogva tartoznak”, továbbá hogy hasonló módon jártak el, részint a nevet, részint a vallást alapul véve sokakkal szemben, „akik a magyar fajba régen beolvadt rétegből származnak”, s akiknek „más népszellemmel semmi közösségük nincs”. Így a kérdőíven tett vallomásuk megváltoztatásával sok magyart németnek, illetve romának vagy – például a Székelyföldön – örménynek minősítettek. A bizottság a „faji eredetet” tudakoló kérdés felvételét a népszámlálási kérdőívre visszalépésnek minősítette a statisztikatudományban régen elfogadott és nemzetközileg elismert elvekhez és szabályokhoz képest.⁷²

1930 – Az első valódi népszámlálás a háború után

Az előkészületek nélküli, sebtében végrehajtott hatósági ellenőrzés végül is egyik oldalról sem felelt meg a várakozásoknak. Három évvel később maga Răducanu munkaügyi miniszter fogalmazott úgy, hogy az a tudományosság szempontjából egy „karikatúra”, „valóságos csúfság” (o adevărată batjocură) volt. A kisebbségek képviselői joggal sérelmezték, hogy ez az összeírás nem vette fel az anyanyelv kérdését a nemzetiségi hovatartozás megállapítása céljából, továbbá hogy még a nemzetiséget a származás szerint tudakoló kérdésre sem adatott meg a minden kényszersztől mentes, szabad bevallás lehetősége. Másik oldalról, az aggodalmaskodók előtt a leszármazás rubrikája afféle csapdának tűnt, amely éppen a kisebbségek javára kényszerít ki kedvezőbb képet, s az ő meggyőződésük szerint az 1919-től kezdve készített statisztikák az uralkodó nemzet kárára lettek megalkotva. A „Románia területén lévő összes nemzeti elemek kataszterének” hiánya ebben a megközelítésben „nemzeti érdekű”, sőt „nemzetvédelmi” kérdés-ként vetődött fel, amint az a – végre – megvalósulás küszöbén álló általános népszámlálás törvényjavaslatának parlamenti tárgyalása⁷³ során egyértelműen megfogalmazódott.

A törvényjavaslat előterjesztésére 1930. február 18-án került sor. A kamara ülésén az előterjesztést végző Ion Răducanu munkaügyi miniszter egy, a népszámlálás szükségességét vitató ellenvetésre válaszolva leszögezte: „Életszükséglet ránk nézve, hogy ismerjük Nagyrománia népességének számát, annál is inkább, mert azt pontosan nem tudjuk. Nem ismerjük a népesség összetételét nemzeti szempontból, és idegenek, egyes államok ismételten fenntartják, hogy Romániában sokkal nagyobb számú nemzetiség lenne, jöllehet mi bizonyosak vagyunk, hogy ezzel a most foganatosítandó népszámlálással, melyet tárgyilagosan eszközölünk, bebizonyíthatjuk, hogy az igazság más.” Egy másik hozzászólás szerint „Genfben azért merülhetnek fel állandóan kisebbségi problémák, mert nem áll módunkban olyan statisztikát felmutatni, amely a nálunk élő

kisebbségek pontos arányát kimutatná. Bármilyen hangozzék is el Genfben, nekünk nem áll módunkban pontos adatokat ellenvetni." A népszámlálás „nemzetvédelmi jelentőségéről” elhangzott kijelentések egyenesen a „román nép etnikai határainak”, „a román nemzeti állam eszméjének” a védelmét tették függővé a leendő népszámlálás sikerétől, vagyis a népszámlálási törvény előterjesztői és támogatói a kérdésnek igen *komoly politikai jelentőséget* tulajdonítottak. A háttérben nyilvánvalóan az állt, hogy a román vezetést kellemetlenül érintették a kisebbségvédelmi szerződések megsértése miatti – ha mégoly csekély eredménnyel is járó – népszövetségi panaszok, s a kormány azokat így módon, egy a kisebbségek számát jelentéktelenítő, ám a nemzetközi közvélemény előtt elfogadott statisztikai kimutatás segítségével is kivédeni remélte. A parlamenti vitában végül is az az álláspont jutott érvényre, hogy – a külföldre való tekintettel – „a nemzetiségek problémáját becsületesen kell megoldani”, vagyis olyan népességi statisztikának kell készülnie, hogy „amennyiben az a Népszövetséghez kerül, pontosan megállapítható legyen annak tudományos volta”. A törvényjavaslat miniszteri indokolása azt is elismerte, hogy Európa összes országaiban már a háború utáni első években hajtottak végre népszámlálást, erre azonban Romániában csak most kerülhetett sor. Előbb a fontosabb törvényeknek törvényhozási és közigazgatási egységesítése történt meg – így a magyarázat –, hogy azután a végrehajtó szervek szabályozott működési keretében egy népszámlálás nehéz művelete lelkiismeretes felelősséggel legyen foganatosítható. A népszámlálás technikai előkészítésére, összes műveleteinek megszervezésére és tényleges vezetésére a Központi Statisztikai Intézetet, illetve az annak keretében létrehozott külön bizottságot hatalmazták fel. Az előterjesztés a hatóságok által korábban „kiverejtkezett” félhivatalos statisztikákat nem említi, az 1927. évi összeírásról pedig – amelytől a statisztikai hivatal annak idején éppen az 1930-ban sorra kerülő népszámlálás előkészületeire hivatkozva határolta el magát – beismeri, hogy az csupán a lakosság számának „a belügyminisztérium közigazgatási szervei útján, minisztertanácsi fölhatalmazás alapján végrehajtott általános ellenőrzése” volt, azzal a célzattal, hogy adatai az 1930. évi népszámlálásig a hatóságok rendelkezésére álljanak. „Most azonban a Nemzetközi Statisztikai Intézet határozatának megfelelően, mely-

hez az összes államok csatlakoztak, javasoljuk, hogy ezt az általános népszámlálást tudományos alapon hajtsuk végre, mely egyidejűleg nemzeti és nemzetközi kötelezettség is reánk nézve." Az 1930. március 20-án kihirdetett népszámlálási törvény⁷⁴ valóban *tekintettel volt a nemzetközi statisztikai kongresszusok vonatkozó irányelveire*. Nemzetiségi statisztikai szempontból a legnagyobb áttörést kétségtelenül az jelentette, hogy – részben a Nemzetközi Statisztikai Intézet kairói ülésén 1928-ban előterjesztett magyar javaslatnak is engedve, mely az anyanyelvet kívánta a nemzetiség fő ismérveként elfogadtatni – helyt adott az *anyanyelv* kérdésének, így a kérdőív az etnikai csoportok meghatározásában szerepet játszó *valamennyi fontos kritériumot* tartalmazta.

A népszámlálás nemzetkisebbségi vonatkozású kérdései a háztartási (családi) számlálóíven a következő megfogalmazásban szerepeltek: „n” rovat: vallás (kimutatandó, hogy [az illető személy] melyik valláshoz, felekezethez, egyházhoz tartozik), „o–p” rovatok: anyanyelv (melyből az „o” rovatba az a nyelv írandó, melyet a lakos otthon beszél és a szüleitől tanult, az ezzel összefüggő „p” rovat kérdése pedig: amennyiben az anyanyelve nem a román, ért-e románul?), „q” rovat: nemzetiség.

A családi lajstrom kitöltési utasítása az *anyanyelv* rovathoz az alábbi magyarázatot fűzi: Anyanyelvül az a nyelv értendő, amelyen a lakos rendszerint beszél az övéivel, és amelyet a szüleitől tanult. Idősebb lakosok, akik családjukkal más nyelven beszélnek, mint aminőt szüleiktől tanultak, az övéikkel beszélt nyelvet írják be. Gyermekeknél a szülők nyelve írandó be, de ha a szülők különböző nyelveket beszélnek, az anya nyelvét kell beírni. Dialektusok (olteniái, moldvai, székely stb.) nem írhatók be. Az anyanyelvre vonatkozó kérdéssel kapcsolatban a törvény szövegéből a kisebbségek képviselői elsősorban az állampolgár szabad és kényszer nélkül való egyéni bevallásának garanciáját hiányolták. „Feltétlenül benne kellene lenni a végrehajtási utasításban olyan rendelkezésnek, amely egyenesen kötelességévé teszi a számláló közegeknek, hogy minden befolyástól menten, a valósághoz híven mindenkor azt a nyelvet jegyezzék be anyanyelv gyanánt, melyet az illető egyén a magáénak vall.”⁷⁵ De kifogásolható volt a „románul való értés”-t tudakoló kérdés beiktatása is, mert annak a kérdőívben szereplő megfogalmazása nem minden célzatosságtól mentes. A „p” rovat-

nak tulajdonképpen nemcsak a románul való „értést” kellene megkérdeznie, hanem azt is, hogy anyanyelvén kívül milyen más nyelveket beszél az illető személy, vagy legalábbis az „értés” helyett a román nyelvre vonatkozóan is a nyelv beszélését kellene tudakolnia. „Egy nyelven való »értés« és annak »beszélése« közt óriási különbség van. Azt, aki a köztudatba átment »gata«, »da«, »nu« kifejezéseket »érti«, könnyen vezetheti be a számláló közeg a románul »értők« közé. S ennek a kérdésnek a tudakolása főleg a magyar anyanyelvű ortodox és görög katolikus vallásúaknál fog majd a feldolgozás alkalmával nagy jelentőséggel bírni.”⁷⁶

A nemzetiségre vonatkozóan a kitöltési utasítás így rendelkezik: A válasz erre a kérdésre a személy lelkiismeretéből, családi és történelmi hagyományaiból *kell* hogy fakadjon, amelyek által kötve érzi magát. A származás (születés) szerinti románok felelete egyszerű: román; más nemzetiségű lakosok mindegyike kitünteti úgy a maga, mind az övéi nemzetiségét, amelyből származik: magyar, német, zsidó, orosz, rutén, görög, bulgár, örmény stb.

A korábbi gyakorlathoz képest előrelépést jelentett, hogy a nemzetiség terminológiáját illetően a kérdőív elhagyta az „originea etnică” meghatározást. Helyette a „neam” kifejezést használta, ami magyarra a „nép”, „nemzet” szavakkal fordítható le, de egyéb jelentése is van: „fajta”, „eredet”, „származás”. (A népszámlálási kiadványban francia megfelelője „appartenance ethnique”, az angol „nationality (or race)” volt.) A népszámlálási törvény magyar bírálói e rovattal kapcsolatban is fenntartásokkal éltek. A végrehajtási utasítás „a számláló közegeknek különösen itt kellene kötelességévé tegye a minden befolyástól való mentességet. Egyenesen tiltó rendelkezésre lenne szükség a származás, név, vallás analízist illetően, annál is inkább, mert ugyanazok az állami, megyei, városi és községi tisztviselők fogják végezni a népszámlálást, vagy annak ellenőrzését, akik ennek a névanalízisnek – sajnos – mesterei”.⁷⁷ A kitöltési útmutatóból az is kiderül, hogy a „származás szerinti nemzetiség” fogalmától ez a népszámlálás sem tudott teljesen megszabadulni, hiszen megkülönböztet születés szerinti románokat (românii de origine/de naștere), akiknek a nemzetisége nem szorult magyarázatra, és egyéb nemzetiségű lakosokat, akiknek viszont „ki kellett tüntetni” a származásukat. E különbségtételt később a román statisztikusok is kritikával illették: „Az adatfelvé-

teli úrlap utasításai közt van néhány pontosítás, melyek azt jelzik, hogy az 1930-as román népszámlálás nincs egészen nacionalista tendenciák híjával. Mivel ezek az [előzőekben részletezett] utasítások különbséget tesznek a nemzetiség kinyilvánításának módját illetően románok, illetve egyéb nemzetiségű állampolgárok között, a számlálóbiztosoknak lehetőségük nyílt arra, hogy ezen utasítások értelmezése által a válaszokat bizonyos mértékig befolyásolják.”⁷⁸

Nem kerültek be a népszámlálási törvény szövegébe a már idézett kiegészítő javaslatokon kívül a parlamenti vita során fölvetett egyéb módosítások sem, mint például: büntetés kilátásba helyezése arra az esetre, ha a számlálóbiztos kényszerrel vagy önkényesen meghamisítja az állampolgári nyilatkozatot; olyan számlálóbiztosok alkalmazása, akik az illető helyeken használatos nyelveket értik és beszélnek, hogy a románul nem tudó egyénhez a kérdéseket saját anyanyelvén intézhessék; valamint, hogy az összeírást végző közegek a kérdőívnek és a végrehajtási utasításnak a helyi viszonyoknak megfelelő, tehát magyar nyelvű fordításával is el legyenek látva. Itt közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy bár a törvény külön nem intézkedett erről, *a népszámlálás végrehajtása során alkalmaztak kisebbségi számlálóbiztosokat*. Egy, az Interparlamentáris Unió Bukarestben tartott 27. konferenciájára megjelentetett propagandakiadvány szerint a Románia új tartományaiban működött 29 399 számlálóbiztosnak (számuk az egész országban 51 249 volt) 31,2 %-a a nemzeti kisebbségek soraiból került ki, és az új területek 37 megyéje közül tíz megyében a népszámlálóbiztosok abszolút többsége kisebbségi volt.⁷⁹ Számuk jóval alatta maradt annak, mint amennyi a nemzeti kisebbségeknek az adott terület lakosságában képviselt aránya alapján megillette volna őket, és persze az is kérdéses, hogy ennek a 10 ezer kisebbségi számlálóbiztosnak az egész országban megvolt-e a lehetősége a népszámlálás tárgyilagosságának az ellenőrzésére. A népszámlálás őszinteségét és komolyságát illetően aggodalmukat kifejező magyar képviselőknek be kellett érniük Iuliu Moldovan államtitkárnak, a törvény végrehajtásáért felelős munka-, közegészségügyi és népjóléti minisztérium részéről elhangzott ünnepélyes nyilatkozatával: „A román népnek, mely az ő mennyiségi és minőségi biológiai erői szempontjából annyira előnyös feltételek közt van, *nincs szüksége arra, hogy más népektől kölcsönözzön néhány tíz- vagy néhány*

százezer lelket, és sohasem lesz megkísértve, hogy meghamisítsa akár a történelmi, akár pedig a demográfiai statisztikai adatokat.”⁸⁰

Az 1930-ban végrehajtott népszámlálás eszmei időpontja december 29-re esett. A népszámlálás főigazgatója Sabin Manuilă, a népszámlálási bizottság elnöke – és egyben a tudományos munkálatok vezetője – a neves szociológus, Dimitrie Gusti volt. Az eredmények közzétételét 1934-ben kellett volna megkezdeni, ám az adatfeldolgozást, majd a nyomdai munkálatokat a felmerült technikai nehézségek és a megfelelő anyagi alapok hiánya késleltették. Az adatok publikálására végül is 1938–1940 között, tíz vaskos kötetben került sor. Az etnikai adatokat tartalmazó kötet bevezetőjében Sabin Manuilă részletes tájékoztatást ad a népszámlálási bizottság által – nem minden vita nélkül – elfogadott tudományos alapelvekről, s a lefolytatott munkálatok néhány gyakorlati szempontjáról.⁸¹ Ezek – maradéktalanul érvényesítésük esetén – ma is irányadók lehetnének a román nemzetiségstatisztika művelői számára. „Az 1930. évi népszámlálás – írja Manuilă – a minél pontosabb adatok elérésére törekedett. Ennek érdekében az etnikai hovatartozást illetően is tényekre volt szükségünk, mivel annak megítéléséhez a nemzetiségi statisztika *nem rendelkezik megbízható kritériumokkal*. Még ha léteznének is ilyen ismérvek, a lakosság etnikai eredetének kutatása és bizonyítása akkor is bonyolult és hosszadalmas eljárást vonna maga után. Ez a procedura nem alkalmazható sikerrel egy általános népszámlálás esetén, mivel azt – a számlálásnak a népesség mozgásával együtt járó pontatlanságát megelőzendő – egyetlen [eszmei] napon kell lefolytatni az ország egész területén.” A népszámlálás végrehajtói ezért „kénytelenek” az állampolgár *szubjektív* nyilatkozatára, vagyis az „*etnikai hovatartozás egyéni érzésének az ismeretére*” hagyatkozni. „Ez az érzés nem mindig megváltoztathatatlan, de jelzi az egyes egyén azonosulását egy meghatározott etnikai csoporttal, s e jelenség intenzitásának mértékét az ország népességének egészén belül.” A világon szinte mindenütt lemondtak a közvetlen módszer alkalmazásáról – teszi hozzá Manuilă –, így attól – a nemzetközi gyakorlathoz igazodva – nekünk is el kellett tekintenünk. Mindazonáltal az *etnikai csoportok meghatározásában általunk használt ismérrendszer a legösszetettebb azok közül, melyeket ma a nemzetközi szakirodalom ismer*. Ezek: 1) a kinyilvánított nemzetiség, 2) az anyanyelv (a szülőktől tanult és

legszívesebben beszélt nyelv), 3) a felekezet (amely Romániában objektív jogállást képez, és éppen olyan fontos etnikai azonosító kritérium, mint az anyanyelv), és végül 4) az állampolgárság. Az elismert nemzetiségek számát a népszámlálási szervek előzetesen nem korlátozták, azaz minden bevallást az állampolgári nyilatkozatnak megfelelően fogadtak el. A leggyakoribb nemzetiségek (valamint a nyelvek és a vallások) listáját később, az adatfeldolgozás során egységesítették. Az osztályozást végzők tekintettel voltak azokra a tömeges nemzetiségi bevallásokra, melyek „rokonságban állnak egymással, de nem azonosak”, ugyanakkor figyelmen kívül hagyták a csupán helyi tudatra és nyelvjárási sajátosságra utaló nyilatkozatokat. Így például románként identifikálták a magukat moldvainak, mócnak, mokánynak stb. nevezőket, németként a svábokat, szászokat, cipszereket, s akik népies kifejezéssel „ne-amț”-nak mondták magukat. Egységesen magyarnak (ungur) tekintették mindazokat, akiket egyes vidékeken más megnevezéssel („maghiar”, székely, csángó) illetnek. („Székely vagy csángó nyelv – jegyzi meg a bevezető írója – nem létezik.”) Ezzel összefüggésben, de más helyütt is Manuilă nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az állampolgár lelkiismerete szerinti nyilatkozatot az összeírást végzőnek nem volt joga megváltoztatni vagy felülvizsgálni. Ezt az alapelvet a népszámlálás során tiszteletben is tartották – olvashatjuk –, néhány kivételes esettől eltekintve, amikor a népszámlálási igazgatóság megbízottai saját kezdeményezésükből vagy ellentétes utasításokat követve, túlbuzgóságból úgy vélték, hogy egyes bevallások valószínűtlenek és kellő kivizsgálás nélkül fogadták el azokat. De – teszi hozzá – ezek az ellenőrzések csak néhány tucat esetre korlátozódtak, egyes helységeekben, s még ezekben sem gyakoroltak semmilyen befolyást az eredményekre. Példaként említi azoknak az „izraelita vallású zsidóknak” az esetét, akik – Erdélyben – nagy számban magyar nemzetiségűnek vallották magukat, s a népszámlálási kötetben az adatok nyilatkozatuknak megfelelően jelentek meg.

Manuilă idézett megjegyzései a népszámlálás egyik kényes pontját, az *egyéni bevallás tiszteletben tartásának* a kérdését érintik. Mivel a román kormánynak komoly politikai érdeke fűződött az 1930. évi népszámlálás nemzetközi elismertetéséhez, nincs okunk kétségbe vonni, hogy a népszámlálás végrehajtói ez alkalommal a

korábbi összeírásoknál *tárgyilagossabb* adatfelvételt céloztak meg. Ebben a román statisztikusok kompromisszumra való hajlandóságán túl a szakemberek legjobbjainak tudományos meggyőződése is szerepet játszhatott, de – éppen a nem titkolt politikai legitimációs célok ismeretében – nehezen képzelhető el, hogy a népszámlálási bizottság maradéktalanul felül tudott emelkedni a román nemzetiségi statisztika „származásra való beidegzettségén”, és nemzeti elfogultságtól mentesen, a hagyományos szemléletmóddal gyökeresen szakítva hajtotta volna végre a népesség etnikai jellemzőinek számbavételét. A bevezetőnek az adatfelvétel tárgyilagosságára, a számlálóbiztosi túlbuzgóságnak csupán elszigetelt eseteire vonatkozó megjegyzésével éles ellentétben a kortárs magyar bíráló ezúttal is „tömeges visszaélésekről”, az ezzel kapcsolatos „panaszok áradatáról” ír, s szemére veti a népszámlálási közegeknek, hogy a törvényben és a végrehajtási utasításban foglalt méltányos elveket figyelmen kívül hagyva a legtöbbször törvényellenes bizalmas utasításokat követték, és névelemzésekkel, a törvényből kihagyott, de titkos útmutatással kikényszerített „originea etnică” alkalmazásával – úgymond – valóságos közelharcot folytattak egy-egy magyar lélek átírásáért.⁸² A visszaélések ügyében a bukaresti parlamentben is interpellációk hangzottak el.⁸³ De elegendő a népszámlálás visszafogott román kritikájára utalni, mely ugyancsak szóvátette a válaszoknak az összeírók általi „bizonyos mértékű befolyásolását”.

Az 1930. évi román népszámlálás megítélésében nem is annyira az adatok befolyásolásának a ténye a kérdéses (hiszen a nyilatkozó állampolgárra gyakorolt közvetlen vagy közvetett ráhatások lehetőségével minden népszámlálás esetében számolni kell), hanem ennek a befolyásolásnak a mértéke. Ez az egyes bevallások utólagos ellenőrzésének gyakorlati kivihetlensége miatt csak becslés útján, megközelítőleg állapítható meg. Ebben az összefüggésben az 1930. évi román népszámlálásnak vitathatatlan érdeme, hogy a nemzetiségre, anyanyelvi és felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdései által az etnikai tagolódás vizsgálatának a maga korában egyedülálló, komplex módszerét alkalmazta, és az így nyert adatokat községenként is közzétette. Az adatok helységenkénti részletezése – ami a kötet bevezetője szerint nem csupán „elsőrendű tudományos”, hanem egyúttal „hazafias eljárás” is, mert így legalább a számok összegét

illetően ki van zárva a vita lehetősége – biztosítja, hogy a nemzetiségi, anyanyelvi és felekezeti hovatartozás számai közvetlenül összehasonlíthatók és ellenőrizhetők legyenek, nem csupán egymással, hanem a más időpontokban lezajlott népszámlálások eredményeivel is. Ezt a teljesítményét a román statisztikai szolgálat azóta sem ismételte meg, így az 1930-as népszámlálás etnikai adatai szinte önértékükön felüli jelentőséget kapnak, s nem túlzás azt állítani, hogy mindmáig a „romániai nemzetiségi és anyanyelvi statisztika bázisaként értékelhetők”.⁸⁴

A népszámlálásnak a nemzetiségi hovatartozást vizsgáló kérdésére a kor magyar statisztikusai változatlan idegenkedéssel, a kérdés által nyert adatokra pedig gyanakvással tekintettek. Az anyanyelv alapján megállapított számokat már a valósághoz közelebb állónak, és a „sok próbát kiállt” magyar adatokkal összehasonlíthatónak ítélték. *Hitelesnek azonban csak a népszámlálás községenkénti végeredményeit és felekezeti adatait fogadták el, s ez utóbbi ellenőrző szerepét fel is használták annak bizonyítására, hogy a „származásra való beidegzettség” reflexei az 1930-as népszámláláskor ismételten működésbe léptek, mégpedig nem csupán a nemzetiségi, hanem az anyanyelvi kimutatások esetében is. Véleményük szerint azoknak a népességi csoportoknak a lélekszámából, amelyek tagjairól a román statisztikusok hagyományosan nem tudták elfogadni, hogy bármilyen vonatkozásban magyarok lehetnének (görög katolikusok és görögkeletiek, a magyarságba nyelvileg beolvadt cigányok, zsidók, svábok stb.) mintegy 100–120 ezer fővel kevesebben kerültek az anyanyelv rovatban a magyarok közé, mint ami a tényleges nyelvhasználatuknak megfelel. Noha vonatkozó számításait maguk is inkább csak a további vizsgálódások kiindulópontjának szánták, a mértéktartóbb becslések⁸⁵ öt évtized távlatából helytállónak tekinthetők (ennek egyik közvetett bizonyítéka, hogy a legszembetűnőbb – az északi-északnyugati határszélen és a Székelyföldön kimutatott – népességihiány egy része az 1956-os népszámlálás idején előkerül), így statisztikusaink megállapításait ma is érdemes figyelembe venni az 1930. évi adatok értékelése során.*

1941 – Két népszámlálás egy esztendőben

A következő román népszámlálásra 1941. április 6-án – az 1930. évi népszámlálási törvényben előírt időponthoz képest négy hónapos késéssel – került sor. A háború felé sodródó ország ekkorra már elveszítette két évtizeddel korábban szerzett területeinek java részét: a szovjet kormány 1940. június 26-i ultimátumát követően harc nélkül feladta Besszarábiát és Észak-Bukovinát, majd nem sokkal ezután az augusztus 30-i bécsi döntés Észak-Erdélyt Magyarországnak, a szeptember 7-i craiovai szerződés pedig Dél-Dobrudzsát Bulgáriának juttatta vissza. Az események hatására meg-ingott királyi diktatúrát Ion Antonescu tábornok teljhatalma váltotta fel, és Románia olyan nemzeti-légionárius állammá alakult át, amelyben a fasiszta Vasgárda jutott kizárólagos politikai vezető szerephez. A vasgárdista mozgalom terrorcselekményei következtében az országban labilis, a náci Németország hadvezetése számára is kényelmetlen helyzet alakult ki, ezért 1941 januárjában – német közreműködéssel – Antonescu katonai diktatúrája lépett a légionáriusállam helyébe. Az új népszámlálás előkészítése és végrehajtása e feszültségekkel terhes kül- és belpolitikai események közepette zajlott le.

A népszámlálásról intézkedő rendelet⁸⁶ értelmében – ezt 1941. január 14-én hirdették ki – az összeírás legfőbb szerve egy háromtagú népszámlálási bizottság, melynek feladata a külmunkálatok irányítása, az adatfelvétel zavartalanságának a biztosítása, míg a technikai munkálatok előkészítése és foganatosítása, valamint az összegyűjtött anyag gondozása a bizottság alá rendelt végrehajtó intézmény, a Központi Statisztikai Intézet kötelessége volt. A törvény külön bekezdésben intézkedett a légionárius mozgalom közreműködéséről e „nemzeti érdekű általános népszámlálás” munkájában, melynek során a mozgalom „széleskörű propaganda és felügyelet” által biztosítja a lakosság és a javak (lakások és épületek, kereskedelmi és ipari vállalatok, mezőgazdasági üzemek) teljes és pontos összeírását. A népszámlálás időpontjában

fennálló rendkívüli körülményekre utal, hogy az a népesség általános összeírása mellett a menekültek és kiutasítottak, illetőleg a zsidó etnikai származásúak külön számbavételére is kiterjedt. A háborús körülmények, a papírhány és a – terjedelmes adatsorok kinyomtatására az országban egyedül alkalmas – nemzeti nyomda túlterheltsége megakadályozták az összegyűlt anyag teljeskörű feldolgozását és nyilvánosságra hozatalát. A népszámlálás *részleges előzetes* eredményeit 1945 januárjában mindössze egyetlen vékony kötetben publikálták. A kötetnek⁸⁷ még így is kitüntetett helyet biztosít a román demográfiai közlések sorában az a tény, hogy a lakosság etnikai megoszlására vonatkozó adatokat – ezúttal utoljára – *helységenként* részletezi.

Az 1941. évi népszámlálás az 1930. évihez hasonlóan a nemzetiségen kívül az anyanyelvet és a felekezeti hovatartozást is kérdezte, sőt – a román népszámlálások történetében egyedülállóan – az egyéb nyelvek ismeretére is kiterjedt,⁸⁸ ez utóbbi három adatsort azonban nélkülözni vagyunk kénytelenek. A népszámlálás a nemzetiségi hovatartozás vizsgálata során sajnálatos módon visszatért az 1930-ban egyszer már meghaladott eszközök használatához. Erről egy román statisztikai tanulmányban a következőket olvashatjuk: „Az 1941-es népszámlálás az antoneszkánus–fasiszta diktatúra feltételei között zajlott le. Ez a tény erőteljes hatást gyakorolt a népszámlálás módszereire, különös tekintettel a nemzetiségek összeírására. Ezen adatokat nem nemzetiség szerint, hanem – hitlerista mintákat követve – az etnikai eredet [*originea etnică*] alapján jegyezték fel. A háztartási jegyzék utasításai között ez áll: »Az etnikai eredet kérdésére teljes lelkiismeretességgel kell választ adni, számadást vezetve a felmenő ági rokonokról. Ugyanazzal a gondossággal kell rögzítenie az összeírónak az apa és az anya *etnikai eredetét* is.« A zsidókat külön úrlapon írták össze, hivatalos okmányok alapján.”⁸⁹

Az 1941. évi román népszámlálás a területi veszteségeket követően kialakult új határok között zajlott le. E határváltozások nagy *népességmozgást* idéztek elő az ország megmaradt területén, ami – például Dél-Erdélyben, a második bécsi döntést követő kölcsönös menekültáradat következtében – egyes nagyobb települések lélekszámának megnövekedéséhez és etnikai viszonyaik átforgalmazásához vezetett. A nemzetiség *faji alapon* történt meghatározásának

torzító hatásán túl e körülménnyel is számolni kell az 1941-es román népszámlálás adatainak összehasonlító elemzésekor.⁹⁰

*

Az 1941-ben, Romániában lezajlott népszámlálással közel egy időben Magyarország megnagyobbodott országterületén is népszámlálást hajtottak végre. Mivel az 1940 őszén visszakerült keleti és észak-erdélyi részeken a katonai adminisztrációt csak december elejére váltotta fel a polgári közigazgatás, s annak berendezkedése az év végére éppen csak hogy befejeződött, az adatgyűjtés helyi megszervezésének biztosítása arra kényszerítette az illetékeseket, hogy a népszámlálás időpontját az eredetileg tervezett 1940. december 31-ről egy hónappal későbbre, az 1941. év január 31. napjának éjféliére tegyék át.⁹¹ A megnagyobbodott országterületen két szakaszban hajtották végre a népszámlálást, ugyanis arra a jugoszláv állam felbomlásakor visszafoglalt délvidéki területeken csak az év októberében kerülhetett sor. (Az 1941. január végi alapösszeírás és az azt kiegészítő délvidéki számlálás időpontjának különbözősége a tárgyalt területek adatainak kérdéskörét nem érinti.)

Az 1941. évi magyar népszámlálás eredményeinek publikálása időben elhúzódott, és teljeskörűen máig sem fejeződött be. A feldolgozás munkamenetébe zavaróan ékelődött az októberi másodszori számlálási művelet, majd pedig egy későbbi, közellátási célokra elrendelt soron kívüli adatátcsoportosítás. A gyakori légiriadók miatt egyre szakadozottabb munka a főváros hadszíntérré válásakor végleg félbemaradt, a feldolgozási táblák és az összeírási anyag egy része pedig az ostrom során megrongálódott, illetve megsemmisült. A főbb adatokat a Központi Statisztikai Hivatal az egyes feldolgozási szakaszok lezárása után azonnal közreadta.⁹² A népszámlálás főbb demográfiai eredményeit községenként bemutató kézirat és annak szedése 1943–1944-ben ugyancsak elkészült, s ez az anyag két évvel a háború befejezése után – jóllehet a Statisztikai Hivatal az időközben előállott változások tükrében túlhaladottnak ítélte azt – korlátozott példányszámban, kézirat gyanánt megjelent. Az anyanyelvi, nemzetiségi, felekezeti, valamint a magyar nyelv ismeretére vonatkozó adatokat is magába foglaló kötetet⁹³ röviddel ezután azonban „bizalmas” anyagnak minősítették és visszavonták. Az elmaradt köz-

lemények pótlására Az 1941. évi népszámlálás c. kiadványsorozat keretében 1975–1985 között – igaz, csak az ország mai területére vonatkozóan – végül is hét kötetben sor került. Az országhatárokon kívül eső községekről és városokról szolgálati használatra egy külön kötet jelent meg, amely lényegében az 1947-es publikáció demográfiai táblaanyagát ismétli meg, de azokon kívül – a meglévő táblák alapján – a községenkénti nyelvismereti adatokat is tartalmazza.⁹⁴

Az 1941. évi magyar népszámlálás végrehajtása során az országterület átmeneti megnagyobbodása következtében kiemelt jelentőséget kapott a népesség *etnikai* jellemzőinek számbavétele. Szakembereink a nemzetiségi statisztika bázisának továbbra is az anyanyelvet tekintették; annak definíciója a korábbi magyar népszámlálásokhoz képest lényegileg nem változott: minden befolyásolástól mentesen azt a nyelvet kellett anyanyelvként megjelölni, melyet az illető személy a saját anyanyelvének vallott, és a legjobban és a legszívesebben beszélt. Módosult viszont a magyar statisztika – joggal vitatható – álláspontja a jiddis és a héber nyelv felvételét illetően, amelyeket még az 1930. évi népszámlálás idején is holt nyelveknek minősítettek. Bejegyzésük az adatfelvételi úrlapon most lehetővé vált.

Alapos vita után – jelesebb statisztikusaink egy részének tartózkodó álláspontja ellenére – végre új elemként megjelent a számlálóiven a *nemzetiségi bevallásra vonatkozó közvetlen kérdés* is.⁹⁵ Az anyanyelvi ismérv kizárólagosságával történt szakítás ugyanolyan jelentőségű szemléletváltozást jelentett a magyar statisztika gyakorlatában, mint amilyenről a román statisztikusok tettek tanúbizonyságot egy évtizeddel korábban, amikor lemondtak a népi származás kategóriájának egyoldalú alkalmazásáról. A kitöltési útmutatás szerint nemzetiségként minden befolyásolástól mentesen és *anyanyelvre való tekintet nélkül* azt a nemzetiséget kellett megjelölni, amelyhez tartozónak a meg számlált egyén érezte és vallotta magát. Mint arra a számlálóbiztosok oktatása során utalás történt: „a nemzetiség nem tévesztendő össze az állampolgársággal és nem egyezik szükségképpen az anyanyelvvvel, de nem egyértelmű a származással sem; azt, hogy valaki milyen nemzetiséghez tartozónak érzi és vallja magát, minden objektív ismérvtől függetlenül csak maga a meg számlált állapíthatja meg.” A kérdés felvé-

telére a *minél teljesebb tárgyilagosság jegyében* Teleki Pál miniszterelnöki döntése eredményeként, egyes külföldi példák – nem utolsósorban az utódállamok hasonló gyakorlatának – figyelembevételével került sor, elismerve, hogy „Magyarországon, mint általában Kelet- és Közép-Európában a nemzetiségi érzés a lakosság jelentős tömegeinél nem azonos az anyanyelvvel.”⁹⁶

A népesség *vallás szerinti* részletezése az eszmei időpontnak megfelelő anyakönyvi bejegyzés szerinti bevalláson alapult. Kivételt csupán azok az esetek jelentettek, amelyekben az áttérés szabályszerűen megtörtént, de az anyakönyvi bejegyzés elmaradt; ilyenkor az anyakönyvtől eltérő tényleges állapotot kellett figyelembe venni. A Kárpátalján, valamint Kelet-Magyarország és Erdély átmenetileg visszakerült részein az 1919 óta *felekezeti téren bekövetkezett eltolódások* (nem szabályszerű áttérések, erőszakos átértételek, majd a visszacsatolás után önként történő tömegesebb visszatérések) felmérése céljából – csak ezeken a területeken, tehát földrajzilag részlegesen – az esetleges vallásváltozásokat is fel kellett tüntetni, a számlálólap vonatkozó alkérdésére válaszolva. 1941-ben a magyar népszámlálás sem volt mentes a faji kategória alkalmazásától, ugyanis a vallás szokványos kérdéséhez – kormánykívánságra – annak tudakolása is kapcsolódott, hogy a megszámlált az 1939. évi IV. törvénycikk (az úgynevezett második zsidótörvény) értelmében zsidónak tekintendő-e. A számlálólapra az előbbi kérdéshez kapcsolódóan be kellett jegyezni az izraelita valláshoz tartozó, illetve tartozott szülők és nagyszülők számát is.

Tekintettel a nemzetiségek megnövekedett lélekszámára, a Központi Statisztikai Hivatal az összeírás céljaira a számlálólapból, a házi gyűjtőívől és még néhány fontosabb (összesen tizenegy fajta) nyomtatványból *nem magyar nyelvű példányokat* is biztosított. A nyomtatványokat az összeírt lakosok a saját nyelvükön tölthették ki. A különböző nyelvterületeken a lakosság nyelvén beszélő számlálóbiztosokat alkalmaztak, akik a kérdéseket a *megszámlált nyelvén* voltak kötelesek feltenni. Az adatok feldolgozásának megkönnyítésére a számlálóbiztos a nem magyar bejegyzéseket – az eredeti beírás épségének megőrzésével – magyar fordításban is odaillesztette. Amennyiben a számlálólapot nem a megszámlált, hanem a számlálóbiztos töltötte ki, azt aláírás előtt a megszámláltnak gondosan ellenőriznie kellett. A nemze-

tiségek szempontjából elsősorban fontos anyanyelvi és nemzeti-ségi kérdőpontot a számlálólapok egy része – és a nyelvterületekre a Statisztikai Hivatal a nem magyar nyelvűeken kívül túlnyomórészt ilyeneket küldött – *több nyelvű szövegezésben* tartalmazta.⁹⁷ Teleki Pál miniszterelnök utasítására a népszámlálást *tudományos szempontból is ellenőrizték*, és e célból szakértőket kértek fel, akik a népszámlálás menetét a helyszínen kísérték figyelemmel. A begyűjtött anyagot a Statisztikai Hivatal *központilag felülvizsgálta*. Ennek során minden olyan községbe, melynek anyanyelvi adatai az előző népszámlálásokkal – beleértve az utódállamok népszámlálásait is – vagy pedig a népmozgalmi, illetőleg az iskolastatisztikák anyanyelvi adataival szemben lényegesebb eltéréseket mutattak, a Központi Statisztikai Hivatal tisztviselőket küldött ki a különbség okainak felderítésére. A nemzetiségi kérdőpontnak a számlálólapra történt beiktatása az addig elvileg egyöntetű (anyanyelvi) alapokon nyugvó adatszolgáltatást némileg megzavarta, s *eltelódásokat okozott* a korábbi népszámlálások adataihoz képest. A Központi Statisztikai Hivatal értékelése szerint a népesség egy kisebb részénél „inkább a nemzetiségi válasz felel meg jobban a korábbi anyanyelvi vallomásnak, vagy legalábbis az 1941-ben megállapított anyanyelvi és nemzetiségi adatok között kell keresni az előző magyar népszámlálások anyanyelvi eredményeinek lényegileg megfelelő értékeit.” Ennek az oka, hogy a kevert vagy kétnyelvű népesség által lakott községekben „a népességnek az a része, illetve annak egy többé-kevésbé nagy hányada, amely felmenőinek nyelvén kívül a magyart ugyanolyan vagy csaknem ugyanolyan jól beszélte, mint a le származására utaló nyelvet, és részben objektív, részben érzelmi alapon magát korábban magyar anyanyelvűnek vallotta, most a nemzetiségi kérdésnél tett vallomást a magyarsághoz való tartozás mellett, az anyanyelvi kérdésnél ellenben az egyenlően vagy csaknem egyenlően beszélt két nyelve közül a nem magyart (családi nyelvé) jelölte meg.”⁹⁸

A magyar és a román statisztika szemléletmódjának, valamint az adatfelvételek időpontjában fennállt politikai–államhatalmi viszonyoknak az alapvető különbözősége következtében az 1941. évi magyar népszámlálás nemzetiségi bevallásra vonatkozó adatai gyakorlatilag összevethetetlenek a megelőző román népszámlálás

azonos adatsoraival. Ezen túl pedig, mind a felekezeti, mind az anyanyelvi adatok összehasonlítása során számolni kell azzal is, hogy – akárcsak a déli oldalon – az új főhatalomváltás által előidézett *külső és belső vándorlások*, különösen a nagyobb városokban időlegesen jelentős mértékben módosították a korábbi etnikai viszonyokat.⁹⁹

1948 – Az első „népi demokratikus” népszámlálás

A II. világháború után először 1947. október 18-án vetődött fel új népszámlálás szükségességének gondolata, azon a miniszterközi értekezleten, melyet Gh. Gheorghiu-Dej, akkori ipari és kereskedelemügyi miniszter hívott össze a statisztikai szolgálat újjászervezését megtárgyalandó. Az ekkor született döntés alapján a gazdasági újjáépítés és a pénzrögzítés végrehajtására alakult miniszterközi bizottság decemberben határozatot hozott arról, hogy az államvezetés részére szükséges adatok megszerzése céljából 1948. január 25-i kezdettel az ország egész területén *mezőgazdasági összeírást és népszámlálást* kell tartani. A miniszterközi bizottságnak a népszámlálás előkészítő műveleteit irányító főtájtára azt kérte, hogy a kormány mielőbbi tájékoztatása érdekében egy sor adat már március elején előterjeszthető legyen. E kérelemnek az adatokat összegző Központi Statisztikai Intézet eleget is tett, mégpedig egy technikai egyszerűsítésnek köszönhetően, melynek során az összeíró szerv hatáskörét megnövelve lehetővé tették a számlálóbiztosoknak a bevallások korlátozott mértékű átvizsgálását és külön űrlapokon történő összesítését.

Az *első sorban gazdasági indítékú*, vélhetően a mezőgazdaság ügynevezett szocialista átalakításának előkészítését célzó népszámlálás¹⁰⁰ előzetes összefoglaló eredményeiről szokatlanul gyorsan megjelent közlemény¹⁰¹ az – anyanyelvi megoszlásra is kiterjedő – *főbb demográfiai adatokat* foglalta magában, de azokat *csupán törvényhatóságokként* részletezte. A közlemény bevezetőjének ígérete ellenére további adatokat nem hoztak nyilvánosságra, így sem a községenkénti, sem a lakosság nemzetiségi, illetve – most utoljára regisztrált – felekezeti hovatartozásra vonatkozó lélekszámok nem ismeretesek. A háborús kényszervándorlások hullámaint követően megállapodott népességi viszonyokról közölt adatokat azonban még az előbb említett keretek között is hasznosítani lehet a nemzetiségstatisztikai vizsgálódásokban, hiszen azok legalább a főbb törvényhatóságokra (megyékre és városokra) kiterjednek, és – a közigazgatási

beosztás egybeesése következtében – az 1930. évi népszámlálás megfelelő részletezésű adataival közvetlenül összehasonlíthatók. Kedvezőnek tarthatjuk, hogy az 1948-as népszámlálási közlemény az etnikai vonatkozású adatok közül az *anyanyelvieket* bocsátotta a nagyközönség rendelkezésére, mivel azok a román nemzetiségi statisztika szemléletmódjából következően – legalábbis a magyarság tekintetében – a valósághoz közelebb álló képet adnak a tényleges etnikai viszonyokról, mint a nemzetiségi bevalásra vonatkozó direkt számok.

Az 1948. évi román népszámlálásra közvetlenül az április 13-i fordulat előtt, még a nemzetiségi jogegyenlőség háború után kialakult – legalábbis formailag biztosított – demokratikus politikai feltételrendszerének keretei között került sor. A nemzetiségi jogok szempontjából különleges jelentőséggel bírt az 1945. február 7-én megjelent 86. számú törvény (az úgynevezett *Nemzetiségi Statútum*), melynek nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezései azokban a közigazgatási és bírósági kerületekben, melyekben a nem román ajkú, de ugyanazon közös nyelvet beszélők száma a lakosság 30 %-át eléri, biztosították a lakosok hatóság előtti szabad anyanyelvhasználatát.¹⁰² A nemzetiségi statútum a rendelkezés érvényét az utolsó hivatalos népszámlálási adatoktól tette függővé, ezért a soron következő összeírás különösen fontos volt a nemzeti kisebbségek – így a magyarság – számára, hiszen lehetőséget nyújtott a kinyilvánított jogok érvényesítéséhez nélkülözhetetlen friss, a korábbiaknál hitelesebb *nemzetiségi kataszter* elkészítésére. Erre – a háborús népmozgások folytán bekövetkezett változások rögzítésén túl – azért is nagy szükség volt, mert, mint azt a nemzetiségekhez címzett népszámlálási felhívás¹⁰³ kihangsúlyozta, a múltban a népszámlálás a valóság meghamisítását jelentette a nemzetiségek számára. „A vegyeslakosságú városokban és falvakban eszköz volt a népszámlálás a nemzetiségi számarány téves, erőszakos megváltoztatására. Hivatalos nyomás volt az anyanyelv, a nemzeti öntudat elhagyására. A sovinizmus kis és nagy képviselői külön-külön és együttesen türelmetlenségüket és faji gyűlöletüket élték ki a múltban történt népszámlálások alkalmával. A fenyegetés, az erőszakos befolyásolás, a munkából való elbocsátás és más hasonló visszaélések sorozatos elkövetésére nyílt alkalom. Ily módon az eddigi népszámlálások adatai az elnyomó intézkedések és más megkülönböztetések kiindulási alapjai voltak.” A felhívás a

jogegyenlőség kormányzási elvéből kiindulva arról biztosítja a nemzetiségi lakosságot, hogy a múlttal szemben ez a mostani összeírás hű tükrre lesz a tényleges állapotoknak, és „valódi adatai nem a nemzetiségek elnyomására szolgálnak alapul, hanem ellenkezőleg arra, hogy támogassa a nemzetiségi élet megnyilvánulásának fejlődését”. A nemzetiségi státútumnak az anyanyelvhasználatot érintő rendelkezésére utalva a felhívás kiemeli a január 25-i összeírás rendkívüli fontosságát a tekintetben, hogy „adatai alapján kell elkészülnie annak a tökéletes nemzetiségi kataszternek, amely mindenütt a lakosság bevallására támaszkodik és így a bemondás tiszteletben tartására hivatkozhatik úgy a nemzetiségi hovatartozás mint a nemzetiség [sic!] kérdésében. A népszámlálás adatai alkotják tehát a státútum teljes értékben való alkalmazásának az alapját és egyben kezességet nyújtanak a jogegyenlőségi elv további gyakorlati kiteljesítésére.” A közlemény ezért felhívja „az összes Romániában élő nemzetiségeket, hogy nemzetiségüket és anyanyelvüket nyíltan és bátran jelentsék ki és ne féljenek attól, hogy szabad kijelentésük elnyomásra, visszaélésre adna okot, vagy alkalmat. [...] A nyomtatvány kitöltése nemcsak általános polgári kötelezettség, hanem különleges kötelessége [...] minden olyan lakosnak, aki valamelyik nemzetiséghez tartozik. Csakis így válhat ismeretessé a nemzetiségek számbeli ereje és valódi számaránya.” A felhívásnak a nemzetiség nyílt és bátor bevallására buzdító bekezdése a státútum 5. szakaszára utal vissza, amely kimondja: „Minden román állampolgár kizárólagos és egyéni joga anyanyelvének vagy nemzetiségének megállapítása. Ilyen tekintetben a hatóságok beavatkozása tilos, közegeik pedig kötelesek az illető állampolgár nyilatkozatát elfogadni.”¹⁰⁴ A felhívás közli a népesség összeírására szolgáló „AP” jelű nyomtatvány megfelelő rovatainak kitöltési tudnivalóit is, s a szövegből kitetszik, hogy a népszámlálás a „nemzetiség” fogalmát illetően visszatért az 1930-ban kidolgozott meghatározáshoz, de elhagyta a „származás (születés) szerinti eredetre” vonatkozó félreérthető kitételt. „A nyomtatvány »nemzetiségi« (neamul) jelzésű rovatába minden lakos szabad bevallását kell bejegyezni; úgy, ahogy azt a bevalló öntudatának, családi és történelmi hagyományaiból származó érzéseinek megfelelően kívánja. Minden lakos bejelentheti magát: román, magyar, bolgár, török, német, zsidó, vagy akármilyen más nemzetiségűnek.” (Egy héttel később, a népszámlálást közvetlenül megelőzően újabb

közlemény jelent meg e kérdésekkel kapcsolatban. Itt ugyanez a rovat némileg más szövegezésben olvasható, de ez a változat is nyomatékosan hangsúlyozta a bevallás szabadságát: „A nemzetiség (naționalitatea) rovatba beírandó pontosan a nemzetiség a lakos szabad nyilatkozata alapján, úgy, amint ez személyes ismeretei, s a családi és történelmi hagyományok alapján nyilvánul meg és amelyhez kötve érzi magát. Ezt a nyilatkozatot mindenki akarata szerint határozza meg.)¹⁰⁵” „Az anyanyelv, amelyet a megfelelő rovatban fel kell tüntetni, az a nyelv, melyet a bejelentő a legszívesebben beszél.” (A második szövegváltozatban: „Anyanyelv [limba maternă] az, amelyet az illető a szüleitől tanult.”) „A gyermekekre vonatkozóan a szülők nyelve az irányadó. Ha a szülők különböző anyanyelvűek, akkor az a nyelv kerül bejegyzésre, amelyet a családban leginkább beszélnek.” A népszámlálási felhívás nem említi, de az egy héttel későbbi közlemény felkészíti a lakosokat arra, hogy az összeírás a felekezeti hovatartozásra is kiterjed: „A vallás megjelölésénél nem lehet csak annyit beírni: keresztény, hanem meg kell jelölni az egyház nevét is. Például: görögkeleti, római katolikus stb.” Ebből a közleményből azt is megtudhatjuk, hogy, bár a népszámlálási nyomtatványok csak román nyelven készültek, a románul nem tudó lakosok részére *magyar nyelvű utasítást* is mellékelnek. A magyar nyelvű összeírási utasítás rovatai teljes egészében azonosak a kitöltendő nyomtatványokéval, és így azt véve mintának, bárki jól kitöltheti a kérdőívet.

Mivel az 1948. évi népszámlálás első ízben adott hivatalos tájékoztatást az újabb háborút és hatalomváltást átélte Erdély népességi viszonyairól, adatai nem hagyhatók figyelmen kívül a nemzeti-ségi népmozgalom általános tendenciáinak elemzésekor. E részlegesen nyilvánosságra hozott adatokat azonban – mivel megbízhatóságuk ellenőrzésére csak korlátozott lehetőségeink vannak – óvatosan kell kezelnünk. A nemzetiség öntudatos bevallására irányuló hivatalos propaganda és az összeírási űrlapok kérdőpontjainak a szubjektív állampolgári nyilatkozatra bízható megfogalmazása ellenére ugyanis feltételeznünk kell, hogy – mint azt például az *Erdélyen kívüli területek magyar anyanyelvű lakosainak szembetűnően alacsony lélekszáma* jelzi – az etnikai identitás szabad vállalása a korábbi román népszámlálásokhoz és összeírásokhoz hasonlóan ez alkalommal sem volt mindenütt lehetséges.¹⁰⁶

1956 – „Szocialista típusú” népszámlálás

A következő román népszámlálásra 1956. február 21-i kezdettel került sor. A munkálatok eredményeit a Központi Statisztikai Igazgatóság négy kötetben tette közzé, s így 1930 óta első ízben juthatott részletesebb népszámlálási adatokhoz az érdeklődő nagyközönség. Az etnikai vonatkozású községi számsorok ugyan ebből a közlésből is kimaradtak, de az aktuális területi-közigazgatási beosztás szerint csoportosított; rajonok, városok és városi jellegű településegyüttesek szintjére bontott nemzetiségi, illetőleg anyanyelvi lélekszámok még így is a legrészletezőbbek a román nemzetiségstatisztika II. világháború utáni publikációs gyakorlatában.

Az 1956. évi népszámlálás – állapítja meg a főbb demográfiai adatokat tartalmazó kötet bevezetője – az 1948. évihez hasonlóan „az összes nemzetiség jogegyenlőségének elvi alapján nyugvó szocialista típusú népszámlálási módszereket” alkalmazott. A nemzetiség fogalmát a számlálóbiztosoknak kiadott utasítás a következőképp határozta meg: „A 12. sz. »nemzetiség [naționalitatea]« oszlopba azt a nemzetiséget kell bejegyezni, amelyhez tartozónak az illető személy érzi magát.” Az útmutató a továbbiakban arra figyelmeztet, hogy a nemzetiség nem tévesztendő össze sem az állampolgársággal, sem az anyanyelvvel. „A 13. sz. »anyanyelv [limba maternă]« oszlopba az előző utasításokkal egyező módon az összeírt személy által vallott nyelvet kell anyanyelvként bevezetni. Gyermekes esetében, akik még nem tudnak beszélni, a szülők anyanyelvét kell feljegyezni; ha pedig a szülők eltérő anyanyelvűek, az a nyelv írandó be, amit otthon beszélnek, illetve amelyen a gyermeket beszélni tanítják. Süketnéma személynél a szülők által beszélt nyelvet kell bejegyezni, vagy annak a személynek a nyelvét, akivel az illető együtt él.” A népszámlálás tanulságait összegző román publikációk megállapítása szerint az adatok felvétele során a nemzetiséget és az anyanyelvet az összeírt személy bevallásának megfelelően rögzítették. A népszámlálási biztosoknak adott útmutatás nem tartalmazott olyan kiegészítést, amely az

állampolgári nyilatkozat eltérő értelmezésére nyújthatott volna lehetőséget az összeírást végzők számára.¹⁰⁷ A kérdezőbiztosokat szakmai szempontok alapján választották ki, és megfelelő felkészítésben részesítették; azokon a vidékeken, ahol különböző nemzetiségek élnek, a népesség nemzeti összetételéhez hasonló arányban a nemzeti kisebbségek soraiból is toboroztak személyeket összeírói munkára.¹⁰⁸

Az adatfelvétel tárgyilagosságára vonatkozó kijelentéseket természetesen egyedül a közreadott számok hitelesíthetik. A kérdéssel foglalkozó magyar statisztikusok egybehangzó véleménye szerint *a román népszámlálások etnikai adatsorai közül valóban az 1956. éviéek állnak legközelebb az adatfelvétel időpontjában feltételezhető tényleges állapotokhoz.* A közölt eredmények egyúttal a korábbi román publikációk ellentmondásaira, és ebből adódóan az adatok egybevetetőségének a korlátaira is felhívják a figyelmet. Így például az 1948. és 1956. évi adatokat összehasonlítva szembetűnik, hogy a magyar anyanyelvűek száma a románság növekedési arányától (10,9 %) alig elmaradó, a 10,2 %-os országos átlagot pedig kicsinyt meg is haladó mértékben 10,3 %-kal gyarapodott, ami példa nélkül álló jelenség a román népszámlálások történetében. Az említett időszak szaporulatát Erdély területén vizsgálva pedig meglepő módon azt tapasztaljuk, hogy itt éppenséggel a magyarság növekedési aránya a legmagasabb (9,3 %, szemben a románság 9,1 %-os és az erdélyi összlakosság 8,4 %-os gyarapodási rátájával). Ez óvatosságra int a kiindulási pont megbízhatóságát illetően. Az eltelt időszak ipartelepítései ugyanis az ország minden sarkából (így a kárpátontúli románlakta vidékekről is) nagy számban vonzották a falusi népességet az erdélyi városokba és ipari központokba, s ez tetemes vándorlási többlettel erősítette a románság amúgy is magas természetes szaporulatát, szemben a migrációs tartalékokkal nem rendelkező magyarságéval. Az adatok regionális elemzéséből az is kitűnik, hogy a magyar népesség átlagosnál magasabb növekedési aránya elsősorban Hunyad megyét, az északnyugati határvidéket és az Erdélyen kívüli területeket jellemezte. A Hunyad megyei 50 %-os növekmény a főként Dél-Erdélyre összpontosuló iparosítás következménye; a mintegy 11,5 ezer fővel a zsil-völgyi bányavidék lényegében a II. bécsi döntést követően elvándorolt magyarságát nyerte vissza. (Hozzá kell tennünk, hogy

a megye magyar lakosainak lélekszáma még így is az 1930. évi szint alatt maradt). A mai Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék területén kimutatott 12 %-os – 51,5 ezres – magyar növekedés azonban (különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az itteni szapora románság növekedési rátája 7,5 %-ra esett vissza) pusztán népmozgalmi folyamatokkal már nem magyarázható. Mivel nincs okunk az 1956-os népszámlálás magyarok iránti részrehajlását feltételezni, e jelenségre – még ha számolunk is azzal, hogy a hadifogságba esett, elhurcolt magyarok, magyar identitású svábok egy része csak az 1948-at követő években térhetett vissza kényszerűen odahagyott szülőföldjére – egyedül az 1948. évi adatközlés torzításai adhatnak magyarázatot. Hasonló a helyzet Erdélyen kívül, ahol a két népszámlálás tanúsága szerint 80 %-kal (!) nőtt a magyar anyanyelvűek száma – s nem csupán a városokban, hanem az ideirányuló vándormozgalmaktól érintetlen községek csoportjában is.

A viszonylag objektív adatsorok nemcsak a visszamenőleges ellenőrzés során, hanem – a népmozgalmi adatokra támaszkodó becslések kiindulópontjaként – a későbbi népszámlálási közlések kiigazításában is fontos szerepet játszanak, így az 1956-os népszámlálás ma is a II. világháború utáni román nemzetiségi és anyanyelvi statisztika bázisának tekinthető. Meg kell azonban jegyezni, hogy a magyarságra vonatkozó lélekszámadatok a nemzetiségileg kevert lakosságú, valamint a szórvány vidékeken és különösen a Kárpátokon túl ez alkalommal is a lehetséges alsó értékeket tükrözik.

1966 – Az „aranykor” kezdete

Az 1966. március 15-i népszámlálás során a nemzetiség és az anyanyelv összeírásakor elvileg pontosan ugyanolyan módszereket alkalmaztak, mint az 1956-os népszámlálás idején,¹⁰⁹ mégis, a népszámlálási közlés a magyarság lélekszámának nemzetiség szerint csak kismértékű, szinte *stagnálással* egyenértékű növekedését, az anyanyelvre vonatkozóan pedig éppenséggel a *csökkenését* regisztrálta. Ez az ellentmondásos jelenség, amely nem magyarázható sem a természetes szaporulat csökkenésével, sem az elvándorlással vagy az asszimilációval, a II. világháború után első ízben ismét arra készítette a kérdés magyar szakembereit, hogy a – meglehet, egyéb tekintetben korszerű és a korábbiaknál gazdagabb vizsgálati programot alkalmazó¹¹⁰ – népszámlálás nemzetiségi közlését félretegyék, és a népmozgalmi adatokból dolgozzanak az elmúlt évtized etnikai folyamataira vonatkozó következtetések megfogalmazása során.

Idézzük Nyárády R. Károly okfejtését, aki az 1977. évi román népszámlálás „eredményeit” elemző tanulmányában a romániai magyarság tényleges számbeli erejét mérlegelve kitér a szóban forgó népszámlálást megelőző időszak demográfiai fejlődésére is. Az idevonatkozó statisztikák idősorainak vizsgálatát az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi adataira alapozza, melyek – feltevése szerint nagyjából reálisan – a magyar anyanyelvűek számát 1654 ezerben állapították meg. A magyarság lélekszámának 1956–1966. évi alakulásával kapcsolatban a következőket írja: „Az 1966. évi népszámlálás anyanyelv szerint 1652 ezer, nemzetiség szerint 1620 ezer magyart mutatott ki. Ha tehát ezek az adatok reálisak volnának, akkor kiderül, hogy e tíz év leforgása alatt a magyarok száma anyanyelv szerint 2 ezerrel fogyott, nemzetiség szerint pedig 32 ezerrel növekedett. E kétségtelenül ellentmondásos jelenség mellett említsük meg, hogy amíg ebben a tízéves periódusban az összes népesség 1614 ezerrel, azaz 9,2 %-kal gyarapodott, a magyarok kivételével minden más nemzetiség lélekszáma fogyott. Ezzel szemben a románság anyanyelv szerint 1690 ezerrel, nemzetiség szerint 1751 ezerrel, 11,7 %-kal gyarapodott. A románság számbeli növekedése nemzetiség szerint 137 ezer fővel haladta meg az összes né-

pesség növekedését, s ez a szám pontosan egyenlő a nemzeti kisebbségek veszteségével. Ezek az adatok egyértelműen az 1966-os anyanyelvi-nemzetiségi statisztika torzítására utalnak, s ez arra késztet, hogy a magyarság tényleges szaporodásának mértékét a népmozgalmi adatokra támaszkodva számítsuk ki." Ezzel kapcsolatosan előrebocsátja: nem hagyható figyelmen kívül, hogy „Erdélyben (azaz Románia Kárpáton inneni részein) a természetes szaporodás aránya már a század eleje óta kimutathatóan mindig alacsonyabb volt, mint a Kárpáton túli úgynevezett Regátban, miként arra a román demográfusok is gyakran rámutatnak. Téves volna azonban ezt a demográfiai jellegzetességet egyszerűen a nemzeti kisebbségek alacsonyabb szaporaságával magyarázni, hiszen a bánáti és dél-erdélyi románság katasztrofálisan alacsony természetes reprodukciójával szemben a legkiemelkedőbb születési arányszámokat, a szatmár-máramarosi és bihari románok mellett éppen a Székelyföld magyarsága regisztrálta. Az 1900–1947. évek közt nemzetiség szerint is közzétett népmozgalmi adatok azt igazolják, hogy a románság és a magyarság természetes szaporodásának arányszámai – az erdélyi részek összesített eredményeit tekintve – nagyjából azonosak voltak." Ha tehát mindezeket szem előtt tartva, megvizsgáljuk az 1956–1966 között tartományi bontásban közzétett népmozgalmi adatokat – ezek szerint a természetes szaporodás üteme a regáti részekben 11,4 %, míg az erdélyi részekben 7,7 % volt –, a magyarság természetes szaporulata (mely nem lehetett gyengébb az átlagos erdélyi aránynál) minimálisan 127 ezer kellett legyen, tehát lélekszámuk 1966-ra el kellett hogy érje az 1781 ezret.¹¹¹

Az adatok nagyobb területi bontása bizonyos mértékig árnyalja az előbbieken vázolt helyzetképet. Ebből ugyanis kiderül, hogy a magyarság fogyatkozása – egyes erdélyi régiók mellett – a Kárpáton túl a legszembetűnőbb, ahol 1956–1966 között a magyar anyanyelvűek száma 11 330-cal, a magyar nemzetiségűeké pedig 6890-nel lett kevesebb. Az összességében pozitív erdélyi mérleg szerint viszont ugyanez idő alatt a Kárpáton innen a magyar nemzetiségűek száma mintegy 39 ezer fővel növekedett, sőt a magyarság még anyanyelv szerint is – ha mégoly csekély mértékben – 9503 fővel gyarapodott. Tovább árnyalja a képet, ha figyelembe vesszük, hogy a zsidóság háború utáni exodusa során a két népszámlálás között több mint 109 ezren hagyták el az országot, s – a zsidó nemzetiségűek

számbeli csökkenésének területi megoszlásából következtetve – a kivándoroltak közel egyharmada Erdélyből távozott, tehát onnan, ahol az országos átlagnál jóval magasabb arányban voltak képviselve magyar anyanyelvűek a zsidóság sorai között. Az 1956-ban regisztrált 22 910 magyar anyanyelvű zsidóból 21 272 élt Erdélyben; ez a szám a 43 814 erdélyi zsidó nemzetiségű lakos 48,6 %-a. Ha a magyar anyanyelvűeknek ugyanezt az arányát feltételezzük az Erdélyből kitelepedett zsidó nemzetiségűek között is, akkor a két népszámlálás időpontja között emigrált magyar zsidók száma legkevesebb 15 ezerre tehető. Tehát legalább ennyivel csökkentette a kivándorlás az 1956-ban magyar anyanyelvűként felvettek számát anélkül, hogy ez a csökkenés a magyar nemzetiségűeket érintette volna, hiszen e kivándorolt lakosok 1956-ban feltehetően zsidó nemzetiségűként lettek összeírva. Ez a tény némi magyarázattal szolgál az anyanyelvi, illetve nemzetiségi gyarapodás adatainak az ellentmondásosságára. Ám ez – a népmozgalmi folyamatok összességén belül csekélynek tekinthető – veszteség a tényleges szaporulat 1966-ban regisztrált tetemes visszaesését már nem indokolja, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a megelőző – 1948–1956 közötti – rövidebb időszakot hasonló jellegű külső vándormozgalmak jellemezték, és a némileg dinamikusabb, 123 ezres zsidó kivándorlás mellett is az erdélyi magyarság ekkor még összehasonlíthatatlanul kedvezőbb népesedési végeredményt tudott felmutatni.

Az 1966-os anyanyelvi–nemzetiségi statisztika *torzított adatsora*inak ellenőrzése szinte lehetetlen, mivel a népszámlálási közlés ezeket az adatokat már csupán nagyobb közigazgatási egységek szerint, mégpedig az összeírás időpontjában érvényes területi beosztás helyett az időközben lezajlott közigazgatási változásoknak megfelelően megyénként (azokon belül települési típusonként) részletezte. Az a tény, hogy az anyanyelvi–nemzetiségi adatok csoportosítása az 1968-ban életbe lépett területi beosztást követi, annyiban szerencsésnek mondható, hogy így e számokat legalább az 1977. évi népszámlálási adatokkal egybe tudjuk vetni. Ugyanakkor ez az eljárás megnehezíti az etnikai viszonyoknak az urbanizációs folyamatokkal összefüggő vizsgálatát, hiszen a városi és vidéki népesség számának alakulását az aktuális területi beosztás szerint követő demográfiai elemzések idősoraiba az 1966. évi népszámlálási közlemény adatai már nem illeszthetők be.

1977 – ?

Az 1977. január 5-i népszámlálás végrehajtása során alkalmazott módszerekről keveset tudunk. A hivatalos népszámlálási kötet szűkszavú bevezetőjéből mindössze annyi derül ki, hogy az összeírás során használatos számlálólapon külön tudakolták a nemzetiséget (17. kérdőpont) és külön az anyanyelvet (21. kérdőpont),¹¹² de a kérdések megfogalmazása és a számlálóbiztosoknak ezzel kapcsolatosan adott utasítások nem ismeretesek. Az *előzetes eredményekről* kiadott közlemény – utalva a Román Kommunista Párt KB 1976. április 14-i plénumának dokumentumaira, valamint az Államtanács 145/1976. számú törvényerejű rendeletére – természetesen hangsúlyozza, hogy a pártnak „a nemzeti kérdésben követett elvszerű politikája szellemében valamennyi állampolgár szabadon jelenthette be, hogy milyen nemzetiséghez tartozik”, és ehhez „a népszámlálási bizottságok és személyzet biztosított minden feltételt”.¹¹³

A nemzetiségi bevallás *országos adatait* is magában foglaló közlemény – legalábbis az 1966. évi, ugyancsak *előzetes* adatokkal összevetve – a korábbi népszámlálásnál kedvezőbb képet fest a magyarság számának alakulásáról.¹¹⁴ Az *előzetes* adatok tanulságait Semlyén István így foglalja össze: „1956-ban az ország közel 17,5 millió lakosából 1 589 443 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek; 1966-ban a lakosság száma elérte a 19,1 milliót, a magyarságé pedig az 1 602 604 főt. Az országos több mint 9 %-os gyarapodási átlaggal szemben a magyarság számbeli növekedése 1 %-on alul maradt. A most lezárult évtizedben lényegesen javult a helyzet. Az 1977. január 5-i népszámlálás 21 559 416 lelket talált az országban, a magyar nemzetiségűek létszáma 1 706 874 volt, a növekedés 104 000 lélek, 6,5 %, az előbbi évtized gyarapodásának a többszöröse. Igaz – teszi hozzá –, ez is messze elmarad a 12,9 %-os országos átlagtól. Az okokat egyebek között talán abban kereshetjük, hogy a magyarság az országos átlagnál jóval magasabb arányban város lakó, és a városokban már hosszabb ideje megtelepült népesség természetes gyarapodása rendszerint kisebb.”¹¹⁵ A magyarság lélekszámának hasonló mértékű gyarapodásáról számol

be Fazekas János, az RKP KB végrehajtó bizottsági tagja egy 1978 júniusában tartott székelyudvarhelyi népgyűlésen. A beszédében idézett számadat feltehetően az *anyanyelvi* bevallás később sehol, semmilyen formában nem publikált *előzetes* eredményével azonos: „A népszámlálás demokratikus szellemben zajlott le, minden állampolgárnak joga volt zavartalanul bevallani nemzeti hovatartozását, amit bizonyít az a tény is, hogy a magyar nemzetiség nem hogy nem csökkent számbelileg, miként azt egyesek megjósolták, hanem ellenkezőleg, mintegy százezerrel nőtt, s létszáma ma 1 millió 750 ezer.”¹¹⁶ A párt vezető tisztségviselője a nemzeti szabadságjogok ékesszóló bizonyítékaként hivatkozik az 1977. évi népszámlálásra, de beszédében egyúttal az *asszimilációs ideológia* újbóli jelentkezésének a veszélyére is felhívja a figyelmet: „Némelyek – nyilvánvaló rosszindulatból – nem hajlandók tudomásul venni a tényeket; sem a népszámlálás demokratikus lebonyolításának a tényét, sem pedig az ország magyar lakossága növekedésének a számokban kifejezésre jutó tényét. A tényekkel szembe-szegülve, némelyek éppen ellenkezőleg az ország lakosságának állítólagos homogenizálásáról, a nemzetiségeknek a román nemzetbe való állítólagos integrálásáról beszélnek. [...] A dolgozó nép életébe és munkájába való tudatos és teljes beilleszkedés távolról sem jelenti a magyar nemzetiség etnikai azonosságának elvesztését. Ez egyike azoknak a nyilvánvaló következtetéseknek, amelyek a most lezajlott népszámlálásból levonhatók.”

A tényleges helyzettel pozíciójánál fogva tökéletesen tisztában lévő nemzetiségi politikus aggodalma nem volt alaptalan. A hetvenes évek végén a nemzetiségeknek tett látszatengedmények átmeneti párttaktikáját nyíltan a *nemzeti homogenizálás* stratégiája váltotta fel, s így egyáltalán nem meglepő, hogy az 1977. évi népszámlálás *végleges* eredményeiről megjelent közlemény – a nemzeti kisebbségek beolvadásának tényét bizonyítandó – az előzetesen publikált, illetve félhivatalosan kiszivárogtatott adatokkal szemben már *sem anyanyelvi, sem pedig nemzetiség szerint nem ad érdemi tájékoztatást a népesség etnikai megoszlásáról*. A népszámlálási kiadvány az összeírás során még külön felvett nemzetiségi és anyanyelvi adatokat egy, az *összes korábbi népszámlálásétól eltérő kategória* alapján, a népesség úgynevezett „nemzetiség és anyanyelv szerinti” (*populația după naționalitate și limba maternă*) összesí-

tésében tette közzé, anélkül azonban, hogy a kötet szerkesztői magyarázatot adtak volna arra, hogy miért változtattak az adatközlés bevált módszerein, és hogy milyen elvek szerint és milyen módszerekkel történt a „nemzetiség és anyanyelv” vegyes fogalomkörének a meghatározása a két kérdőpontra adott, esetenként különböző nyilatkozatok alapján. E két eltérő demográfiai fogalom összekapcsolásával elkövetett *durva módszertani hibát* elemezve Nyárády R. Károly, már többször idézett alapvető tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a népszámlálási kötet szerkesztői a végleges eredmények közzététele előtt a számlálólapok újbóli kiértékelése során románnak számítottak mindenkit, aki nemzetiség *vagy* anyanyelv szerint román-nak vallotta magát, ezen túl azonban mindazokat, akiknek számlálólapján az anyanyelv nem volt azonos a nemzetiséggel, egy erre a célra külön létrehozott újabb gyűjtőfogalom, az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” (de naționalitate și limba maternă diferită) népesség kategóriájába sorolták. Minden nemzeti kisebbség száma csökkent az előzetes nemzetiségi statisztikához viszonyítva, így a magyaroké 36 306, a németeké 26 527, a cigányoké pedig 154 290 fővel. Az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” csoportba mindössze 44 875-en kerültek.¹¹⁷ Természetesen elképzelhetetlen, hogy 1977-ben még a 45 ezret sem érte volna el azok száma, akiknek bevallott nemzetisége az anyanyelvükétől eltérő volt, hiszen a két kategória kölcsönös összefüggését kimutató korábbi népszámlálások szerint 1966-ban 177 803, 1956-ban pedig 346 660 személynek az anyanyelve és nemzetisége különbözött egymástól.¹¹⁸ Éppen ellenkezőleg, tekintettel a cigány nemzetiségűeknek – a népszámlálási közlések gyakorlatához viszonyított – meglepően magas számára (222 986, szemben az 1966. évi 64 197 és az 1956. évi 104 216 fővel), és hogy közülük mindössze 75 696-an kerültek a végleges közlés cigány „nemzetiségű és anyanyelvű” számoszlopába, feltételezhető, hogy a nemzetiségüktől eltérő anyanyelvű személyek száma 1977-ben ismét elérte az 1956-os szintet. A népszámlálási kiadvány eljárása végső soron a románság számának a megemelését és a nemzeti kisebbségek számának a csökkentését eredményezte, mégpedig úgy, hogy a nemzeti kisebbségeknek az előzetesen közzétett adatokhoz viszonyított 255 832 fős veszteségéből 203 947 fővel a románság gyarapodott. E manipulációkkal az 1977-es népszámlálási kötet a román nemzetiségstatisztika legrosszabb hagyományait elevenítette fel.

A végleges eredményekről közzétett vegyes „nemzetiségi és anyanyelvi” statisztika valójában sem a nemzetiségi, sem az anyanyelvi viszonyok tekintetében nem mérvadó, s ezért csak az *előzetes eredmények nemzetiségi adataiból indulhatunk ki* az 1977. évi népszámlálásnak a korábbiakkal történő összehasonlítása során. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó számok fenntartás nélkül elfogadhatók. A magyar nemzetiségű lakosságnak az 1966. évihez viszonyított aránylag kedvező gyarapodása ugyanis nem feledteti el az 1966-ot megelőző évtized összességében negatív mérlegét. Az 1956. évi népszámlálás bázisadatával összevetésben legkevesebb *tíz év természetes szaporulata hiányzik*, ekkora népességhiány pedig már nem osztható el az 1977. évi nemzetiségi statisztika „zárt és hibátlan oszlopokban sorakoztatott” számai között.

Ha a megbízható bázisadatokat egyéb (népmozgalmi, egyházi) adatközlések alapján, valamint a vándormozgalmak figyelembevételével továbbszámítjuk, a kapott eredmények révén a népszámlálások hitelessége nagy vonalakban ellenőrizhető. Ilyen, viszonylag megbízható kiindulási pont az 1910. évi magyar, valamint (Erdély vonatkozásában) az 1956. évi román népszámlálás. A magyarság számadata az előbbi esetben (a természetes asszimilációból származó nyereség beszámításával) még elfogadható felső értéket, az utóbbi esetben (ugyancsak természetes disszimilációs veszteséget feltételezve) még elfogadható alsó értéket képvisel. Ha az egyes népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatközléseit és a magyarságnak az adott időpontban becsült lélekszámait egybevetjük, a két adatsor közötti eltolódások a „politikai legitimációs kényszer” ciklikus felerősödésére hívják fel a figyelmet.¹¹⁹

A magyarság lélekszámára vonatkozó hivatalos, illetőleg az – e számot esetenként 200–300 ezerrel is többnek mutató – becsült adatok összehasonlítása során szembetűnik, hogy az új uralom kezdetének viszonylag megállapodott népességi viszonyait rögzítő 1920. évi összeírás és az 1977-es népszámlálás közötti időszak számoszlopai mind a két esetben nagyjából egyező gyarapodást tükröznek. A hivatalos kimutatások és a becsült értékek közötti eltérés változatlansága meglepő, mivel az 1920. évi összeírás idején mesterségesen leválasztott népességi csoportok hiánya – a magyar nyelvű zsidók pusztulása, a megmaradtak kivándorlása, az asszi-

milálódott svábok részbeni távozása és a bizonytalan identitású rétegek etnikumváltása következtében – az évtizedek során tényleges veszteséggé vált. E tény ismeretében nehezen magyarázható a hivatalos adatok és – az 1956. évi népszámlálásra alapozott – mértéktartó becslések közti különbség újbóli növekedése.

Az idevonatkozó számítások elsősorban a román statisztikai szolgálat regionális népmozgalmi közlésein alapulnak, figyelembe véve a magánkutatók (például Semlyén István) által publikussá vált etnikai vonatkozású részadatokat. E becslések – többé-kevésbé – a kivándorlás okozta veszteségekkel is számolnak, így a várható népességyarapodás elmaradására valójában csak az asszimilációs folyamatok adhatnának elfogadható magyarázatot. Közelebbi, tárgyyszerű ismereteink a természetes asszimiláció mértékéről nincsenek. Ezzel szemben – történelmi analógiák alapján, a nemzetállami ideológia újbóli szorítását, a homogenizációs politika felerősödését tapasztalva – joggal feltételezhetjük, hogy a magyar etnikum vesztesége inkább „kényszerasszimilációs” jellegű, azaz olyan mesterségesen előidézett hiány, amely a népszámlálási eredményekkel kapcsolatos hivatalos elvárásoknak az összeírás során történt érvényesítéséből adódik. Mivel – e hipotézis szerint – a kényszerasszimilációs nyomás mértéke az évtizedek során nem enyhült, most irányának megváltozásával, belső arányainak módosulásával kell számolnunk. A becsült lélekszám és a hivatalos nemzetiségi kimutatás különbözetének egy részét 1977-ben is a görög rítust követő magyarok és a magyar anyanyelvű cigányok adhatták, más része a román–magyar vegyes házasságok családtagjai közül kerülhetett ki, és feltételezhetően sokan egyszerűen csak a tervutasításos nemzetiségi irányszámoknak estek áldozatul.¹²⁰

Az 1977-es népszámlálás az újabb adatközlések tükrében

A bukaresti statisztikai szolgálat – igaz, csupán országos összegzésben, de az anyanyelvi hovatartozásra is kiterjedően – 1990-es évkönyvében közreadta az 1977. évi népszámlálás *módosított* etnikai adatait.

A különböző szempontú adatközléseket az alábbi táblázat összesíti:¹²¹

etnikum	„nemzetiség és anyanyelv”		anyanyelv		nemzetiség		A népszámlálási kötet közlésének eltérései az	
							anyanyelvi	nemzetiségi
							adathoz képest	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	fő
román	19 207 491	89,1	19 182 856	89,0	18 997 407	88,1	+24 635	+210 084
magyar	1 670 568	7,8	1 720 630	8,0	1 712 853	7,9	-50 062	-42 285
német	332 205	1,5	346 871	1,6	348 747	1,6	-14 666	-16 542
cigány	75 696	0,4	77 373	0,4	227 398	1,1	-1 677	-151 702
zsidó	24 667	0,1	3 429	0,0	24 667	0,1	+21 238	–
egyéb össz.	204 408	0,9	228 751	1,0	248 838	1,2	-24 343	-44 430
ukrán	51 503	0,2	54 339	0,2	54 453	0,2	-2 836	-2 950
szerb–horvát	38 252	0,2	39 639	0,2	41 929	0,2	-1 387	-3 677
orosz	17 480	0,1	28 985	0,1	21 206	0,1	-11 505	-3 726
tatár	20 508	0,1	21 299	0,1	23 369	0,1	-791	-2 861
szlovák	19 513	0,1	20 034	0,1	21 286	0,1	-521	-1 773
török	20 750	0,1	21 909	0,1	23 422	0,1	-1 159	-2 672
bolgár	9 267	0,0	9 685	0,0	10 372	0,0	-418	-1 105
cseh	5 507	0,0	5 741	0,0	7 683	0,0	-234	-2 176
görög	5 092	0,0	5 643	0,0	6 262	0,0	-551	-1 170
lengyel	3 481	0,0	3 800	0,0	4 641	0,0	-319	-1 160
örmény	1 410	0,0	1 517	0,0	2 342	0,0	-107	-932
egyéb	11 645	0,0	16 160	0,1	31 873	0,1	-4 515	-20 228
	44 875	0,2						
összesen	21 559 910	100,0	21 559 910	100,0	21 559 910	100,0		

* Lipován, szász, sváb, szlovén, macedoromán, székely, rutén, aromán, egyéb nem részletezett, nem nyilatkozott. (A székely „nemzetiségűek” száma 1075, a székely „anyanyelvűeké” pedig mindössze 50 volt.)

** eltérő nemzetiségű és anyanyelvű

A „javított” változat – az adatok elismertetése érdekében – szakított a népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv” szerinti

közlésének ködös rabulisztikájával, s visszatért a nemzetközileg elfogadott kritériumok használatához. Mindazonáltal az adatok megbízhatóságával kapcsolatos kételyeinket ez az újabb verzió sem oszlatja el. Úgy tűnik, hogy a hivatalos román nemzetiségstatisztika valójában nem revidéálni, csupán – a tudományosság látszatát megteremtve – konszolidálni kívánja a népszámlálás egyébként elfogadhatatlan végeredményét. Fenntartásaink tárgya ezúttal éppen a régóta várt *anyanyelvi* adatközlés, mivel az szemelláthatóan ugyanazt a célt szolgálja, mint a korábbi, „nemzetiség és anyanyelv” szerinti kategória; a románság számának és arányának minél magasabbra emelését, illetve a nemzeti kisebbségekhez tartozók számának és arányának visszaszorítását.

Ha az országos népességyarapodás főbb mutatóit az 1956. évi népszámlálás bázisadataival összevetve az anyanyelvi ismerv szerint tekintjük át,¹²² akkor azt látjuk, hogy az eltelt több mint két évtized során – miközben az összlakosság 4070,5 ezer fővel (23,3 %) növekedett –, a román anyanyelvűek száma az országos gyarapodást is meghaladva, 4103,7 ezerrel (27,2 %) lett több. A magyar anyanyelvűek gyarapodása mindössze 67,0 ezer (4,1 %), az egyéb etnikumokhoz tartozók lélekszáma pedig kisebb-nagyobb mértékben csökkent. A román és nemromán anyanyelvűek növekedési ütemének ilyen mértékű eltérésére csak az utóbbiak alacsonyabb természetes szaporulata, kivándorlása vagy esetleges asszimilációja adhat elfogadható magyarázatot.

Sem az egyes nemzetiségek természetes népmozgalmára, sem az asszimilációs folyamatokra vonatkozóan nem rendelkezünk olyan megbízható forrásokkal, melyek révén a fenti számadatok hitelessége alátámasztható vagy cáfolható lenne. Csupán néhány, a kivándorlásra utaló adat értékelésére van lehetőségünk. Ezek azt mutatják, hogy az említett időszakban a külföldre irányuló migráció, bár szinte kizárólag kisebbségi népcsoportok (a zsidó és német nemzetiségűek) számát csökkentette, közvetve – éppen az anyanyelvi kimutatást alapul véve – a többségi nemzet lélekszámának alakulásában is éreztette negatív hatását. (A népmozgalmi adatok elemzése alapján az ország vándorlási vesztesége 202 ezer főre tehető, míg a nemzetközi kimutatások szerint ez idő alatt 139 ezer zsidó és mintegy 60–70 ezer német hagyta el az országot. A népszámlálások adataiban a zsidók száma anyanyelv szerint

30,9 ezer, nemzetiség szerint 121,6 ezer, a németeké pedig 42,3 ezer, illetve 25,6 ezer fővel lett kevesebb. E veszteség az etnikai átfedések következtében más népességi csoportokat is érintett, mégpedig elsősorban a román, kisebb mértékben a magyar anyanyelvűekét. 1956-ban a zsidó nemzetiségűek közül 83,7 ezren, a német nemzetiségűekből 8,3 ezren vallották magukat román anyanyelvűnek, míg a magyar anyanyelvű zsidók száma 22,9 ezer, a németeké pedig 6,1 ezer volt.)

A magyarság népességi hiánya – a kivándorlás okozta veszteséget leszámítva, s az országos gyarapodásnál mérsékeltebb növekedést feltételezve – az 1977-es népszámlálás által kimutatotthoz képest 200–300 ezer főre tehető. Ez a tetemes veszteség a román statisztikusok értékelése szerint az „asszimiláció objektív folyamatának” a következménye, véleményünk szerint azonban – nem tagadván, hogy a számok illetén alakulásához bizonyos mértékig a természetes asszimiláció is hozzájárulhatott – inkább a nemzeti-ségi statisztika torzulásait jelzi.

A torzulások mértékét illetően csupán találgatásokra vagyunk utalva. Ezért – az adatok értelmezésének korlátait kényszerű adottságként elfogadva – inkább a román nemzetiségstatisztika keretein belül kíséreljük meg kibontani az ellentmondásos etnikai viszonylatok néhány rejtettebb összefüggését. Erre a népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv” szerinti, illetőleg a „javított” végleges közlés anyanyelvi és nemzetiségi adatainak, valamint egy tizenegy évvel későbbi hivatalos becslés eredményeinek az egybevetése nyújt némi lehetőséget.

Mielőtt a táblázat számoszlopait értelmeznénk, emlékeztetnünk kell arra, hogy a nemzetiségi és az anyanyelvi számadatok önmagukban nem elégségesek az etnikai viszonyok teljeskörű leírására. Mivel elvileg bárki vallhatja magát anyanyelv szerint az egyik, s nemzetiség szerint egy másik etnikumhoz tartozónak (vagy megfordítva), a két kérdőpontra adott válaszok kölcsönös összefüggéseinek kimutatása az etnikai identitás számszerű kifejeződésének sokféle változatát eredményezi. Anyanyelv és nemzetiség korrelációjának legszembetűnőbb megnyilvánulása a két számadat eltérése egyazon etnikumon belül. Anyanyelvüktől eltérő nemzeti-ségűek, illetve nemzetiségüktől eltérő anyanyelvűek meglétét többnyire egy adott etnikum esetében is feltételeznünk kell, az

ilyen értelemben „kettős identitásúnak” tekinthető személyek száma tehát valójában nagyobb az anyanyelvi és nemzetiségi számadatok pusztá különbözeténél. Az egyes nemzetiségeket ezernyi szállal egymáshoz kötő interetnikus kapcsolatok összefüggései a következő „egyenletben” írhatók le: anyanyelv – nemzetiség = anyanyelvtől eltérő nemzetiség – nemzetiségtől eltérő anyanyelv. E két csoport számai az adott etnikumon belül általában eltérnek egymástól, az egymást tükröző számadatok csoportonként összegzett végeredményei azonban megegyeznek. Ez az összeg fejezi ki azt, hogy mekkora részt képviselnek az „eltérő nemzetiségűek és anyanyelvűek” az ország összslakosságán belül, míg e számot az összlélekszámból kivonva az „azonos nemzetiségű és anyanyelvű” lakosok számához jutunk. Ha pedig az „azonos nemzetiségűek és anyanyelvűek” csoportjához az adott anyanyelvtől eltérő nemzetiségűeket, illetőleg az adott nemzetiségtől eltérő anyanyelvűeket is hozzávesszük, akkor mindazok számát kapjuk meg, akik „anyanyelv vagy nemzetiség” szerint az illető etnikumhoz tartoznak. Mind a kétféle számításnak meglehet a maga létjogosultsága, csak egyet nem lehet: e logikailag ellentétes (leszűkítő, illetve kiterjesztő) műveleteket egyazon rendszeren belül – az adatok torzulása nélkül – elvégezni, és különösen nem az így származtatott adatokat az anyanyelvre vagy a nemzetiségre vonatkozó számok helyett közreadni. Mint Nyárády R. Károly az előzetes, illetve az akkor még véglegesnek tekintett közlés ellentmondásait elemezve kimutatta, az 1977-es népszámlálási kötet szerkesztői – a román nemzetiségstatisztika „harci” eszköztárát új fogásokkal gyarapítva – mégis éppen ehhez vagy legalábbis ehhez nagyon hasonló eljárás-hoz folyamodtak. A most publikussá vált anyanyelvi adatok ismeretében immár egyértelmű az eredeti verzió ellentmondásossága, hiszen látható, hogy az 1977-es népszámlálási kötet „nemzetiség és anyanyelv” szerinti adatközlése a románok számát nem csupán a nemzetiségi kimutatásnál, de a „javított” változat anyanyelvi értékénél is magasabbnak hozta ki, míg a többi etnikum esetében – a zsidóságot kivéve – ennek éppen a fordítottja történt.

Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy a népszámlálási kötet összeállítói a tényleges etnikai viszonyok elfedése céljából valóban románnak számítottak mindenkit, aki nemzetiség vagy anyanyelv szerint románnak vallotta magát (kivéve a román anya-

nyelvű zsidókat), míg a többi etnikai kategóriába csak a nemzetiségű és anyanyelvűk szerint is odatartozókat sorolták. Az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” csoport csupán a nem román népesség etnikumközi átfedéseit tükrözte. Egyedül a zsidóság esetében nem érvényesült ez a logika: a zsidó „nemzetiségűek és anyanyelvűek” rovatában ugyanis a nemzetiségi kérdőpont végleges kiértékelése során nyert szám szerepel. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy, ha – a többi nemzeti kisebbséghez hasonlóan – itt is az anyanyelvűkkel azonos nemzetiségűek száma kapott volna helyet, akkor az, a jiddis nyelvet beszélők elenyészően kis hányada miatt, feltűnő ellentmondásba került volna az egyházi kimutatásokkal.

Ha elfogadjuk azt a hipotézist, hogy a népszámlálási kötet a nemzeti kisebbségekre vonatkozóan az „azonos nemzetiségűek és anyanyelvűek” számaikat tette közzé, akkor esetükben az anyanyelvi, a nemzetiségi, illetőleg a népszámlálási kötetben közölt adatok különbsége az „anyanyelvűktől eltérő nemzetiségűek”, illetve a „nemzetiségűktől eltérő anyanyelvűek” számát eredményezi. A románok és a zsidók esetében – ha a rájuk vonatkozó adat valóban az „azonos nemzetiségűek vagy anyanyelvűek” számát fedi – ez az összefüggés fordítva igaz, vagyis a kötetbeli adatokból az anyanyelveket kivonva a „nemzetiségűktől eltérő anyanyelvűek”, a nemzetiségiakat kivonva pedig az „anyanyelvűktől eltérő nemzetiségűek” számához jutunk. Az ily módon értelmezett számokat, az 1956. és 1966. évi népszámlálás azonos kimutatásaival együtt az alábbi táblázat tartalmazza. (1977-ben a románság csoportját a nem jiddis anyanyelvű zsidók számának 4/5-ével megnöveltük, a maradék 1/5 részt pedig az „eltérő nemzetiségűek és anyanyelvűek” csoportjában oszlattuk el. Feltevésünk szerint a jiddist ekkor már csak zsidó nemzetiségű vallotta anyanyelvének.)

Etnikum	Év	Anyanyelvűtől eltérő nemzetiségűek	Nemzetiségűktől eltérő anyanyelvűek	Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbsége
román	1956	182 048	97 476	84 572
	1966	84 554	60 436	24 118
	1977	227 500	42 000	185 449
magyar	1956	88 741	22 716	66 025
	1966	49 614	17 333	32 281
	1977	50 062	42 285	7 777

Etnikum	Év	Anyanyelvűtől eltérő nemzetiségűek	Nemzetiségűtől eltérő anyanyelvűek	Anyanyelvi és nemzeti-ségi adatok különbsége
német	1956	25 333	14 667	10 666
	1966	14 903	9 951	4 952
	1977	14 666	16 542	-1 876
cigány	1956	18 920	56 254	-37 334
	1966	11 332	26 443	-15 111
	1977	1 677	151 702	-150 025
zsidó	1956	2 091	114 018	-111 927
	1966	416	38 161	-37 745
	1977	-	21 238	-21 238
egyéb	1956	29 527	41 529	-12 002
	1966	16 984	25 479	-8 495
	1977	24 343	44 430	-20 087
összesen	1956	346 660	346 660	
	1966	177 803	177 803	
	1977	318 200	318 200	

Az 1956. és 1966. évi adatok közelebbi vizsgálata alapján tudjuk, hogy az interetnikus kapcsolatháló legnagyobb részben a román, magyar, zsidó és cigány népességet fedte át: 1956-ban a román anyanyelvűek csoportját a más nemzetiségekhez tartozók közül 83 666 zsidó, 47 207 cigány és 18 937 magyar gyarapította, míg ezzel egyidejűleg 45 966 magyar és 17 901 cigány anyanyelvű román nemzetiségűnek vallotta magát. 1977-ben a román nemzeti-ségű, de más anyanyelvű személyek száma az 1956. évi 97 476-tal szemben már csupán 40–45 ezer lehetett. Azok tehát, akik korábban más anyanyelvűként a román nemzetiségűek között szerepeltek, most vagy az anyanyelvükkel azonos nemzetiségi, vagy pedig az általuk deklarált nemzetiséggel azonos anyanyelvi csoportba kerültek át – előző esetben a saját etnikumuk, utóbbi esetben a románság lélekszámát gyarapítva. A magyarságot illetően gyaníthatóan az utóbbiról van szó. Feltevésünket a következő összefüggés támasztja alá. 1956-ban a magukat román nemzetiségűként magyar anyanyelvűnek vallók több mint kétharmadát, kereken 30 ezer főt a nyugati határszélen (Nagybánya és Nagyvárad tartományokban), valamint a Regátban írták össze, vagyis éppen azokon a vidékeken, ahol a korábbi népszámlálások manipulált adatai között a legtöbb magyar anyanyelvű lakos tűnt el. Az 1956. évi – viszonylag tárgyilagos – népszámlálás idején az így „elsikkasztott” magyarok jó

része előkerült, az e csoportba tartozókat azonban a későbbi népszámlálások ismét visszavették. Az 1966. évi népszámlálás szerint például Bihar és Szatmár megyében vagy a Kárpátokon túl nem hogy nem nőtt, de egyenesen csökkent a magyar anyanyelvűek száma. De utalhatunk arra az ellentmondásra is, hogy országos szinten a magyar nemzetiségűek két évtizednyi – elég szerénynek mondható – 126 ezres gyarapodásával szemben a magyar anyanyelvűek növekedése 1956–1977 között mindössze 67 ezer fő volt. A táblázat számaiból következtetve 1977-ben a román nemzetiségű, de magyar anyanyelvű személyek¹²³ száma az 1956 évi 46 ezerrel szemben már csupán 20–25 ezer, így nem túlzás azt feltételezni, hogy közülük legalább ugyanennyit – akár a népszámlálás során tett nyilatkozatuk ellenére is – a román anyanyelvűek közé soroltak. (Emlékeztetünk arra, hogy Fazekas János 1978-ban még 1 millió 750 ezer magyarról tett említést, a végleges anyanyelvi adat azonban ennél 30 ezerrel kevesebb.)

Érdekes módon, míg az „asszimiláció objektív folyamata” a magyar anyanyelvű, ám más nemzetiségű lakosok számát 1956–1977 között csaknem a felére csökkentette, ugyanez idő alatt a magyar nemzetiségű, de más anyanyelvű személyek száma megkétszereződött. E 42,3 ezer fő túlnyomó része a román anyanyelvűek közül kerülhetett ki (arányuk e csoportban 1956-ban 83,4 %, 1966-ban 84,6 % volt). Ha helytállóak a népszámlálás vonatkozó adatai, akkor az a furcsa helyzet következett be, hogy 1977-ben román anyanyelvű inkább lehetett magyar nemzetiségű, mint magyar anyanyelvű román nemzetiségű.

Míg a magyar anyanyelvűek és magyar nemzetiségűek száma közti különbség 1977-ig a minimálisra csökkent, a románok esetében a képzeletbeli „olló” szárai szétnyíltak. A román anyanyelvű, de más nemzetiségű személyek száma ekkor 225–230 ezer körüli lehetett. E csoport más nemzetiségűektől nyert többlete korábban inkább a zsidóságnak volt köszönhető, 1977-ben azonban már nagyjából (legalább 60 %-ban) a cigányság soraiból került ki; abból a rétegből, amelynek kisebb-nagyobb hányadát a román népszámlálások mindig is ide vagy oda tologatták, miközben tényleges számukat sohasem tárták fel (azt nemzeti szövetségük hozzávetőlegesen két millióra becsüli). A cigány nemzetiségűek papíron kimutatott lélekszáma ugyan 1977-ben is messze elmarad a

valóságostól, e szám azonban – az eddigi csökkenő tendenciával szemben – meglepő módon az előző népszámlálásának több mint a három és félszerese! Ráadásul ez az eredmény szinte teljes egészében a románság számbeli fölényét csökkentette. (A cigány nemzetiségű, de más anyanyelvű népesség 1956-ban és 1966-ban 75–80 %-ban román anyanyelvű volt. Az is megállapítható, hogy az adatok ingadozása inkább a Kárpátokon túli területeket jellemzi: itt a cigány nemzetiségű lakosság száma 1956-ban 26 ezer, 1966-ban pedig csupán 15 ezer, 1977-ben viszont 105 ezerre ugrott fel.¹²⁴) Csak találgatni tudjuk, mi állhatott a népszámlálási bizottság e „botlásának” a hátterében, mindenesetre tény, hogy a bukaresti statisztikai hivatal rövidesen felülvizsgálta az eredményeket, sőt a közelmúltban – a „nemzetiség és anyanyelv” szerinti kimutatás balul sikerült próbálkozására ráduplázva – ismét megkísérelte azok utólagos szépítését. Legalábbis erre következtethetünk az 1988. január 1-ji állapotra vonatkozó becslésből, mely szerint az ország 23 004 ezer főnyi össznépességéből román 20 734,7 ezer (90,1 %), magyar és székely 1753,2 ezer (7,6 %), német, szász és sváb 239,7 ezer (1,1 %), egyéb nemzetiségű pedig mindössze 276,4 ezer (1,2 %).¹²⁵ Ez utóbbi szám 1977-ben 487,3 ezer, de még anyanyelv szerint is 301,8 ezer volt. A cigány nemzetiségűek 1988-ra becsült számát ebből következtetve 60–70 ezer körüli értékben állapíthatták meg, vagyis az ismét az 1966-os, példátlanul alacsony szintre süllyedt.

Lényegében ugyanaz történt a cigánysággal is, mint ami – feltevésünk szerint – az 1977. évi népszámlálás idején a magyarsággal, azzal a különbséggel, hogy míg akkor a magyarul beszélők egy részét román nemzetiségük miatt a *román anyanyelvűek* közé sorolhatták, most a korábban cigányként kimutatott, de román anyanyelvű személyek az általuk beszélt nyelv alapján (ismét) *román nemzetiségűnek* lettek véve. Az eljárás lényege azonos: az etnikai kritériumok *nivellálása* oly módon, hogy az mindkét esetben az illető kisebbség lélekszámának legalacsonyabb értékéhez vezessen.

A román statisztikai szolgálat 1988. évi becslése szerint a román nemzetiségűek aránya az ország összlakosságán belül tizenegy év alatt 88,1 %-ról 90,1 %-ra nőtt, azaz – akárcsak 1956 (85,7 %) és 1966 (87,7 %) között – két százalékponttal megugrott. Ennek megfelelően a román anyanyelvűek és nemzetiségűek száma közötti

„olló” 1977-ben érthetetlen módon szétnyílt szárai most ismét összezáródtak: a két etnikai ismérv értékeinek különbsége néhány tízezerrel már nem lehetett több. A szintre hozás ez esetben *felfelé* történt, aminek eredményeként a román etnikum számaránya mind nemzetiség, mind pedig anyanyelv szerint 90 % fölé emelkedett. A 9/10-es „lélektani” határ átlépésével statisztikailag ugyanaz a helyzet állt elő, mint a hét évtizeddel ezelőtti, önmagát „homogén nemzetállamnak” minősítő Ókiráltságban (ahol is, mint tudjuk, éppen erre hivatkozva utasították el a lakosság etnikai megoszlásának vizsgálatát).¹²⁶

Az 1977. évi népszámlálás több lépcsőben közreadott – revideált, majd újraértékelte – etnikai „végeredményeinek”, valamint az 1988-ra kiszámított adatoknak az összehasonlító elemzése – a pontos értelmezésükhöz szükséges módszertani magyarázatok híján – csupán a szűkkeblű statisztikai adatközlések számmisztikája által behatárolt feltételezésekre nyújt lehetőséget. Az azonban még így is valószínűsíthető, hogy a „se ide, se oda” nem sorolható etnikai csoportok (mint például a cigányság) tagjait, illetőleg az „ide is, oda is” sorolható (az asszimiláció bizonyos stádiumáig eljutott) személyeket a kimutatások nagyobbrészt románként tartják számon. E „kényszerasszimilációs” veszteség a több százezres vagy (gondoljunk a cigány szövetség becslésére) a milliós nagyságrendet is elérheti.

A nemzetállami statisztikai szemléletmód képmutató: árnyaltan közelíti meg az etnikai kategóriákat, ha ezáltal egy számbelileg jelentős nemzetiség kibővítésére nyílik lehetősége, ezzel szemben kizárólagos, ha az államnemzet érdekeinek a védelméről van szó. Így választaná (vagy választja) le a magyarságról a székelyek, a csángók, a magyar zsidók, a magyar cigányok, az elrománosodott magyarok vagy a vegyes házasságokból származók csoportjait, ugyanekkor e finom különbségtétel fordítva már nem érvényesül: a csángókat, a román zsidókat, a román cigányokat, az elmagyarosodott románokat vagy a vegyes házasságok leszármazottait a többségi nemzet elszakíthatatlan részeinek tekinti. E szelektív szemléletmód jegyében jártak el az 1977-es népszámlálási kötet szerkesztői, amikor az etnikumközi kapcsolatok kiértékelésével nyert, eltérő jellegű népességi halmazokat a románság javára, s a kisebbségek rovására egyetlen, homályos fogalomhasználatú rendszeren belül kísérelték

meg összesíteni. A statisztikai hivatal 1988-as becslése alapján úgy tűnik, hogy a célok változatlanok, csak a módszerek finomodtak, s most – a nemzetiségi és anyanyelvi értékek közelítése révén – maguknak a kiértékelés alapjául szolgáló etnikai alapadatoknak (matematikailag immár támadhatatlan) egyneműsítése van napirenden.

Ez újabb tapasztalatok azt mutatják, hogy a hivatalos román nemzetiségstatisztika ismét messze távolodott a tudományos indíttatású, politikamentes népességszámbavétel – maradéktalanul ugyan el nem érhető, de megcélozni joggal elvárt – eszményétől. Fontosnak tartjuk azonban megjegyezni, hogy – éppen a rendelkezésre álló források szűkössége miatt – megfelelő óvatossággal kell eljárni a bukaresti statisztikai szolgálat által közölt (vagy közzétenni engedett) adatok bírálata során. A politikai szempontoktól motivált nemzetiségi statisztika ugyanis – Winkler kifejezésével élve – „harci” statisztika. A „harci statisztika” pedig – s ezt már mi tesszük hozzá – nemcsak az esetben torzít, ha *támad* (vagyis ha azt a többségi nép uralmon lévő képviselői hamisan, jogfosztó célzattal veszik fel vagy állítják be az egyes kisebbségekkel szemben), de torzíthat akkor is, ha *védekezni* kényszerül (azaz az érdekelt kisebbség maga „állítja elő”, hogy arra hivatkozva biztosíthassa megillető jogait, melyekből kirekesztették). Ez különösen így van, ha a „támadó” statisztikával szembeni védekezés különböző okok miatt nem jut túl első önkéntelen reflexén: a hivatalos kimutatások iránti bizalmatlanság kinyilvánításán, a hivatalosan közzétett számok elutasításán. (Ilyen torzításokat eredményező tényező a kisebbségek szempontjából kedvezőtlen – pl. asszimilációs – jelenségek tényének implicit figyelmen kívül hagyása, jöllehet e folyamatok meghatározó szerepet játszanak az etnikai hovatarozásról közzétett – egyébként okkal megkérdőjelezhető – nyers számadatok alakulásában.) Mégis, a védekező-elutasító reflexet természetes reakciónak kell tekintenünk, hiszen az arra rendelt szervek nem csupán a rejtettebb etnodemográfiai mozgások érzékeny és pontos kimutatásával maradnak adósaink, de még elnagyolt adatközléseik is csak a „valótlan”, illetve „semmi-nemű” statisztika közötti választás lehetőségét nyújtják. (Mint láttuk, az 1977. évi népszámlálási kötet többé-kevésbé részletezett adatait módosításuk révén közvetve éppen a bukaresti sta-

tisztikai hivatal minősítette *valótlannak*, a helyükbe állított országos összegzésű adatok viszont tüzetesebb elemzés céljára ilyen formában egyelőre alkalmatlanok, ennél fogva inkább tekinthetők *semminemű* statisztikának.)

A nemzetiségi statisztika elhanyagolása az állapotok eltitkolásával egyenlő, így érthetően tág tere nyílik az ezzel kapcsolatos találgatásoknak. A román statisztikai szolgálat az etnikai adatközlések megbízhatóságát illetően felmerülő kételyeket, s az ebből következő spekulációkat csak egy módon oszlathatja el: ha – mint arra az 1930. évi román népszámlálás is jó példát mutatott – az etnikai identitás sokrétűségét tükröző szempontok (nemzetiség, anyanyelv, felekezet) alkalmazásával nyert adatokat megfelelő (településenkénti) részletezésben, összefüggéseiket pedig a nyelvismeretre vonatkozó számokkal együtt, legalább törvényhatósági szinten kimutatja, és a nyilvánosság rendelkezésére bocsátja.

A hivatkozott művek jegyzéke

- Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Az előszót írta [és szerkesztette] Dávid Zoltán. Budapest, 1983, KSH Levéltára. 336. p. (Forrásközlések 2.)
- Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Szerk. és kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947, Stephaneum.IV, 21, 697 p.
- Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai. = Magyar Statisztikai Szemle. 1943. 5/6. sz. 239–248. p.
- Az 1941. évi népszámlálás nemre, családi állapotra és vallásra vonatkozó adatai. = Magyar Statisztikai Szemle. 1943. 5/6. sz. 249–252. p.
- Adatgyűjtéseink a népszámláláshoz. = Magyar Kisebbség. 1927. 13. sz. 498–502. p.
- Ankét a nemzetiségstatisztikáról. = Kisebbségvédelem. 1940. 1/2. sz. 53–54. p.
- Așezările evreilor din România. Memento statistic. București, 1947, Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. 208 p.
- (b. a.)
1948 Milyen kérdésekre kell felelni és hogyan a népszámlálás és gazdasági összeírás alkalmával. = Világosság. jan. 21. 3. p.
- BARABÁS Endre
1929 Erdély 1927. évi lakossága és tankötelesei felekezeti és anyanyelvi szerint. = Magyar Kisebbség. 22. sz. 836–838. p.
- BENISCH Artúr
1990 Jelentés a Székelyföldről – 1941. = Új Írás. 2. sz. 14–21. p.
- BIJL, M. – NICHITA, A.
1957 Populația R. P. R. după naționalitate și limba maternă. Rezultatele provizorii ale recensământului populației din 21 februarie 1956. = Revista de Statistică. no. 4. 3–16. p., 9 t.
- BOKOR Gusztáv
1896 A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Kiad. az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, Pesti Könyvnyomda–Részvény-Társaság. V, 247 p.

BRAHAM, Randolph L.

- 1988 *A magyar holocaust*. 1–2. köt. Budapest – Wilmington, Gondolat – Blackburn International Inc. 470, 566 p.

BUTURĂ, Valer

- 1989 *Străvechi mărturii de civilizația românească*. Transilvania – studiu etnografic. București, Editura științifică și enciclopedică. 401 p., 22 t.

COGITATOR

- 1928 *A szatmárvidéki asszimiláció*. 1–7. = Magyar Kisebbség. 3. sz. 81–87. p., 4. sz. 118–124. p., 5. sz. 158–162. p., 6. sz. 209–216. p., 7. sz. 245–256. p., 9. sz. 340–345. p., 11. sz. 410–415. p.
- 1929 „*A szatmári sváb asszimiláció kérdése a magyar statisztika-nyelvismereti adatainak megvilágításában*”. = Magyar Kisebbség. 7. sz. 253–259. p.

COLESCU, L.

- 1944 *Analiza rezultatelor recensământului al populației României dela 1899*. Cu o prefață de Sabin Manuilă. București, Institutul Central de Statistică. 141 p., 14 t. (Retipăriii)

Comunicat cu privire la rezultatele preliminare ale recensământului populației și locuințelor din 15 martie 1966. = Revista de Statistică. 1966. no. 7. 109–110. p.

CSEKEY István

- 1932 *A nemzetiség bevallási szabadságának büntetőjogi védelme*. 1–2. = Magyar Kisebbség. 9. sz. 247–259. p., 10. sz. 290–296. p.

DÁVID Zoltán

- 1980 *A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene*. = Valóság. 7. sz. 87–101. p.
- 1988 *A Kárpát-medence nemzetiségi viszonyainak várható alakulása 2000-ig*. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve, 1988. Főszerk. Juhász Gyula. Budapest, Magyarságkut. Int. 13–35. p.

ELEKES Dezső

- 1940a *A kisebbségi terminológia és kisebbségsszámbavétel problémái*. = Kisebbségvédelem. 1/2. sz. 21–35. p.
- 1940b *A nemzetiségek számbavétele*. = Statisztikai Tudósító. febr. 6. 5–6. p.

- Erdély története. 2. Szerzők Victor Cheresesiu és mások. Bukarest, 1964, A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója. XV, 555 p., 1 t.
- Erdély története. 3. köt. Erdély története 1830-tól napjainkig. Szerk. Szász Zoltán. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó. 1194–1945. p., 206 t.
- ERDÉLYI Kálmán
1990 *Hangok és vészhangok Erdélyből. 1.* = Romániai Magyar Szó. február 13. 1, 3. p.
- FAZEKAS János
1980 *A Román Kommunista Párt – a haza fiai testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa.* Bukarest, Politikai Kiadó. 398 p.
- Fehér könyv a romániai nemzeti, nyelvi vagy vallási kisebbséghez tartozó személyek jogairól. 1.* = Romániai Magyar Szó. 1991. júl. 4. 2. p.
- FEISCHMIDT Margit
1991 *Pillanatfelvétel. Kutatási naplójegyzetek.* = A Hét. 24. sz. 8. p.
- FOGARASI Zoltán
1944 *A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben.* = Magyar Statisztikai Szemle. 1/3. sz. 1–23. p.
- FÖLDES Béla
1931 *A kisebbségek és a nemzetiségi statisztika.* = Magyar Statisztikai Szemle. 3. sz. 225–239. p.
- FRITZ László
1925 *Egy román statisztikus újabb adatai az erdélyi kisebbségekről. 1–2.* = Magyar Kisebbség. 18. sz. 703–709. p., 19. sz. 744–749. p.
1927 *A népkisebbségi statisztika jelentősége. 1–2.* = Magyar Kisebbség. 6. sz. 225–229. p., 7. sz. 253–258. p.
1928 *Miért maradt el a Romániában 1927. április hónapban fogantatott „népszámlálás” eredményeinek nyilvánosságra hozatala? A Legfőbb Statisztikai Tanács jegyzőkönyveinek alapján.* = Magyar Kisebbség. 20. sz. 738–744. p.
1929a *Az 1927. évi áprilisi „népszámlálás” eredményei.* = Magyar Kisebbség. 15/16. sz. 607–621. p.

- 1929b *Erdély, Bánság és a kapcsolt részek felekezeti statisztikája*. 1–5.
= Magyar Kisebbség. 2. sz. 78–80. p., 3. sz. 115–120. p.,
4. sz. 155–159. p., 5. sz. 195–200. p., 7. sz. 262–267. p.
- 1930a *Az 1930. évi román népszámlálási törvény parlamenti tárgyalásának anyaga*. 1–2. = Magyar Kisebbség. 21. sz. 785–794. p., 22. sz. 824–830. p.
- 1930b *Az erdélyi magyarság lélekszáma és területi megoszlása*. = Erdélyi magyar évkönyv 1918–1929. Szerk. Sulyok István és Fritz László. Kolozsvár, Juventus. 1–7. p.
- 1930c *A népszámlálási törvény és ezzel kapcsolatos teendők ismertetése*. = Magyar Kisebbség. 21. sz. 780–784. p.
- 1930d *A népszámlálási törvény; a népszámlálási kérdőívek; a végrehajtási utasítás*. = Magyar Kisebbség. 23. sz. 863–874. p.
- 1932 *„Románia jelenlegi népessége”*. = Magyar Kisebbség. 1. sz. 29–34. p.

GÁL Éva Emese

- 1990 *Batizi mozaik*. = Romániai Magyar Szó. szept. 13. 3. p.

GOLOPENTIA, A. – GEORGESCU, D. C.

- 1948 *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*. București, Institutul Central de Statistică. 41 p. (Extras din „Probleme Economice”. Nr. 2. Martie 1948)

HANÁK Péter

- 1974 *Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században*. = Történelmi Szemle. 4. sz. 513–536. p.

Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. Szerk. Diószegi László, R. Süle Andrea. Budapest, 1990, Magyar-sághkut. Int. 157 p., 5 t. (A magyarsághkutató könyvtára 5.)

Hogyan történik a mezőgazdasági összeírás és a népszámlálás? = Világosság. 1948. jan. 14. 1. p.

ILLYÉS Elemér

- 1981 *Nationale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen im Wandel*. Wien, Wilhelm Braumüller. XIII, 322 p. (Ethnos. Bd. 23.)

IONESCU, N. T.

- 1928 *Mișcarea populațiunei României în anul 1926*. = Buletinul statistic al României. no. 2.

ISTRATE, N.

1925 *Dare de seama statistică asupra populației Ardealului în anul 1923, comparativ cu anul 1910, privind mai ales situația minorităților etnice.* = Buletinul Statistic al României. no. 1. 106–121. p.

1929 *Ardealul și Banatul în lumina cifrelor.* = Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918–1928. 1. București, Cultura Națională. 677–689. p.

Izvoare de demografie istorică. Vol. 2. Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania. Editie întocmită de Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș București, 1987, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR. 772 p.

JAKABFFY Elemér

1922 *Meddő próbálkozások.* = Magyar Kisebbség. 6. sz. 182–189. p.

1923 *Erdély statisztikája.* A Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális községenkénti statisztikája az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alapján. Kiad. a „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle. Lugos. VII, 143 p.

1927 *A népszámlálás ügyéhez.* = Magyar Kisebbség. 11. sz. 410–418. p.

JEKELFALUSSY József

1888 *A nemzetiség szerepe az erdélyrészi megyék népnövekedésében.* = Budapesti Szemle. LIV. köt. 136. sz. 107–121. p.

KARÁDY Viktor

1990 *Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá? Történelmi–szociológiai vázlat.* = Századvég. 2. sz. 5–38. p.

KATONA SZABÓ István

1990 *Nagy remények kora.* (Erdélyi demokrácia 1944–1948). 2. köt. Budapest, Magvető. 343 p. (Tények és tanúk)

KATUS László

1982 *Magyarok, nemzetiségek a népszaporulat tükrében (1850–1918).* = História. 4/5. sz. 18–21. p.

1986 *Erdély népei 1918 előtt.* = História. 2. sz. 24–27. p.

KELETI Károly

1871 *Magyarország nemzetiségi statisztikai szempontból.* = Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. 1. füz. 3–34. p.

KOCSIS Károly

1990 *Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd országokban.* Budapest, TIT Bp. Szerv. 117 p., 2 t. (ÉT könyvek)

KOPPÁNDI Sándor – LŐRINCZ László

1981 *A nemzetiségi kérdés megoldása.* = A romániai magyar nemzetiség. Szerk. Koppándi Sándor. Bukarest, Kriterion. 7–29. p.

A kormány a lakosságnak nem a nemzeti érzületére, hanem a származására kíváncsi. = Magyar Kisebbség. 1927. 9. sz. 349–351. p.

KOVÁCS Alajos

1928 *A nyelvismeret, mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője.* 1–2. = Magyar Statisztikai Szemle. 1. sz. 1–32. p., 2. sz. 133–156. p.

1929a *Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint az 1921–27. években.* = Magyar Statisztikai Szemle. 12. sz. 1207–1214. p.

1929b *A nemzetiségi statisztika problémája.* = Magyar Statisztikai Szemle. 2. sz. 73–94. p.

1935 *Az erdélyi magyarság sorsa.* = Magyar Statisztikai Szemle. 4. sz. 247–264. p.

1940a *Erdély népesedési viszonyai.* = Erdély. Kiad. a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, Athenaeum. 229–237. p.

1940b *Erdély néprajzi képe.* Budapest, Epol. 36 p. (Magyar Nemzetbiológiai Intézet könyvei. 3.)

1940c *Az erdélyi magyarság és a román statisztika.* = Kisebbségvédelem. 1/2. sz. 1–20. p.

KOVÁCS Árpád

1935 *Erdély nemzetiségi statisztikája.* = Magyar Kisebbség. 21. sz. 590–596. p.

Közlemény az 1977. január 5-i népszámlálás és lakásösszeírás ideiglenes eredményeiről. = Előre. 1977. június 15. sz. 1, 3. p.

A Magyar Korona országaiban az 1881. évi elején végrehajtott népszámlálás eredményei, némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt. 1. köt. Szerk. és kiad. az Orsz. M. Királyi Statistikai Hivatal. Budapest, 1882, Athenaeum ny. XXX, 825 p.

A magyar népszámlálás és a román memorandum adatai egymással szembeállítva a románok által követelt területen (a Bánság

nélkül). = A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neully S/S.-ben 1920 januárius-március havában. Kiad. a M. Kir. Külügyminisztérium. 3/A. köt. Budapest, 1920, Egyetemi ny. 144–154. p.

A Magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. IV, 214*, 331 p., 25 t. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 27. köt.)

A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 5. rész. Részletes demográfia. Budapest, 1916, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. IV, 635 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 61. köt.)

A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 6. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. VIII, 233, 337 p., 15 térk. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 64. köt.)

Magyarország nemzetiségi viszonyai 1890-ben. = Nemzetgazdasági Szemle. 1892. 1. füz. 73–97. p.

Magyarország története. 6/2. köt. 1848–1890. Főszerk. Kovács Endre. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó. 776–1760. p., 52 t., 2 térk.

Magyarország története. 7/1. köt. 1890–1918. Főszerk. Hanák Péter, szerk. Mucsi Ferenc. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó. 608 p., 102 t.

MANUILĂ, Sabin

1929 *Tendințele mișcării populației în județele Transilvaniei în anii 1920–1927.* = Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918–1928. 1. București, Cultura Națională. 667–676. p., 13 t.

1938 *Aspects démographiques de la Transylvanie.* = La Transylvanie. Ouvrage publié par l'Institut d'Histoire Nationale de Cluj. Bucarest, Académie Roumaine. 793–856. p. (Connaissance de la terre et de la pensée Roumaines)

MARCOVICI, Ion

1990 *Populația României pe structurile naționalităților.* Dialoguri demografice. = România Liberă. no. 75. 3. p.

MARTINOVICI, C. – ISTRATE, N.

1921 *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*. Cluj. 107, 290, 52 p.

MEASNICOV, Ion

1968 *Contribuții la studiul migrației interne în România*. [1930–1941.] = *Revista de Statistică*. no. 8. 51–57. p.

MERFEA, Mihai

1991 *Țigani. Integrarea socială a romilor*. Brașov, Ed. „Bârsa”. 125 p.

NAGY Iván

1928 *A nemzetiségi statisztika jelentősége a kisebbségi jogvédelem számára*. 1–2. = *Magyar Kisebbség*. 19. sz. 727–735. p., 20. sz. 761–768. p.

A nemzetiségek egyenjogúsításának útján. A nemzetiségi jog fejlődése a népi demokratikus Romániában (1944. szeptember 2 – 1948. április 13). Joó Rudolf beszélgetése Demeter János-sal. Budapest, 1983, Kossuth. 143 p.

A népszámlálási törvény. = *Magyar Kisebbség*. 1941. 3/4. sz. 69–73. p.

NISTOR, Ion

1929 *Minoritățile în România*. = *Generația Unirii*. no. 1. 6–9. p.

NYÁRÁDY R. Károly

[é.n.] *Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra*. A Külügyi Intézet számára készült kézirat. Budapest. 84 p., 6 t.

1987 *Erdély népességének etnikai és vallási tagozódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*. = *A Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutató Intézetének történeti demográfiai füzetek*. 3. Budapest. 7–55. p.

ORMOS Mária

1983 *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth. 451 p.

PITICAR, Gruie

1990 *Nyílt levél Mihai Șora tanügyminiszter úrhoz*. = *Keresztény Szó*. 5. sz. 1–2. p.

POPA, Valeriu – ISTRATE, N.

1921 *Starea economică a Transilvaniei*. *Notițe statistice*. = *Buletinul Statistic al României*. no. 6/7. 139–169. p.

PORTIK Imre

1990 *Hányan is vagyunk?* = Temesvári Új Szó. márc. 6. 2. p.

R. A.

1932 *România kivándorlási statisztikája.* = Magyar Statisztikai Szemle. 9. sz. 746–748. p.

RAFFAY Ernő

1989 *A vajdaságtól a birodalomig.* Az újkori Románia története. Szeged, JATE Kiadó. 253 p.

Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie. București, 1938, Institutul Central de Statistică. 780 p., 4 t.

Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944, Institutul Central de Statistică. XXIV, 300 p.

Recensământul populației din 21 Februarie 1956. Structura demografică a populației. Numărul și repartizarea teritorială a populației; starea civilă; naționalitate; limba maternă; nivel de instruire; familii. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică. LII, 689 p.

Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. 1. Rezultate generale. Populație. București, 1969, Direcția Centrală de Statistică. XXII, 330 p.

Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. 1. Populație – structura demografică. București, 1980, Direcția Centrală de Statistică.

Remember. 40 years since the massacre of the Jews from Northern Transylvania under Horthyst occupation. Bucharest, 1985, The Federation of Jewish Communities in the Socialist Republic of Romania, Documentary Section. 71 p.

RETEGAN, G.

1970 *Dezvoltarea demografiei românești în perioadă 1859–1916.* 1. Recensămintele populației între anii 1859 și 1916. = Revista de Statistică. no. 2. 43–52. p.

(–rom)

1925 *A nemzeti kisebbségek statisztikája.* = Magyar Kisebbség. 20. sz. 784–790. p.

- A román memorandum statisztikai adatainak cáfolata.* = A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neully S/S.-ben 1920 januárus-március havában. Kiad. a M. Kir. Külügyminisztérium. 1. köt. Budapest, 1920, Egyetemi ny. 134–142. p.
- A Román Statisztikai Intézet igazgatója Románia nemzetiségeiről.* = Magyar Kisebbség. 1939. 11. sz. 270–280. p.
- A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint.* = Magyar Statisztikai Szemle. 1944. 9/12. sz. 394–410. p.
- RÓNAI András**
1939 *Erdély népességi viszonyai.* = Magyar Statisztikai Szemle. 4. sz. 350–360. p.
- SCHNELLER Károly**
1940 *Magyarok és románok erőviszonyai Erdélyben.* Budapest, Szerző. 484–500. p. (Kiny. a Társadalomtudományból)
- SEBŐK László**
1990 *Hányan vannak? Töprengések a romániai magyarok számáról.* = Varietas historiae. Budapest, Magyarságkut. Int. 201–214. p.
- SEMLYÉN István**
1978 *Védekező tudomány?.* Semlyén Istvánnal beszélget Beke György. = A Hét. 47. sz. 3. p.
- SEMLYÉN István**
1982 *Demográfiai viselkedés – népesedési politika.* 6. r. = A Hét. 36. sz. 9. p.
- STARK Tamás**
1989 *Magyarország második világháborús embervesztése.* Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 89 p. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. 3.)
- R. SÜLE Andrea**
1988 *Tények és következtetések a II. világháború utáni román népszámlálások adatai alapján.* = Magyarságkutatás. A Magyar-ságkutató Intézet évkönyve. 1988. Főszerk. Juhász Gyula. Budapest, Magyarságkut. Int. 123–144. p.
- SZABADOS Mihály**
1990 *A moldvai magyarok a román népszámlálások tükrében 1859–1977 között.* = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató In-

- tézet évkönyve. Főszerk. Juhász Gyula. Budapest, Magyarországi Int. 89–102. p.
- R. SZEKEN András
- 1936 *Transylvania népmozgalma.* = Hitel. 2. sz. 81–101. p.
- TAKÁTS Alajos
- 1948 *Népszámlálási felhívás a nemzetiségekhez!* = Világosság. jan. 14. 1. p.
- Teroarea Horthysto-faşcistă în Nord-vestul României septembrie 1940 – octombrie 1944.* Coord. Mihai Fătu, Mircea Muşat. Bucureşti, 1985, Editura Politică. 325 p.
- THIRING Lajos
- 1938 *Magyarország Trianontól napjainkig.* Népeség és népmozgalom. = Magyar Statisztikai Szemle. 4. sz. 375–390. p.
- 1941 *A 1941. évi népszámlálás előzetes eredményei.* = Magyar Statisztikai Szemle. 3/4. sz. 155–187. p.
- 1943 *Az 1941. évi népszámlálás és kérdésköre.* = Magyar Statisztikai Szemle. 7. sz. 343–351. p.
- 1983 *Az 1869–1980. évi népszámlálások története és jellemzői. 1. rész (1869–1910).* Budapest, KSH. 188 p.
- 1988 *Az 1869–1980. évi népszámlálások története és jellemzői. 2. rész (1920–1941).* Budapest, KSH. 146 p.
- TREBICI, Vladimir
- 1975 *Mică enciclopedie de demografie.* Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică. 493 p.
- UJJ János
- 1990 *A hivatalos statisztika arányában avagy az egyenlőség jelével?* = Romániai Magyar Szó. február 11. 1, 3. p.
- VITA Sándor
- 1940 *Tallózás az 1930. évi román népszámlálás köteteiben.* = Hitel. 5. évf. 1. sz. 27–43. p.

Jegyzetek

- 1 A megelőző korok több statisztikai forrásainak áttekintésére még jelzésszerűen sem vállalkozhatunk, de nem is tárgya dolgozatunknak. Ezzel kapcsolatosan ld. NYÁRÁDY R. Károly (1987) összefoglalását, mely az erdélyi népesség etnikai és vallási tagozódását a dualizmus koráig tekinti át. Az itt elemzett források jobbára egyházi összeírások vagy olyan statisztikai jellegű leíró munkák, melyek a nemzetiségek számára vonatkozó becsléseiket a vallási megoszlásra alapozzák. Statisztikusaink ezzel kapcsolatosan többször is hangsúlyozták, hogy tévedés lenne hazánkban a hitfelekezeti viszonyokból egyértelműen a nemzetiségi viszonyokra következtetni, ez a megállapítás azonban csak az ország össznépeségére érvényes. A korabeli Erdélyben – pár százaléknyi, területileg is pontosan behatárolható eltérést nem számítva – hitfelekezet és nemzetiség egészen a múlt század végéig még „meglehetősen congruens fogalmak” voltak. JEKELFALUSSY József 1888. 107–108. p. Századunkban e kérdést már óvatosabban kell kezelni. Részben azért, mert időközben Erdélyben is jelentősen megnőtt azon népességek lélekszáma, melyeknél nem egyértelmű az adott felekezethez tartozó nemzetiség, illetőleg az adott nemzetiséghez tartozó felekezet dominanciája, másrészt pedig a főhatalomváltással Romániához került terület bántási, kelet-tiszántúli és partiumi részeire a történeti Erdély etnodemográfiai viszonyainak tanulságai torzítás nélkül már nem alkalmazhatók.
- 2 *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás.* 1983.
- 3 „Tendentiosus eszközzéssel” kapcsolatosan Keleti Károly a következőket jegyzi meg: „Hogy a magyar elemet minél gyöngébbnek tüntesse ki, az talán valamennyi a végrehajtásban közreműködött tényezőnek volt szándéka. Helyreigazítást csakis azon vélemény igényel, hogy e gyengítés egyfelől, másfelől nem kizárólag a német elem javára volt célozva. Sőt amaz urak a német elem fölényéről annyira meg voltak győződve, hogy azt szükségesnek sem tartották a »divide et impera« elve szerint bármely nemzetiségnek is veszély nélkül véltek kedvezhetni, hacsak ez az akkor legnagyobb ellenségnek tartott magyarnak történhetik rovására. Sőt e tekintetben az ő szempontjukból nagy hibát is követtek el, külön nemzetiségül számítván az izraelitákat, amit azóta nemcsak a tudomány ítelt el határozottan, amennyiben az izraeliták csak vallásfelekezetnek te-

kinthetők, hanem mit akkori időben bátran saját hasznukra fordíthattak volna, a német elem szaporítását érvén el vele." KELETI Károly 1871. 20–21. p.

- 4 A statisztikai tanácsnak a nyelv vagy nemzetiség számbavételére vonatkozó ajánlatával szemben a belügyi, honvédelmi és kereskedelmi minisztériumok képviselőiből alakult bizottság jegyzőkönyvébe vette, hogy „nem mulaszthatja el aggodalmait fejezni ki e rovatok helyes betöltése iránt s azokat külön nem indokolván, leghelyesebbnek látná, ha a nagyméltóságú minisztérium hasonlólag a Lajtántúli célbavett eljáráshoz, a nyelvi kérdést ezen népszámlálás alkalmával mellőzné; ha mindamellett szükségesnek látná a kormány a népesség ezen viszonyainak is kutatását, mindenkinek szabad akaratára kell hagyni, minek vallja magát, mire nézve a nemzetiség című rovatot lehetne ugyan használni, hanem szigorúan felülörkődni [kell] az összeírásnál, főleg a köznépnél arra, hogy a számláló megmagyarázván ugyan a kérdést, de se egyik, se másik irányban nyomást az egyes nemzetiségűekre ne gyakoroljon.” A kormány elutasító határozatát – elsősorban a nem magyar többségű megyék képviselői részéről – több kifogás érte; Zaránd megye felterjesztést intézett az ügyben, s mind a képviselőházban, mind a főrendiházban interpellációk hangzottak el. Részletesebben: BOKOR Gusztáv 1896. 140–141. p.
- 5 KELETI Károly 1871. 6. p.
- 6 *A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt.* 1. köt. 1882. X. p. A vármegyei önkormányzatok autonómiáját korlátozó 1876. évi VI. törvénycikk némiképp enyhítette a „helyi önérdék” túlzott érvényesülésével kapcsolatos aggodalmakat. E törvény ugyanis – megyei közigazgatási bizottságok létrehozása útján – gondoskodott a kormányrendeletek végrehajtásának helyi felügyeletéről. Egyebek között a népszámlálás helyszíni munkálatainak megszervezése és végrehajtásának irányítása is a törvényhatóságok közigazgatási bizottságaira hármlott, s ily módon lehetővé vált, hogy „az állam fölébe emeltessék a helyi hatóságnak ott, hol a helyhatóságra eléggé nem támaszkodhatni oly irányban, hogy mulasztása által állami érdekek ne sértessenek”.
- 7 KELETI Károly 1871. 9. p.
- 8 FÖLDES Béla 1931. 236–237. p.
- 9 A magyar népszámlálások technikai részleteit taglaló rész szó szerint idézett vagy egyéb módon szövegbe épített fő forrása THIRRING Lajos 1983. 10, 40, 63, 98, 78–79, 114, 119. p.
- 10 DAVID Zoltán 1980. 88. p.

- 11 *A Magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. 1909. 8. p.*
- 12 Idézi DAVID Zoltán 1980. 88–89. p.
- 13 A jelenkori Erdély népességének nemzetiségi megoszlása az említett időszakban a következőképp alakult:

Év	össztlakosság	románok	magyarok	németek	egyéb anyanyelvűek
1880	4026872	2299255 57,0	1041344 25,9	498755 12,4	187518 4,7
1890	4418557	2475081 56,0	1200276 27,2	549112 12,4	194088 4,4
1900	4872414	2685036 55,1	1438464 29,5	581943 12,0	166971 3,4
1910	5263282	2829925 53,8	1664324 31,6	565213 10,7	203820 3,9

*A jiddis anyanyelvűekkel együtt.

Az adatokat Nyárády R. Károly számította át a mai országterületre. Idézi ILLYÉS Elemér 1981. 66–67. p.

Az etnikai erőviszonyokban bekövetkezett jelentős eltolódások a magyar történeti demográfia álláspontja szerint három tényezővel magyarázhatók: 1) a magyarok természetes szaporodása az 1860-as évektől kezdve meghaladta a nem magyar népeket, 2) a magyarok jóval kisebb arányban vettek részt a kivándorlásban, mint az ország más népei, 3) a nem magyar lakosság egy része, valamint a bevándorlók zöme a magyarokhoz asszimilálódott. A magyarság viszonylagos súlya a mai Erdély területén az országos átlagnál némileg erőteljesebben növekedett, ami az említetteken túl az országrészek közötti vándormozgalmaknak, a belső népcsere pozitív mérlegének is köszönhető. Így például a bányavidékek és a gyorsan fejlődő ipari központok vonzása következtében 1880 és 1910 között a magyarok száma Hunyad megyében megnégyszereződött, Krassó–Szörény megyében pedig közel a négy és félszeresére emelkedett. Ez azt is jelzi, hogy a leggyorsabb ütemű növekedés az összefüggő magyar nyelvterületen kívül, a nyelvszigeteken és a (városi) szórványokban zajlott le. Maguk a nyelvhatárok lényegében nem módosultak; a nem magyar népek települési tömbjeit a magyarosodás nemigen tudta kikezdeni, sőt a nyelvhatárokon húzódó vegyes nemzetiségű sáv egyes községeiben, s a falusi szórványkörnyezetben még csökkent is a magyarok arányszáma. KATUS László 1982. 18, 20. p. 1986. 25. p. Az 1910. évi népszámlálás által a magyarság javára a természetes szaporulaton felül elkönyvelt népesedési pozitívum egy részét később a hatalomváltás vihara a szó szoros értelmében elsodorta; az erdélyi és kelet-magyarországi területek Romániához csatolását követő menekültáradat ugyanis elsősorban az ország belső, magyarlakta vidékeiről megtelepedett (állami alkalmazott, tisztviselő, ipari

munkás) rétegeket ragadta magával. De ugyanígy ingatagnak bizonyult a magyarság nyereségének egy másik – az asszimiláció kezdeti stádiumáig eljutott rétegek alkotta – kisebb hányada is. Ezt, az aktuális hatalmi viszonyok függvényében változó népességi többletet az új uralom első összeírásainak részrehajlásai miatt nehéz pontosan megbecsülni, mindenesetre – s ezt közvetve a későbbi, tudományos igényű román népszámlálások anyanyelvi adatai is megerősítik – alatta maradt annak az eltúlzott mértéknek, amit a magyar nemzetiségstatisztika kritikusai az 1910. évi és az azt megelőző népszámlálásoknak tulajdonítanak.

- 14 Sabin MANUILĂ *Etude ethnographique sur la population de la Roumanie* c. néprajzi tanulmányában, Románia politikai határainak néprajzi tárgyalása során – kitérve a határokon túl más országokba élkelődött román nemzetiségű népcsoport kérdéseire – megemlíti, hogy a magyar területen lehetetlen számtani pontossággal megállapítani a határ mentén élő román lakosság néprajzi helyzetét. Ennek okául azt hozza fel, hogy a magyar állam a népszámlálásnál nem a nemzetiségi, hanem a nyelvi és vallási hovatartozást vette megkülönböztetési alapul. Olyan országokban, folytatja a szerző, ahol az államnyelv annyira előrehaladott, hogy azt teljesen idegen eredetűek is jól beszélik, ezek az idegen eredetűek csak kisebb számban szerepelnek az ilyen alapon végzett népösszeírások adatai között. A *Román Statisztikai Intézet igazgatója Románia nemzetiségeiről*. 1939. 272. p. Egy másik, 1957-ben írott demográfiai tanulmány szerzői – önmagában helytálló – tényként állapítják meg, hogy az anyanyelv és a nemzetiség két olyan különböző népességi jellemző, amelyek jól lehet szoros kapcsolatba hozhatók, teljességgel nem fedik egymást. E megállapításukat a korabeli magyar népszámlálások esetében az asszimiláció kérdéskörével hozzák összefüggésbe: „A magyar népszámlálások helytelenül használták fel közvetlenül az anyanyelvet a nemzetiség azonosítására. A történelmi körülmények hatására ugyanis a többségi nép anyanyelve válik a kisebbségi népek egyes rétegeinek az anyanyelvévé vagy beszélt nyelvvévé. Az állami hivatalnokok, kereskedők, iparosok stb. elsajátítják és gyakorolják a többség nyelvét, amely így idővel az anyanyelvükké vagy legalábbis előszeretettel használt nyelvükké válik. De ismeretes az erdélyi nemesség és a polgárság egy tekintélyes részének az esete is, akik megtanultak magyarul, s a magyar nyelv később anyanyelvük lett. Következésképpen, még ha abszolút objektív feltételek mellett hajtották volna is végre az említett népszámlálásokat, azokban az anyanyelvi ismérv egyedüli használatával nem jellemezhető a nemzetiség.” BIJI, M. – NICHITA, A. 1957. 6–7, 13. p.

A román szakemberek álláspontja e kérdésben a mai napig mereven elutasító. „A [korabeli erdélyi] népesség nemzetiségi megoszlásának tanulmányozása – olvashatjuk egy 1987-ben megjelent történeti statisztikai elemzésben – egy sor akadályba ütközik, mivel a tulajdonképpeni nemzetiséget a népességi statisztikák és különösen a népszámlálások nem kutatták. A modern statisztika előtti korokból ugyan rendelkezésünkre áll néhány, közvetlenül a nemzetiségre vonatkozó hivatalos irat és vizsgálódás, ezek azonban töredékesek és hiányosak. A Habsburg Monarchia népösszeírásai, beleértve Erdélyt is, a nemzetiség szerinti [közvetlen] felvételt érthető okokból megkerülték. Az így nyert adatok a népesség nemzetiségi szerkezetének megállapítása során általában hasznosíthatók, mivel a románok, németek, szlovákok stb. esetében az anyanyelv és a nemzetiség megegyeznek egymással, hiszen e nyelveket a más nemzetiségűeknek csupán egy töredéke használta. A magyarul beszélők száma azonban – tekintve, hogy a zsidók és részben a cigányok is magyarul beszéltek – mindig több, mint a tulajdonképpeni magyaroké. A nemzetiség meghatározásához közvetve a felekezeti statisztika is segítséget nyújthat. A románok lakta területeken a görög katolikus és ortodox hívek szinte kizárólag románok, míg az izraelita vallásúak valamennyien zsidók. A magyarság több felekezet szerint tagozódott (római katolikusok, reformátusok, unitáriusok), a németek pedig többségükben evangélikusok, s csak egy kis hányaduk volt katolikus. [A tanulmány a későbbiekben a történeti Erdélyre vonatkozó tapasztalatokat a Romániához került területek egészére általánosítja.] Meg kell említenünk, hogy az állami és az egyházi hatalmak elegendő eszközzel rendelkeztek ahhoz, hogy az összeírásokat egyes nemzetiségek – rendszerint a magyarok – javára, és mások – különösen a románok – hátrányára befolyásolják. A XIX. század második felében kiteljesedő magyarosító politika a népességi politikában is érvényesült: ez a magyar népesség mesterségesen nagy számában nyilvánult meg, az egyéb nemzetiségekhez tartozók számának kisebbitése révén.” Az írás George Bariht, a múlt századi erdélyi román politikust idézi, aki a népességstatisztikai összeállítások módszertanának kritikai vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy Erdélyben „a magyar statisztikusok a magyar nemzetiséghez sorolták: a) az összes nemest, tartozzék bármely nemzetiséghez, ideértve a tősgyökeres román nemesek ezreit is, b) valamennyi örményt, c) az összes katolikus és református cigányt, úgyszintén a zsidókat egyenjogúsításuktól, tehát 1868-tól kezdődően, s mintegy 50 ezer, Moldva szomszédságában élő, szé-

kelyföldi románt". *Izvoare de demografie istorică. Vol. II.* 1987. 10–11, 22. p.

Az etnikai viszonyok közelebbi – nem hivatalos – ellenőrző vizsgálata az előbbieken idézett elmarasztaló vélekedésekkel szemben a magyar népszámlálások viszonylagos pontosságát tanúsítja. Nicolae Mazare iasi-i egyetemi tanár 1909-ben román egyházi források alapján községi részletességgel felmérte az erdélyi románok számát, s eredményei meglepően közel állnak a népszámlálási adatokhoz: ő a történeti Erdély területén 1 418 304 román talált, míg a népszámlálás 1900-ban 1 397 282-t, 1910-ben – a katonák beszámításával – 1 472 021-et. KATUS László 1986. 25. p.

- 15 Wilhelm Winklert idézi FÖLDES Béla 1931. 239. p. és CSEKEY István 1932. 257. p. Ha az összeírás valóban minden befolyástól mentes, s annak során valóban tiszteletben tartják az egyéni mérlegelés jogát, a válaszadás feltételezett motívumai – függetlenül azok megítélésétől – nem tehetik kétségesse a megkérdezett döntésének a végeredményét.
- 16 DÁVID Zoltán 1980. 89. p.
- 17 KARÁDY Viktor 1990. 11. p.
- 18 Az asszimiláció, a magyarosodás és a „magyarosítás” kérdéseinek összefoglaló tárgyalásához ld. *Magyarország története. 6/2. köt.* 1979. 1152–1153. p., *Magyarország története. 7/1. köt.* 1978. 413–421. p., *Erdély története. 3. köt.* 1986. 1574–1578. p.
- 19 Az uralomváltást követő román népösszeírások és -számlálások Erdély területén a magyar népszámlálási adatok alapján számíthatónál 200–300 ezer fővel, de saját anyanyelvi adatukhoz képest is mintegy 127 ezerrel kevesebb magyart mutattak ki a nemzetiségi ismérv alapján. (E hiány egy része – vallásfelekezeti alapon – a románság számát gyarapította.) Ugyanakkor az 1941. évi magyar népszámlálás idején, amikor statisztikusaink beiktatták kérdéseik közé a nemzetiség közvetlen tudakolását, nemzetiség szerint többen vallották magukat magyarnak, mint anyanyelv szerint. (A különbség Észak-Erdélyben 36 811, országos szinten pedig 520 108 volt. Vö. FOGARASI Zoltán 1944. 6, 10. p.) Az anyanyelvi kérdésre nehezedő nyomás ekkor valóban enyhült, viszont sokan azok közül, akik korábban az anyanyelvre adott válaszukkal nyilvánították magukat a magyarság soraiba tartozónak, most a nemzetiségi kérdésre adandó válasszal fejezték ki ugyanezt.
- 20 *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 6. rész.* 1920. 75. p.
- 21 *Magyarország nemzetiségi viszonyai 1890-ben.* 1892. 75, 85. p.

- 22 *A Magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. 1909. 32. p.*
- 23 Így például a budapesti statisztikai hivatal egy munkatársa évtizedekkel később, a szatmári sváb asszimiláció kérdésköréhez szólva a következő észrevételeket tette a magyar statisztika nyelvismereti adatainak megbízhatóságával kapcsolatban: „Bizony itt-ott történtek e téren hibák is. Ilyen téves felvétel volt pl. 1880-ban, amely Gilvács községben 46, Nagykárolyban pedig 145 németül beszélő lakost talál. A következő 1890. évi népszámlálás szerint Gilvácson már 325 beszél németül a 453 főnyi összlakosságból, míg Nagykárolyban már 2128 a németül beszélők száma. Nyilvánvaló, hogy [1880-ban] az összeírást végző közeg a rovat igazi tartalmát félreértette és abból kihagyta a németül, illetve svábul beszélőknek azon csoportját, kik magukat magyarnak vallották. [...] Ehhez hasonló tévedés megismétlődik 1910-ben is. Ekkor a Kálmánd és Mezőfény községbeli népszámlálási biztos tévedett, midőn az előbbi helyen 5, az utóbbin pedig 65 németül beszélő római kat. vallású lakost állapított meg. [...] Az 1890. évi népszámlálás hasonló rovata a tévedést már nyilvánvalóvá teszi. E szerint Kálmándon 655, Mezőfényen pedig 1228 németül beszélő van. A két adat összehasonlítása a sváb származású lakosság németül beszélő csoportjának 1910. évi oly méretű megfigyeltetéséről tanúskodik, mely nem magyarázható meg az asszimilációs folyamat előrejutásával. Valószínű, hogy a népszámlálási biztos a szatmárvidéki sváb idiómát nem tekintette azonosnak a német irodalmi nyelv ismeretével, amint hogy valóban a német irodalmi nyelvet beszélők előtt ezen idióma épp úgy érthetetlen, akár csak az erdélyi szász nyelvjárás.” *COGITATOR* 1929. 253–354. p.
- 24 RETEGAN, G. 1970. 46. p.
- 25 Idézi KELETI Károly 1871. 3. p.
- 26 COLESCU, L. 1944. 91–94. p.
- 27 Colescu idézi M. Ionescu kapitány 1900-ból származó leírását, amely szerint Dobrudzsa nemzetiségi megoszlása a következő: 120 015 román, 38 839 bulgár, 14 197 orosz, 13 177 lipován, 12 306 görög, 28 320 tatár, 2368 cigány, 8801 német, 8605 görög, 2604 örmény stb. COLESCU, L. 1944. 94. p.
- 28 *Marele dicționar geografic al României* (București, 1898). Az adatokat idézi SZABADOS Mihály 1990. 91–92. p.
- 29 A nemzeti hovatartozás és a nyelv kérdésére ez a népszámlálás sem terjedt ki, csupán Dobrudzsában intéztek kérdést a nemzetiség (naționalitatea etnică) iránt a lakossághoz. „A nemzetiség és az állami kötelékhez tartozás, kapcsolatban az Ó-Dobrudzsára vonatkozó

nemzetiségi adatokkal, a vallás-felekezeti alapon a következőleg állapítható meg. Zsidókra az izraelita valláshoz tartozás vehető irányadóul. Számuk 241 088. Moldva katolikusai majdnem kizárólag magyarok (csángók). Számuk 82 606. A magyar államhonos külföldiek számszerint 69 221-en legnagyobb részét magyaroknak vehetők, mert az erdélyi származású románok külön vannak kimutatva. Ekként a magyarok száma 151 827 volna, mely számból azonban – elkerülendő a kétszeres beszámítást – le kell vonnunk a Moldvában tartózkodó magyar honosokat, számszerint 4398-at, mikor is a magyarok száma az ó-királyságban végleg 147 429-re tehető. Lippovánok oroszoknak tekintendők, kik mint külön vallás-felekezetűek vannak kimutatva. Számuk 21 628; Ó-Dobrudzsában – hol a nemzeti hovatarozás iránt kérdést intéztek – a népszámlálás 36 331 oroszot talált. Ezen két számból kettős beszámítás elkerülés végett le kell vonnunk még az Ó-Dobrudzsában levő lippovánok számát, maradt tehát 42 393 orosz. A törökök és tatárok száma Ó-Dobrudzsában 42 248 lélekben van kimutatva. Hogy a 33 722 főnyi török honosból mennyi a török, még megközelítőleg sem állapítható meg. A bolgárok száma Ó-Dobrudzsában 50 512 volt; ezen számhoz egyrészt hozzá kell adnunk még a 11 563 főnyi bolgár honost, másrészt le kell vonnunk a Dobrudza területén lévő bolgár honosokat, miáltal a bolgárok száma 60 212 főben állapítható meg. A német lakosság számának megállapításánál azon feltevésből indulunk ki, hogy a 24 627 evangélikus vallású lakos mind német. Ezen számhoz hozzá kell vennünk 7668 dobrudzsai németet, de másrészt levonni az 5233 főnyi dobrudzsai evangélikus vallásúakat, miáltal a németek száma 27 062. A szerbek számát 4570-ban állapítottuk meg, vagyis a szerb államhonos lakosok számában." E számítás az egyéb népek lélekszámát 123 494-re teszi (mintegy 83 ezer cigány beszámításával, vö.: Magyar Kisebbség. 1929. 17. sz. 638. p.), tehát összességében 688 500 főnyi nemromán lakost feltételez az 1912. évi népszámlálás időpontjában. Ez a 7 234 919 lelkes összlakosságnak 9,5 %-a. (-rom) 1925. 788–789. p. Nyárády R. Károly, hasonló alapon, a vallásban kifejeződő nemzetiségi kötődés figyelembevételével azonban az ortodox vallás híveiként összeírt cigányok számát kideríthetetlennek ítélve, ugyancsak 6–700 ezerre becsüli Románia nemzetiségeinek 1912. évi lélekszámát. NYÁRÁDY R. Károly. É.n. A jegyzetekben. A fiatal román állam etnikai viszonyait – az államnemzeti ideológia elveivel és a nemzetiségpolitika gyakorlatával összefüggésben – mélyrehatóan elemzi még RAFFAY Ernő 1989. 89–97. p.

30 Idézi FRITZ László 1927. 227, 253. p., NAGY Iván 1928. 730. p.

31 ORMOS Mária 1983. 157–158., 188, 197. p.

- 32 *A román memorandum statisztikai adatainak cáfolata.* 1920.
- 33 *A magyar népszámlálás és a román memorandum adatai egymással szembeállítva a románok által követelt területen (a Bánság nélkül).* 1920.
- 34 FRITZ László 1929b. 198. p., KOVÁCS Alajos 1935. 251. p.
- 35 Az erdélyi zsidóság száma e szerint 1910-ben 182 897 (ez megegyezik az izraelita felekezetű lakosok számával), a magyaroké pedig csupán 1 498 849 (mintegy 164 ezerrel kevesebb a magyar anyanyelvűek tényleges számánál). Az etnikai megoszlás arányai: románok 53,8 %, magyarok 28,6 %, németek 10,2 %, egyéb nemzetiségek 7,4 %. ISTRATE, N. 1925, MANUILĂ, Sabin 1929. 670–672. p., MANUILĂ, Sabin 1938. 815–829. p.
- 36 Vö. BUTURĂ, Valer 1989. 6. p. Hasonló eredményre jut a román akadémiai Erdély-történet is, a kötet által interpretált számadatokat hivatalos közlésként állítva be. „Az 1910-es magyar népszámlálás adatai szerint Erdély 5 257 249 főnyi lakójának a románok 53,8 %-át alkották. A fennmaradó 46,2 % megoszlása a következő volt: a magyarok alkották a lakosság 28,6 %-át, a németek 10,8 %-át, míg 6,8 % a többi népesség között oszlott meg.” A szerzők az így kihozott számarányokat sem tekintik a valóságos etnikai viszonyok hű tükrének, s ezért felhívják a figyelmet arra, hogy „a népszámlálás adatainak értékelésekor tekintetbe kell venni az akkori magyar kormányok magyarosítási politikáját, amely igyekezett csökkenteni a román lakosság súlyát”. *Erdély története. 2. köt.* 1964. 340. p.
- 37 BIJI, M. – NICHITA, A. 1957. 14. p.
- 38 *Izvoare de demografie istorică. Vol. II.* 1987. 12–13, 23. p.
- 39 Kovács Alajos a görögkeleti felekezethez tartozó magyar anyanyelvűek számát 24 121-ben, a görögkatolikus magyarokét pedig 83 698-ban adja meg. KOVÁCS Alajos 1929a. 1212. p.
- 40 POPA, Valeriu – ISTRATE, N. 1921. Nemzetiségi adatait JAKABFFY Elemér (1923. 4. p.), a felekezetiakat FRITZ László (1929b. 262–263. p.) idézi. Egyik utánközlés sem mentes a nyomdahibáktól, így a függelék vonatkozó táblázataiban egyes részadatokat csak e publikációk, illetőleg más közlemények (pl. FRITZ László 1930b. 5. p.) kölcsönös ellenőrzése révén volt lehetséges a helyükre beállítani.
- 41 FRITZ László 1929b. 79. p.
- 42 ELEKES Dezső 1940a. 30–31. p.
- 43 Kovács Alajos véleménye szerint a Romániához került területek lakossága az elcsatolás idején, a háború pusztításai és a menekülések következtében körülbelül 100–150 ezer lélekkel lehetett kevesebb 1910-hez képest. Némi túlzással úgy becsüli, hogy a magyarság, amely a világháború előtt a népesség 31,6 %-át tette ki, közvetlenül a háború után nagyobb arányt képviselhetett, mégpedig azért, „mert

normális viszonyok között a magyarság természetes úton erősebben szaporodott ezen a területen, továbbá a belső és külső vándorlások alakulása is némileg elősegítette a magyarság térfoglalását. Hozzájárul ehhez a háború végén Európa-szerte dühöngött óriási influenzajárvány, amely éppen Magyarország keleti részein és különösen a kedvezőtlenebb egészségügyi viszonyok között élő románok között pusztított legnagyobb mértékben. Bátran állíthatjuk, hogy 1918 végén, amikor a román foglalás kezdődött, a magyarság aránya ezen a területen legalább 33 % volt, [...] a románoké pedig nem rúgott többre 52 %-nál." KOVÁCS Alajos 1940a. 229. p. és KOVÁCS Alajos 1940b. Az 1919. évi román összeírás, ellentétben Kovács Alajos becslésével, az összlakosság számát lényegében változatlanak mutatja, különösen, ha számításba vesszük, hogy a felmérés nem terjedt ki a később Romániához csatolt terület egészére. Ez az önmagában is megkérdőjelezhető demográfiai helyzetkép eleve irreális számot hoz ki a románság javára. Egyik oldalú torzítás hibájába sem kívánván esni, a magyarság számának alakulására vonatkozó becslés során a háborús körülmények miatt – feltételelesen – tekintsünk el az 1910-es népszámlálást követő évtized természetes szaporulatától és egyéb népmozgalmi pozitívumaitól. Ha ugyancsak nem számolunk azzal a lehetőséggel, hogy az Ókirályság területén időlegesen megtelepedett magyarok egy része visszakerülhetett Erdélybe – a „magyar államhonos külföldiek” száma itt 1912-ben 69 221 volt –, ellenben figyelembe vesszük, hogy az adatfelvétel befejezésének feltételezett időpontjáig, 1919 második felévéig mintegy 60 ezer lehetett a megszállás határain túlra menekültek száma (ez 1918-ban 40 952, 1919-ben 33 551, THIRRING Lajos 1938. 390. p.), egyszóval minimális becslés szerint is *az összeírásnak körülbelül 1 millió 600 ezer magyart kellett volna Erdélyben találnia.*

Némileg kedvezőbb eredményre jutnánk az esetben, ha – az összeírás felekezeti kimutatását alapul véve – a magyarok számát az egyes felekezeteken belüli 1910. évi arányszámuk alapján állapítanánk meg. (Az 1919. évi hatósági census kétségtelen érdeme, hogy a vallási megoszlás regisztrálására is kiterjedt, s ezáltal – saját körein belül – bizonyos mértékű lehetőséget kínál nemzetiségi adatainak ellenőrzésére. E tény persze önmagában nem elégséges fenntartásaink elosztatásához, hiszen – mint a kortárs bíráló is kiemeli – „az a privilégium, amelyet az ortodox és a gör. katolikus vallásúak részére a szaporodás terén is biztosítani igyekeznek, az 1919. évi felekezeti statisztikában erősen magán viseli a mesterséges elrendezést.” FRITZ László 1929b. 118. p.) Vonatkozó megyénkénti számításaink összege 1 millió 630 ezer főt tesz ki. Ebből: római katolikus

600 ezer, református 682 ezer, unitárius 67 ezer, evangélikus 40 ezer, izraelita 120 ezer, görög katolikus 89 ezer, görögkeleti 25 ezer, egyéb 7 ezer.

E számítási módszer megbízhatóságát behatárolja az alapadatok pontatlansága. (Az összelelészám, mint fentebb utaltunk rá, eltűzöttnek tűnik. Igaz, az összeírás – feltételezhetően – a nem görög rítusú felekezetűek arányát a ténylegesnél alacsonyra igyekezett szorítani, így az ő esetükben az abszolút értékek a valósághoz közelebbi állapotot tükrözhetnek.) Tekintettel kell lennünk arra is, hogy a határ által kettévágott megyék esetében 1910-ből csak az érintett megye területének egészére vonatkozó – a községenkénti anyanyelvi, illetőleg felekezeti adatok ismeretében is csupán hozzávetőlegesen korrigálható – arányszámok állnak a rendelkezésünkre. Kisebb pontatlanságokat okozhat továbbá, hogy a kezdődő menekülések egyes felekezeteken belül – például a Bánság vidékén a római katolikusok esetében – az 1910. évihez képest némileg visszavetették a magyar anyanyelvűek arányát, de megtévesztő eredményhez vezethet az 1910-es magyar arányszám mechanikus alkalmazása a görög rítusú felekezetek esetében is, tekintettel létszámuk „mesterséges elrendezésére”. Mindezek figyelembevételével, valamint egy hipotetikus – részben kényszerjellegű, a „magyar” felekezetűek mesterségesen alacsonyan tartott számában megmutatókozó, részben pedig természetesnek tekinthető – reaszimilációs veszteséggel számolva, a magyar anyanyelvű lakosság lélekszámára vonatkozóan az alacsonyabb – 1,6 milliós – becslés tűnik elfogadhatóbbnak.

- 44 A görög szertartású felekezetekhez tartozó magyarság sorsával kapcsolatos feltételezésünk azon alapul, hogy az összeírás szerint a görög vallású lakosok és a románok számának a különbözete az 1910. évi 220 ezerről 1919-ben 115 ezerre csökken. Ez a nyereség a kérdés szempontjából leginkább érintett (például Bihar, Szatmár, Szilágy) megyékben és a Székelyföldön feltűnő összefüggést mutat a románok számának növekedésével, illetve a magyarok számának hirtelen megfogyatkozásával.
- 45 MARTINOVICI, C. – ISTRATE, N. 1921
- 46 JAKABFFY Elemér 1923
- 47 KOVÁCS Alajos 1928. 148. p.
- 48 Néhány példa a korabeli magyar népszámlálások és a *Dicționarul* adatai közötti feltűnő ellentmondásokra.

	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920
Háromszék m.	Miklósvári járás			Sepsi járás			Együtt		
összesen	18 613	19 681	19 223	42 961	45 274	44 885	61 574	64 955	64 108
román	2 682	2 779	4 316	10 841	12 402	15 859	13 523	15 181	20 175
magyar	15 863	16 809	14 641	31 396	32 606	28 622	47 249	49 415	43 263
görögkel.	4 056	4 463	...	13 891	15 586	...	17 947	20 049	...
görög kat.	470	403	...	641	622	...	1 111	1 025	...
Csik m.	Felcsiki járás			Kászonalsíki járás			Együtt		
összesen	30 637	33 936	31 336	22 015	21 849	21 723	52 652	55 785	53 059
román	37	15	4 451	21	36	3 520	58	51	8 022
magyar	30 481	33 737	26 796	21 819	21 756	18 048	52 300	55 493	44 844
görögkel.	2	6	45	...	39	...	47	45	...
görög kat.	1 072	964	1 952	...	1 825	...	3 024	2 789	...

A két háromszéki járás községeiben a románok száma a *Dicționarul* szerint tíz év alatt 4994 fővel gyarapodott. 1910-ben ugyanitt még csupán 15 181 románt írtak össze, 5893-mal kevesebbet a görög szertartású felekezetekhez tartozó lakosok számánál. (1900-ban a különbség 5535 lélek.) A különbözetet e felekezetek magyar anyanyelvű tagjai adják; őket a *Dicționarul* automatikusan románként könyvelte el.

Egészen különös a csíki falvak esete, ahol a *Dicționarul* majd háromszor annyi románt mutat ki, mint ahány görög felekezetű lakost az 1910. évi magyar népszámlálás a két járásban regisztrált. A szemmel láthatóan valótlan adatokkal kapcsolatosan JAKABFFY Elemér megjegyzi (1923. 51. p.), hogy értesülései szerint a felcsíki járás nyolc községében 3160 románnak írt személy közül 19 kivételével mindenki magyarnak vallotta magát.

	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920
	Nagykirályi járás			Szatmárnémeti járás			Együtt		
összesen	34 360	37 048	36 813	36 540	35 740	33 627	70 900	72 788	70 440
román	7 923	6 693	13 169	9 170	5 893	16 709	17 093	12 586	29 878
magyar	23 377	30 008	9 625	26 950	29 690	11 716	50 327	59 698	21 341
német	2 974	264	13 334	60	54	3 509	3 034	318	16 843
görög kat.	11 198	12 136	...	17 459	16 487	...	28 657	28 623	...
római kat.	13 861	15 199	...	3 581	3 922	...	17 442	19 121	...

Szatmár vármegye e két járásában 1900-ban 28 657 görög katolikus és csak 17 093 román anyanyelvű volt; a 11 564 nem román görög katolikus többsége magyar anyanyelvvel bírt. 1910-ben a görög katolikus lakosság száma lényegében változatlan, a román anyanyelvűeké ellenben 4,5 ezerrel csökkent, míg a magyar anyanyelvű görög katolikusoké közel ugyanennyivel nőtt. Ez kétségtelenül

asszimilációs folyamatra utal. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a görög katolikusok asszimilációja nem újkeletű jelenség. Egy részük – elsősorban azokban a magyar többségű helységekben, ahová mint a tehetősebb parasztok cselédei, apránként költöztek be – már a XIX. század közepén magyar anyanyelvű volt. Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. 1983. 7. p. A *Dicționarul* kimutatása szerint a románok száma e két járásban 1910–1920 között 17292 fővel, közel a két és félszeresére nőtt. A *Dicționarul* a románok nemzeti hovatartozásának meghatározásában úgymond a leszármazást vette alapul, eljárása azonban a történelem tényeinek is ellentmond, mivel a görög katolikus vallás Szatmár vidékén nem feltétlenül jelent egyben román eredetet is. Szatmár vármegye telepítésében a XVIII. században a máramarosi hegyekben lakó görög katolikus vallású rutének is részt vettek, akiknek, csakhamar elmagyarosodván, rutén múltjukra később semmi más nem emlékeztet, mint az, hogy a nép vallásuk miatt „oroszoknak” nevezte őket. Adorján, Kissár, Lázári, Mikola, Nagypeléske, Sárköz, Sárközújlak, Túrterebes községek görög katolikus lakosai részben vagy egészben mind ilyen elmagyarosodott rutének, akiket a *Dicționarul* a román lakosság javára könyvelt el. COGITATOR 1928. 245. p.

Hasonló módon járt el a *Dicționarul* a szatmár-nagykárolyi sváb telepítések vidékén, a római katolikus felekezetet a német nemzetiséggel azonosítva. 28 szatmárvidéki községben és Nagykároly városában, ahol a sváb származású lakosság történetileg kimutatható, a népszámlálási adatok a következőképp alakultak:

	1900	1910	1920
összesen	64 852	69 148	67 829
román	11 678	10 025	19 537
magyar	44 635	55 206	15 157
német	8 565	3 792	28 424
görög katolikus	18 764	20 090	...
római katolikus	32 190	34 930	...
református	8 801	9 284	...

Az 1910 előtti adatok a német lakosság esetében is előrehaladott asszimilációról tanúskodnak. Míg e településeken a német anyanyelvűek száma 1880-ban 11,4 ezer, 1890-ben 11,2 ezer volt, ez a szám 1900-ig 2,7 ezerrel, újabb tíz év alatt pedig további 4,8 ezerrel csökkent. Ezzel szemben a *Dicționarul* ugyanitt a „népi származást” alapul véve több mint 28 ezer sváb lakost mutatott ki. E szám még így is 6,5 ezerrel kevesebb a katolikusok 1910. évi számánál; a különbség – a román statisztika által is igazoltan – magyar száрма-

zású katolikusokat jelez. Az 1910. évi 55,2 ezer magyar anyanyelvűből a reformátusok száma 9,3 ezer, a görög katolikusoké mintegy 10 ezer, a zsidóké 4,5 ezer, a magyar származású katolikusoké pedig – az előbbieket szerint – 6,5 ezer. Ez összesen 30,3 ezer magyar lakost jelent, a 24,9 ezret kitevő maradvány az elmagyarosodott svábok számát adja. A sváb eredet vagy a német hangzású név azonban legfeljebb a „természettudományi módszer” követő statisztikusok „fajbiológiai” nézőpontjából igazolhatja e népesség német nemzetiséghez sorolását. Ha a magyar statisztika nyelvismerteti adatait szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy a 29 községben németül beszélt: 1880-ban 15 328, 1890-ben 19 979, 1910-ben pedig 15 287 személy. A németül beszélő római katolikusok száma 1910-ben 13 147 volt. Ha ezt, az 1910. évi népszámlálás esetleges tévedéseit figyelembe véve (ld. a 23. sz. jegyzetet) ki is igazítjuk, a németül beszélő római katolikusok száma 15–16 ezernél többre nem tehető. A *Dicționarul* által németként kimutatott 28 ezer szatmárvidéki lakosnak tehát közel 9/10-e 1910-ben nem csupán anyanyelve szerint vallotta magát magyarnak, de a „visszanémetesített” svábok fele más nyelven nem is tudott, csak magyarul. Vö. COGITATOR 1928. 214–216. p., 1929. 255. p.

- 49 Idézi JAKABFFY Elemér 1923. IV. p.
- 50 KOVÁCS Alajos 1929b. 81. p.
- 51 JAKABFFY Elemér 1922. 184–185. p.
- 52 Idézi FRITZ László 1925. 704. p.
- 53 Vizsgálódásainak eredményeit „Statisztikai számadás Erdély 1923. évi népességéről, összehasonlítva az 1910. évivel, különös figyelemmel az etnikai kisebbségek helyzetére” c. tanulmánya a következőkben summázza: Erdély népessége 1923 végén 5 487 966 lélekből állott, ebből román volt 3 232 806 (58,9 %), magyar 1 357 442 (24,7 %), német 557 683 (10,2 %), zsidó 203 191 (3,7 %), egyéb nemzetiségű 136 844 (2,5 %). E becslés útján előállott számok megalapozatlanságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy összegük csupán 60397-tel maradt el (ez egy év és három hónap természetes szaporulata) Erdély hét évvel későbbi – az 1930-as népszámlálás által megállapított – lélekszámától. (Irányzatosságukat pedig az jelzi, hogy a románság 1923. évi száma éppenséggel nagyobbak bizonyult, mint utóbb a népszámlálás megfelelő eredménye.) ISTRATE, N. 1925, ld. még ISTRATE 1929. Istrate aktuális érdekű számítása ma már nem érdemelne különösebb figyelmet, mégis említést kell tennünk róla, mivel a későbbiek során többen – köztük magyar szerzők is – mint autentikus forrásra hivatkoznak rá, továbbörökítve a nyilvánvalóan hibás számadatokat. Istrate becslésének érdemén felüli „népszerűsi-

- tésében" nem kis része volt Sabin Manuilának, aki az egyesülési évkönyvben – egyébirányú fenntartásait félretéve – az ő adatait használta fel az Erdély etnikai struktúrájában bekövetkezett változások szemléltetéséhez. (MANUILĂ, Sabin 1929. 670–672. p.) Nem meglepő, hogy Istrate becslései – Manuilă „forrásközlését” kritikátlanul átvéve – még mainapság megjelent tudományos munkában is mint a népszámlálási eredményekkel egyenértékű számadatok kapnak helyet. Vö. BUTURĂ, Valer 1989. 16. p.
- 54 KOVÁCS Alajos 1929b. 82–85. p.
- 55 MANUILĂ, Sabin 1929. 667. p.
- 56 FRITZ László 1925. 744. p.
- 57 KOVÁCS Alajos 1929b. 83. p.
- 58 Az 1927. évi „népszámlálás” tárgyában lefolytatott vitát a Statisztikai Hivatal éves beszámolója, valamint a Legfőbb Statisztikai Tanács jegyzőkönyvei alapján ismerteti FRITZ László 1928.
- 59 IONESCU, N. T. 1928. 25. p. Idézi KOVÁCS Alajos 1929b. 87. p.
- 60 MANUILĂ, Sabin 1929. 668. p.
- 61 NISTOR, Ion 1929. 6–9. p. Ha a hiányzó adatokat az 1923. évekkel helyettesítjük be, akkor az erdélyi megyékben összesen 1 247 391 magyar lakost kapunk (23,2 %). A magyar nemzetiségűek az ország összlakosságán belül 7,72 %-ot képviseltek; ez 1 millió 308 ezer főt jelent. A cikk részletes ismertetését ld. FRITZ László 1929a. 612–619. p.
- 62 Ez a megállapítás az Országos Magyar Párt intézőbizottságának 1927. május 7-i ülésének jegyzőkönyvében foglalt óvásban szerepel. FRITZ László 1929a. 616. p.
- 63 *A Dimineața* 1927. ápr. 21-i száma alapján idézi a Magyar Kisebbség. *A kormány a lakosságnak nem a nemzeti érzületére, hanem a származására kíváncsi.* 1927. 349. p.
- 64 *A Lupta* 1927. jún. 1-i száma alapján idézi FRITZ László 1928 743. p.
- 65 JAKABFFY Elemér 1927. p. 410. p.
- 66 *Adatgyűjtéseink a népszámláláshoz.* 1927. 499. p.
- 67 *A kormány a lakosságnak nem a nemzeti érzületére, hanem a származására kíváncsi.* 1927. 351. p.
- 68 Uo. 349. p.
- 69 JAKABFFY Elemér 1927. 411. p.
- 70 *Adatgyűjtéseink a népszámláláshoz.* 1927. 498. p.
- 71 Uo. 499. p.
- 72 JAKABFFY Elemér 1927. 412–413. p.
- 73 A kamara 1930. február 18-i, illetőleg a szenátus március 3-i ülésének jegyzőkönyve alapján ismerteti FRITZ László 1930a.
- 74 Ismerteti FRITZ László 1930d.
- 75 FRITZ László 1930c. 782. p.

- 76 Uo. 784. p.
- 77 Uo. 782–783. p.
- 78 BIJI, M. – NICHITA, A. 1957. 15. p.
- 79 *A La population actuelle de la Roumanie. Chiffres préliminaires du recensement général de 1930.* Publié par la Direction du Recensement général de la population. (Bucarest, 1931. 45 p.) alapján idézi FRITZ László 1932. 30. p.
- 80 FRITZ László 1930a. 829. p.
- 81 *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930.* Vol. II. 1938. XI–XIV. p.
- 82 KOVÁCS Árpád 1935. 592–593. p.
- 83 FÖLDES Béla 1931. 227. p., CSEKEY István 1932. 259. p.
- 84 NYÁRÁDY R. Károly. É.n. 6. p.
- 85 Például RÓNAI Andrásé (1939. 351. p.) és SCHNELLER Károlyé (1940. 492. p.). KOVÁCS Alajos az említett hiányt még az általuk számított 110–120 ezernél is többre, mintegy 200 ezer körülire becsüli (1940c. 8. p.). A két meglehetősen eltérő számadat kétféle megközelítési mód eredménye. Rónai András és Schneller Károly a népmozgalmi adatokra alapozták számításaikat, mégpedig úgy, hogy az 1910. évi magyar népszámlálás vonatkozó adatát a menekültek 200 ezres számával csökkentették, s – a világháborús évtized valószínű szaporulatát teljes egészében a háborús veszteség kiegyenlítésére fordítva – a kapott számot az 1921–1930. évek 138–150 ezer főnyire becsült természetes szaporulatával megnövelték. Schneller Károly a számításai s a népszámlálási eredmény közti eltérés okait kutatva, a községenkénti anyanyelvi adatok áttanulmányozása során – összefüggésbe hozván azokat a felekezeti számokkal – arra a következtetésre jut, hogy a számbavétel értéke *vidékenként különböző*; egyes falvakban „a múltbeli állapotokkal teljes a harmónia”, másutt azonban, a felekezeti adatok az anyanyelvi felvétel „sok frivolitására” hívják fel a figyelmet, s e helységekben feltehetően „visszaéltek a papír türelmével”. Mindazonáltal óva inti a közvéleményt „attól az illúziótól, amely az erdélyi népfajok erőállományát szeretné a háború előtti intaktságban szemlélni”, s hangsúlyozza, hogy az erőviszonyokban a románok által konstataált eltolódások *nagyobbik* felét nem e praktikák számlájára írja, hanem elfogadja tényleges térvésztesnek. (VITA Sándor még nála is óvatosabb. Hasonló alaposságú tanulmányában [1940] a Szatmár–Nagykároly vidéki, érmelléki és székelgyőföldi falvak során át az anyanyelvcsere számos szembetűnő példáját idézi, de tartózkodik a leírt jelenségek minősítésétől; a gyors ütemű változásokat további elemzés céljából az asszimiláció és disszimiláció tanulmányozóinak figyelmébe ajánlja.) Kovács Alajos

határozottan kétségbe vonja a román statisztika nemzetiségi adatainak hitelességét. Azt azonban ő sem feltételezi, hogy a népszámlálás a felekezeti adatokat meghamisította volna: „Kétségtelen, hogy a vallásfelekezet sokkal jellegzetesebb és határozottabb, amellyel szinte közigazgatásilag is nyilvántartott ismertető jele minden embernek, így tehát az adatok bevallása is feltétlenül jobb, mint a népi eredetű, vagy az anyanyelvű, a feldolgozás pedig bizonyára alkalmazkodott a bevallott adatokhoz.” Ezért ő – a megyei összegzésű előzetes adatokra támaszkodva – a nemzetiség és vallás egybevetésével kísérelt meg a magyarság tényleges számára vonatkozó ismereteket szerezni. Ehhez – mivel a román népszámlálásról közzétett adatsorok sem az anyanyelvi és nemzetiségi, sem az anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti számok kombinációját nem tartalmazzák – a magyar statisztika felekezeti adatait használta fel ellenőrzésül oly módon, hogy a magyarságnak az egyes vallásokon belüli 1910. évi arányszámait az 1930-as felekezeti adatokra vetítette. Így a magyar anyanyelvűek számát a népszámlálás által kimutatott 1 480 712 fővel szemben (ez az erdélyi összlakosság 26,7 %-a) 1 678 000-ben (30,2 %) állapította meg. (Mégpedig a következő megoszlásban: római katolikus 605 ezer, református 686 ezer, unitárius 67,6 ezer, evangélikus 37,6 ezer, izraelita 141,8 ezer, görög katolikus 94,2 ezer, görögkeleti 25,1 ezer, egyéb és ismeretlen 20,4 ezer.)

Mind a népmozgalmi adatok, mind a magyar felekezeti statisztika ellenőrző felhasználásának megvannak a maga korlátai. Így komoly bizonytalansági tényezőként kell számításba vennünk a háborús időszak veszteségeire vonatkozó közvetlen információk hiányát (e veszteséget statisztikusaink általában a feltételezett természetes szaporulattal oszlatják el), de feltételezésekre vagyunk utalva a Románia más országrészeibe, valamint – eltekintve a menekültek és kiutasítottak számára vonatkozó hivatalos kimutatástól – a külföldre irányuló elvándorlás méreteit illetően is. Ami a második megközelítési módot illeti: a magyar statisztikatudomány már korábban is kísérletet tett arra, hogy közvetett úton, a hitfelekezetekre vonatkozó adatok segítségével hidalja át a megbízható nemzetiségi népességszámbevétel hiányát (ld. JEKELFALUSSY József 1888.). Az uralomváltást követően pedig – tekintettel a román összeírások irányzatosságára – egyenesen megkerülhetetlennek tűnt e módszer alkalmazása. Így például Fritz László az egyes egyházak kimutatásai alapján, az 1910. évi megfelelő arányszámokat tekintetbe véve, a fent említetthez hasonló módon számította ki a felekezetek 1927. évi anyanyelvi megoszlását. Becslése szerint a magyar anyanyelvűek száma 1927-ben 1 724 309 volt, az 5 705 407 főnyinek vett erdélyi összlakosság

30,22 %-a. (FRITZ László 1930d. 7. p.) FRITZ László egy korábbi adatközlése alapján (1929b. 115. p.), melyben a római katolikusok száma pár ezerrel kevesebb, hasonló számítással 1 718 046 magyar mutatható ki, ami az 5 696 465 összes lakos 30,16 %-ának felel meg. (BARABÁS Endre 1927. 837 p.) E becsléseket nem tekinthetjük számszerűen elfogadhatónak, mivel az egyházi nyilvántartások pontatlanságai miatt a különböző forrásokból idézett adatok összege lényegesen felülmúlta Erdély valóságos népességszámát. (Mintegy 300–400 ezerrel haladta meg az ugyanaz év áprilisi félhivatalos „népszámlálásról” közzétett, illetve kiszivárogtatott adatokat, de körülbelül 150–160 ezerrel több a három év múltán megállapított hivatalos lélekszámnál is. A felekezeti megoszlás arányszámai hitelesnek tekinthetők, mivel azok nagyjából az 1930. évi arányokat tükrözik.)

Kovács Alajos becsléseit illetően ugyancsak megszorításokkal kell élnünk. Egyrészt, az előbbieken idézett szerzőkhöz hasonlóan, ő sem számol a magyar anyanyelvűek felekezetenkénti számarányának az 1910. évi állapotokhoz képest – a menekülések, az önkéntes vagy kikényszerített áttérések stb. révén – minden bizonnyal bekövetkezett eltolódásaival. Igaz, az aránymódosulások kölcsönösen kiegyenlíthetik egymást, s ez esetben az eredmények nagyságrendjét lényegesen nem befolyásolják. Komolyabb torzulásokhoz vezet azonban, ha figyelmen kívül hagyjuk az 1930. évi román, illetve a korrekció alapjául szolgáló 1910. évi magyar népszámlálás körülményei közti alapvető különbségeket. Vagyis ha elfogadjuk az „asszimilációs lojalitás” hozzájárulását a magyarság 1910. évi számának növekedéséhez, most feltételeznünk kell, hogy az uralkodó nyelvhez fűződő érdekviszonyok megváltozása a magyarul tudó két- vagy többnyelvű népesség egy részénél a korábbi népszámlálástól eltérő bevallást eredményezett. Maga Kovács Alajos is megengedi ugyan, hogy „sokan opportunitásból, nyomás alatt, vagy talán mert még a magyarságba nem voltak véglegesen beolvadva, a román népszámlálás alkalmával románoknak vallották magukat”, de sokkal valószínűbbnek tartja, hogy „a magyar felekezetek körében a román uralom mégjobban felfokozta a nemzeti öntudatot”, s tárgyilagos népszámlálás esetén „híveik közül többen vallották volna magyaroknak magukat, mint azelőtt”. A túlzottan optimista következtetések elkerülése érdekében azonban – úgy véljük – szerencsebb, ha az 1910. évi természetesnek tekintett asszimilációs nyereséggel szemben 1930-ban hasonló jellegű *disszimilációs* (illetőleg *reasszimilációs*) veszteséget feltételezünk, ami az elvándorlás és a – népszámlálási manipulációktól sem visszariadó – kény-

szerasszimilációs nyomás mellett bizonyos mértékig szintén hozzájárulhatott az 1910. évi anyanyelvi statisztika által magyarként felvettek számának csökkenéséhez. E potenciális veszteség táborát az asszimiláció végső stációja (a beolvadás) előtti „állomáshoz” érkezettek, a *kettős kötődésűek* körében kereshetjük. Ez az a szakasz, melyben „az asszimiláns kétnyelvűvé válik, mindkét közösséghez lojális, és a kettős kötődés harmonizálására törekszik. Konfliktushelyzetben többnyire az államhatalmi-politikai befolyásolás, az egzisztenciális érdek dönt.” (HANÁK Péter 1974. 519. p.) Statisztikailag ez a társadalmi csoport alapvetően az anyanyelvre és a nyelvtudásra vonatkozó adatok összevetése révén ragadható meg. Sajnos, az etnikai csoportok meghatározásának „összetett ismérrendszerét” alkalmazó 1930. évi román népszámlálás az egyéb nyelvek ismeretének vizsgálatára nem terjedt ki, ezért számításainkhoz – az államhatalmi viszonyok változása által leginkább befolyásolható ingadozókat a magyar anyanyelvű izraeliták, görögkeleti és görög katolikus hívek, valamint a Szatmár vidékén élő sváb származású, katolikus hitű magyar lakosság körében feltételezve – az 1910. évi magyar népszámlálást hívjuk segítségül. E vitatott hovatartozású csoportok együttes létszáma 1910-ben 260,4 ezer főnyi volt. Ebből az izraeliták száma 127,7 ezer, a görögkeleti felekezetűeké 24,1 ezer, görög katolikusoké 83,7 ezer, az elmagyarosodott sváboké 24,9 ezer. (Vö. a 34., 39., 48. sz. jegyzetekkel.) Közülük – a Romániához került megyék csonkítatlan területének arányszámait alapján – csak magyarul beszélt: izraelita 46,7 ezer (36,6 %), görögkeleti 13,2 ezer (54,7 %), görög katolikus 52,8 ezer (63,1 %), elmagyarosodott sváb 12,9 ezer (51,9 %). Németül is tudott: izraelita 68,1 ezer (53,3 %), elmagyarosodott sváb 12,0 ezer (48,1 %), románul is tudott: görögkeleti 9,8 ezer (40,7 %), görög katolikus 22,3 ezer (26,6 %). Vagyis e vitatott identitású népességből 125,6 ezren (48,2 %) csak magyarul beszéltek, a más nyelvet tudók közül pedig a vallás alapján feltételezhető „eredeti” nemzetiségük nyelvét 112,1 ezren ismerték (43,1 %). (Lehetséges disszimilánsnak vehetjük még a magyar anyanyelvű, ám románul is beszélő izraelita vallásúakat – 29,4 %, mintegy 37,5 ezer fő –, de számukat ellensúlyozza azoknak a magyar anyanyelvű izraelitáknak a csoportja, akiknek német tudása valóban a német, s nem a jiddis nyelv ismeretének felel meg.) A *Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. 5. r. adatai alapján. Hozzávetőlegesen ez az a statisztikai kategória, amely a hatalomváltással elsődlegesen „mozgósítható” kétnyelvűek, a potenciálisan bármelyik irányban kötődhetők vagy az asszimiláció alacsonyabb fokán megrekedtek zömét magában foglalja (de ez a réteg nem teszi ki a

kategória egészét). Az egyéb felekezetűek „eredeti” nemzeti közösségükhöz „reasszimilálható” (vagy a magyarságtól disszimilálható) csoportjait csak kis töredéknek feltételezve, százezer alatti számhoz, azt a magyar anyanyelvűek felekezeti alapon 1930-ban becsült számából levonva pedig 1 millió 600 ezer körüli összeghez jutunk. Hipotézisünk szerint ez az érték az erdélyi magyarság 1930. évi lélekszámának felső határa, azaz feltételezhetően legfeljebb ennyi magyar anyanyelvűt mutatott volna ki ugyanitt ugyanekkor egy – a magyar statisztikusok óhaja szerinti – elfogulatlanabb népszámlálás. Eszerint a román népszámlálási eredmény és a magyarság vallási kötődésének 1910. évi viszonyszámait kivetítő becslés 200 ezres különbözetének harmada–fele tényleges veszteség, vagyis valóban a románsághoz asszimilálódnak tekinthető. Az így nyert – a későbbi népszámlálások anyanyelvi eredményeit mérlegelve is reálisnak tekinthető – érték nagyjából egybeesik a népmozgalom alapján becsült számokkal, ami viszont azt jelzi, hogy a háborús évtized fejében „leírt” veszteség valószínűleg túlbecsült; az a megnövekedett halálozások, illetve lecsökkent születések okozta fogyáson túl az előbbi, nem népmozgalmi természetű hiányt is magában rejt. Mindezek alapján tekintsük át az 1930. évi cenzust megelőző évtized feltételezett magyar népességyarapodását az egyes összeírások időpontjára vonatkoztatva. A magyar anyanyelvűek száma a háború befejezését követően, a hatalomváltás kezdetén az 1930. évihez hasonlóan 1 millió 600 ezer körüli lehetett (vö. a 43. jegyzettel). Ez 1920 decemberéig durván számítva másfélmillióra eshetett vissza (1919 második félévében 15 ezer, 1920-ban 79 773 menekülttel számolva [THIRING Lajos 1938. 390. p.], a másfél év természetes szaporulatát pedig további reasszimilációs veszteség fejében elengedve). A felekezetek 1921–1927 közötti népmozgalmi adatait alapul véve, felekezetenként annyi százalékot számítva a magyarságra, ahány százalékban az 1910-ben helyet foglalt az illető felekezetben, hét évi természetes szaporodásának értéke 102–108 ezerben állapítható meg. (KOVÁCS Alajos 1929a.) E számot a további menekültek s a kivándorlók jelentősen csökkentik, sőt Erdély összességében negatív migrációs mérlegéből a magyarság feltehetően az Ókirályság irányában is részesült. (A természetes szaporulat tíz év alatt 482 ezer lélek [VITA Sándor 1940. 66. p.], míg a tényleges gyarapodás mindössze 408 ezer főt tett ki. A különbözet 78 ezer fő. Ebből a menekültek száma 1921-ben 19 879, 1922-ben 13 651, 1923-ban 7536, 1924-ben 1693 volt. A kivándorlás arányára az 1926–1931 közötti adatokból következtethetünk; ekkor éves átlagban 1149 magyar nemzetiségű hagyta el az országot, de ideszámíthatjuk a zsidó kíván-

dorlók egy részét is, mivel az Erdélyből távozottak között sokan magyar anyanyelvűek voltak. [R. A. 1932. 746 p.] Az így lecsökkent szaporulatot az 1920. év végére becsült lélekszámhoz hozzáadva, a magyarság 1927-ben 1560 ezer fővel részesedhetett Erdély összalakosságából. Ezt az elkövetkező három év hasonló módon feltételezett természetes szaporulatával megnövelve (amely az egyes vallásfelekezetek népmozgalmi adatai alapján 41,5 ezerre tehető, vö. R. SZE-BEN András 1936. 87. p.) az 1 millió 600 ezres számhoz jutunk.

86 Ismertetését ld. *A népszámlálási törvény*. 1941.

87 *Recensământul general al României din 1941 6. Aprilie*. 1944

88 TREBICI, Vladimir 1975. 86. p.

89 BIJI, M. – NICHITA, A. 1957. 15. p.

90 Az 1956. évi román népszámlálási kötet szerzői a vázolt okokra hivatkozva egyenesen elzárkóztak az 1941. évi adatok figyelembevételétől. Mint megjegyzik, az 1930–1956 között lejárt etnodemográfiai folyamatok nem elemezhetők rövidebb távon, mivel „az 1941. évi népszámlálás során a fasiszta rendszer nemzeti és faji megkülönböztető politikája a nemzetiség helyett az etnikai eredet szerinti felvételt erőltette, a népszámlálás időpontját megelőzően pedig a politikai események által meghatározott, nagyarányú időleges népmozgások zajlottak le, amely okok következtében e népszámlálás adatai nem használhatók fel az elemzésben”. *Recensământul populației din 21 Februarie 1956. Structura demografică a populației*. 1960. XVIII. p. Románia egyes területrészeinek feladásával egyidejűleg 1940-ben 77 500 német expatriált Dél-Bukovinából, Dobruzsából és az Ókirályság egyéb vidékeiről, a craiovai egyezményt követően pedig 45 ezer bolgár hagyta el Észak-Dobruzsát. „Ellentételezésként” mintegy 70 ezer román költözött át a Bulgáriához csatolt Kadrilater területéről, ezen felül 40 ezer főnyire becsülhető a Besszarábiából és Észak-Bukovinából érkezett menekültek száma (ILLYÉS Elemér 1981. 26. p., *Comunicări statistice*. Nr. 6/7. 1945. 3. p.). A megosztott Erdély két részében a kiutasítottak és menekültek kölcsönös áradata ugyancsak hasonló arányú, egymást lényegében kiegyenlítő népességcseréhez vezetett. Az észak-erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozó kormánybiztosság (Comisariatul general al refugiaților din Transilvania de nord) összeírása szerint 1940. szeptember 1-től 1943 végéig a Magyarországhoz csatolt területekről 218 919-en menekültek Romániába. A menekültek száma 1940-ben 88 579, 1941-ben 35 432, 1942-ben 74 414, 1943-ban 20 494 volt. (A román belügyminisztérium levéltári dokumentumai alapján közli: *Teroarea Horthysto-fașcista în Nord-vestul României septembrie 1940 – octombrie 1944*. 1985. 143. p.) Az idézett kiadvány szerzői ezen felül

még 70–80 ezerre teszik azon menekültek számát, akik különböző okokból kimaradtak az említett összeírásból, sőt ideszámítják azokat is (mintegy 250 ezer főt), akiket a bécsi döntés az ország más vidékein talált ugyan, de tulajdonnal rendelkeztek, vagy családjuk élt az elcsatolt területeken. Így az Észak-Erdélyből „származó” románok számát végső soron több mint félmillióban állapították meg. E nehezen ellenőrizhető és nyilvánvalóan célzatos becsléssel szemben csak a kormánybiztosság hivatalos kimutatására támaszkodhatunk. Adatainak havi bontásából kiszámítva 1940 szeptembere és 1941 februárja között 102 444-en jutottak át a román oldalra, s ez nagyjából megegyezett az ugyanez idő alatt Romániából Magyarországra menekültek számával (vö. a 99. jegyzettel). Mindez egyes településeknek – a háború időtartama alatti – aránytalan népességnövekedéséhez vezetett (az 1940 januárjában számított lélekszámhoz képest például a többlet Belényesen 98,5 %, Balázsfalván 84,5 %, Déván 51,3 %, Tördán 46,4 %, MEASNICOV, Ion 1968. 56. p.), a dél-erdélyi városok magyarságát pedig valósággal „megharmadolta”. Példaként a magyar *nemzetiségűek* számának alakulása néhány jelentősebb városban:

	1930			1941		
	összesen	magyar	%	összesen	magyar	%
Arad	77 181	29 978	38,8	86 674	26 798	30,9
Temesvár	91 580	27 652	30,2	110 840	20 090	18,1
Brassó	59 232	23 269	39,3	84 557	15 114	17,9
Torda	20 023	9 943	49,7	30 668	6 470	21,1
Petrozsény	15 405	5 861	38,0	15 020	3 232	21,5
Nagyenyed	9 478	4 788	50,5	9 810	3 253	33,2

A veszteség még szembetűnőbb, ha az 1941. népszámlálás „etnikai eredet” szerinti számait az anyanyelvi adatokkal vetjük össze. Így a magyar *anyanyelvűek* száma 1930-ban Aradon 41 161 (53,3 %), Temesvárott 32 513 (35,5 %), Tördán pedig 10 636 (53,1 %) volt.

91 THIRRING Lajos 1943. 346. p.

92 A népesség etnikai megoszlására vonatkozóan: Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai. 1943, Az 1941. évi népszámlálás nemre, családi állapotra és vallásra vonatkozó adatai. 1943, és FOGARASI Zoltán 1944.

93 Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községenként. 1947.

94 THIRRING Lajos 1988. 94–95. p.

95 Ezzel kapcsolatosan ld. Ankét a nemzetiségstatisztikáról. 1940, ELEKES Dezső 1940a, 1940b.

- 96 Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai. 1943. 243–244. p.
- 97 THIRRING Lajos 1988. 76. p.
- 98 Az 1941. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai. 1943. 244–245. p. Ennek ellenkezőjére is találni példát. Így Székelyföldön, ahol korábban a román hatóságok – az ország belsejében lévő színmagyar tömb megbontása érdekében – erőteljes áttérési politikát folytattak, illetve mindent elkövettek az elmagyarosodott görögkeleti és görög katolikus lakosság román nemzeti öntudatának felébresztéséért, néhány községben előfordult, hogy a „görögkeleti vallású, románul alig, vagy egyáltalában nem tudó nemzetiségi – egyházának befo-lyása és a húsz évi román nevelés hatása alatt – most is román öntudatú, és ezért magyar anyanyelvűnek, de román nemzeti-ségűnek vallotta magát”. A székelyföldi „terepbejárás” tapasztalatairól beszámoló jelentés – az idézet forrása – mindemellett a magyarság számának meglepő nagy növekedését jósolja az 1930. évi román népszámlálással szemben (ami be is következett). Ennek okait az 1930. évi adatfelvétel hiányosságaiban, az impériumváltozás okozta nagyarányú népességcserében, illetve a vegyes nemzetiségű községekben élő, két nyelv, két nép között ingadozó rétegek magyarsághoz való visszatérésében jelölte meg. Beszámolt arról is, hogy a Székelyföld görög szertartású hívei között erőteljes áttérési, illetve visszatérési mozgalom zajlott le (ez alól csak az említett pár község és a törzsökös román anyanyelvű lakosság a kivétel), amely nem mindenütt volt spontán; az áttérési készséget a görögkeleti és görög katolikus lakosság kitelepítéséről „ügyesen terjesztett” hírek fokozták, az áttérés mellett állást foglaló közhangulat pedig „itt-ott már pressio jellegét mutatta”. BENISCH Artúr 1990. 16–17. p.
- 99 Észak-Erdély területének egészen a magyar anyanyelvűek számaránya az 1930. évi 42,1 %-ról 52,1 %-ra, a városokban 57,5 %-ról 86,0 %-ra emelkedett. Az arányok módosulása nemzetiségi hovatartozás szerint: 38,1 % – 53,6 , illetőleg 48,2 % – 86,1 %. Ez még az 1910. évinél is magasabb szintet jelent. A román adatokkal szembeni feltűnő különbségeket a törvényhatósági jogú városok adatai jól érzékeltetik.

A magyarok száma és %-os aránya 1930-ban és 1941-ben:

	1930					1941				
	összesen	ebből magyar				összesen	ebből magyar			
		nemzetiség		anyanyelv			nemzetiség		anyanyelv	
	fő	fő	%	fő	%	fő	fő	%	fő	%
Kolozsvár	100 844	47 689	47,3	54 776	54,3	110 956	96 002	86,5	97 698	88,1
Nagyvárad	82 687	42 630	51,6	55 039	66,6	92 942	85 383	91,9	85 466	92,0
Szatmárnémeti	51 495	21 916	42,6	30 308	58,9	52 011	48 293	92,8	47 919	92,1
Marosvásárhely	38 517	22 387	58,2	25 359	65,8	44 933	42 087	93,7	42 435	94,4

Az etnikai arányok módosulása részben a korábbi népszámlálások által a magyarságról leválasztott népességi csoportok visszakерүlésevel, részben az Észak-Erdélyből kivonult románság helyébe a trianoni Magyarországról átköltözöttek számával magyarázható (közöttük sok, az első világháborút követően elűdözött erdélyi magyar is visszatért egykori szülőföldjére). De mint a népszámlálás első eredményeiről beszámoló jelentés óvatosan megfogalmazza: „Az Erdély déli részéből és Regátból elmenekült magyarság itt-ott nagyobb méretű felhalmozódása szintén olyan körülmény, amelynek hatása főleg néhány város és község lélekszámában határozottan tükröződik.” THIRRING Lajos 1941. 161. p. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság 1944 februárjában egységes kérdőív alapján összeírta a Romániából a magyar közigazgatás alatt álló területre 1938. január 1. óta átjötteket. Az összeírás végeredménye szerint a menekültek és áttelepítettek összes száma 204 519 volt. Ebből a telepések (lényegében a bukovinai székelyek) száma 14 387, a menekülteké pedig 190 132. A KEOKH közleménye (egyedülálló és családfők szerint kimutatva) megadja a menekültek számát a határátlépés időpontja szerint is: 1940. VIII. 30-ig 7993, 1940. VIII. 31. – 1941. II. 26. között 40 123, 1941. II. 27. – 1941. XII. 31. között 9091, 1942-ben 15 810, 1943-ban 9285, 1944. január–februárban 201. Ez az 1941. február 26-ig terjedő időszakban 48 116, a hozzátartozókat számítva mintegy 100 ezer főt jelentett. (Ugyanennyien menekültek ez idő alatt Észak-Erdélyből Romániába, vö. a 90. jegyzetel.) A kimutatás szerint 1944 februárjáig az Észak-Erdélyben letelepedett menekültek száma 105 894 volt, mégpedig a következő megoszlásban: Beszterce–Naszód 4444, Bihar 7946, Nagyvárad 10 173, Csík 5429, Háromszék 8170, Kolozs 1244, Kolozsvár 22 924, Máramaros 2698, Maros–Torda 9520, Marosvásárhely 9076, Szatmár 6622, Szatmárnémeti 3297, Szilágy 3264, Szolnok–Doboka 4132, Udvarhely 6955. *A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint.* 1944. 398–399, 410. p.

A Központi Statisztikai Hivatal 1946. július 29-én közzétett tájékoztatása (*A Magyarország területére a szomszédos államokból átköltözött személyek statisztikájának főeredményei*), illetőleg a menekültek ügyével foglalkozó Népjóléti Minisztérium 1946. augusztus – 1947. július havi jelentései alapján Stark Tamás mintegy 35 ezerre becsüli azon személyek számát, akik 1941 előtt közvetlenül a trianoni országterületen találtak menedéket. STARK Tamás 1989. 74. p. Ha ezt összevetjük a KEOKH által közölt (s a közlemény szerint is a „valóságtól nyilvánvalóan valamennyire elmaradó”) adatokkal, akkor mintegy 65–70 ezerre tehető az 1941. február 26-ig Észak-Erdélyben megtelepedett romániai menekültek száma. Hozzájuk véve a trianoni országterületről érkezettek, ugyancsak általa becsült 24 ezer körüli lélekszámát, az észak-erdélyi magyarságnak a bécsi döntés által előidézett vándormozgalmakból származó népességi többlete 1941 februárjában legkevesebb 90–100 ezer fő lehetett.

Ezzel kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy az 1948. évi romániai népszámlálás eredményeit közreadó kiadvány e népességmozgásról, több mint pontatlan megfogalmazással azt állítja, hogy a „bécsi döntés után visszavonuló román közigazgatási alkalmazottak hagyta úrt” a „trianoni területéről érkezett magyar állampolgárok” töltötték be. Számukat a kötet szűkszavú bevezetője „a számítások és a rendelkezésre álló információk alapján” 1941. február 1-jéig 120 ezerben állapította meg. GOLOPENTIA, A. – GEORGESCU, D. C. 1948. 9. p. Mint a továbbiakból kiderül, valójában az Észak-Erdély Romániához történt visszacsatolása utáni menekültekről és repatriáltakról van szó, akiknek viszont – a fentiekből következően – csak kisebb hányaduk származhatott a bécsi döntés előtti anyaország területéről.

Az egyébként helytálló számadat nagyjából egybevág azokkal a becslésekkel, amelyek a második világháborús kényszervándorlások egymást követő hullámai nyomán Romániát végleg elhagyó magyarok számát 100–125 ezer főre teszik. (A különböző forrásokat idézi STARK Tamás 1989. 73. p.) Ha figyelembe vesszük, hogy soraikban az átmeneti területmagnagyobbodások után odahelyezettek, ottani régi lakóhelyükre visszatért egykori menekültek is szerepelnek, akkor feltételezhető, hogy a dél-erdélyi és regáti menekülteknek mintegy a fele az 1938. évi határok visszaállítását követően változatlanul a romániai magyarság kötelékében maradt, vélhetően az északi megyékben élők pozícióit erősítve.

- 100 Az összeírás munkálatai a gazdasági *szabotázs*törvény rendelkezéseinek hatálya alá estek. Egy korabeli szemtanú népszámlálóbiztosi ténykedésének tapasztalatait felelevenítve megemlíti, hogy kikép-

zése során figyelmeztették: részvétele olyan, mintha katonai behívót kapott volna, az ügy szigorúan bizalmas, államtitokként kell kezelnie minden értesülést. „Talán szándékosan, hogy eltereljek a lakosság figyelmét az összeírások céljáról, csaknem egyidőben jelent meg egy rendelet, mely arra kötelezte az adófizetőket, hogy 10 évre visszamenőleg jelentsék be az adóköteles jövedelmeket is, és az eltitkolt adó összegét február 1-jéig kötelező befizetni. A bejelentés vagy befizetés elmulasztása szabotázscselekménynek minősül. [...] Joggal feltételezte a lakosság, hogy ez a népszámlálás és mezőgazdasági összeírás is azért van, hogy közvetve így derítsék fel az adó alá eső mezőgazdasági javakat és jövedelmeket. [...] Sejtettem, hogy nem egyszerű statisztikai adatfelmérésről van szó, s ez látszott a statisztikai lapokból is, melyeket ki kellett tölteni. [...] Figyelmeztetnem kellett az adatközlőket, hogy valós adatokat mondjanak be, mert a hatóságok ellenőrzik majd, és aki a legkisebb földdarabot eltitkolta, megbüntetik. Be kellett vallani a birtok területét, az udvart, a parcellák számát, mindegyikről, hogy milyen kategóriájú, azt is, hogy melyiket használta saját művelésében, melyiket adta bérbe, milyen változást idézett elő birtokán az agrárreform. Be kellett diktálni a mezőgazdasági rendeltetésű eszközök, felszerelés pontos leltárát, gyümölcsfák számát, hízaladát, háziipari vállalkozást stb. A mezőgazdasági épületek nagyságát, rendeltetését, építési évét, a lakásra vagy egyéb célra használt épületrészeket, az épületek anyagát, állapotát, a háború okozta károkat és azok helyreállítását. A bérbe adott lakásokat és a lakások fűtési, világítási viszonyait. Megállapítottam, hogy az így összegyűjtött adatokból az állam pontos képet kaphatott mindenkinek a magántulajdonáról, és az újságok úgy értelmezték ezt a felmérést, hogy »mindössze a való helyzetre akarnak fényt deríteni, amelynek ismeretében az állam további helyes működéséhez kap megfelelő statisztikai adatokat«. Akkor még nem sejtettem, hogy milyen lesz ez a »helyes működés«, csak gyanítottam, hogy valami nagy horderejű intézkedéshez szükséges ez a felmérés.” KATONA SZABÓ István 1990. 199–201. p.

101 GOLOPENTIA, A. – GEORGESCU, D. C. 1948.

102 *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján.* 1983. 114–116. p.

103 TAKÁTS Alajos 1948, *Hogyan történik a mezőgazdasági összeírás és a népszámlálás?* 1948.

104 *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján.* 1983. 113. p.

105 (b. a.) 1948

106 Az előbb idézett szemtanú szigorú ítélete szerint az 1948-as népszámlálásnak a magyarság lélekszáma vonatkozó adatát „min-

denki meghamisítottnak tekintette, és még a legelemibb becsléseknek is ellentmondott". KATONA SZABÓ István 1990. 267. p.

A magyar anyanyelvű lakosság az ország területének egészén 1 499 851, Erdélyben 1 481 903 főt számolt. E kimutatásból a Kárpátokon túli magyarság 17 948 fős lélekszáma a legkétségtesebb. (Ez a szám 1930-ban 71 851, 1941-ben – etnikai eredet szerint – 43 982, 1956-ban pedig 37 501 volt.) A regáti magyarság statisztikájának bonyolult problémaköre itt kellően nem részletezhető, csupán arra kívánunk utalni, hogy az 1948. évi népszámlálás a vándormozgalmaktól érintetlen *moldvai magyarság* lélekszámát – még a korabeli román népességszámbavételek egyébként vitatható gyakorlatához viszonyítva is – irreálisan alacsony értékben állapította meg. (Az – az időközben áttelepedett bukovinai székelyekkel nem számolva – 1930-ban 23 894, 1941-ben 9352, 1948-ban viszont mindössze 6618, míg 1956-ban – igaz, néhány Székelyföldről Bacăuhoz csatolt településsel is erősödve – újra 18 817 lélek.)

Nehezen leküzdhető akadályokba ütközik az *Erdély területére* vonatkozó hivatalos kimutatások ellenőrzése, tekintettel a háborús időszak emberveszteségeire és a határváltozásokkal együttjáró népességmozgásokra. Az 1941-es és 1948-as adatoknak – az anyanyelvi, illetve nemzetiség szerinti felvételek középértéke alapján számított – 240–250 ezres különbözete a magyarok számának katasztrofális, csak a Trianon utánihoz hasonlítható visszaesését mutatja. Ez a különbség, valamint a két népszámlálás közötti időszak feltételezett természetes szaporulata adja az erdélyi magyarság *teljes népességhiányát*, amely a frontokon és a hadifogságban elpusztultakat, a deportálásokat, a harci cselekmények és a megtorlások polgári áldozatait, az eltűnteket, valamint az országot végleg elhagyókat foglalja magában. E veszteségből csupán a menekültek és expatriáltak, illetőleg az elhurcoltak számára vonatkozóan rendelkezünk közelebbi kimutatásokkal. A kényszervándorlások egymást követő hullámainak egyenlege – a frontról, fogságból, internálásból hazatérteket is figyelembe véve – 100–125 ezerre tehető. (Ld. a 99. sz. jegyzetet.) Hasonló méretű (és tényleges, emberéletekben elszenvedett) veszteség csökkentette az észak-erdélyi zsidók számát is, akik többségükben – Bibó István szavaival – az 1941. évi népszámláláskor jók voltak magyaroknak, ám három évvel később az előzőtől alig különböző végrehajtó hatalom ellenállás nélkül szolgáltatta ki őket a tömeggyilkolás hitleri apparátusának. Magyarország német megszállását követően, 1944 május–júniusában mintegy 125–130 ezer észak-erdélyi zsidót deportáltak (vö. BRAHAM, Randolph L. 1988. 1. köt. 429–432. p., 2. köt. 514–515. p.), akik közül a náci haláltáborokban elpusztítottak száma

közel százezerre becsülhető (SEMLYÉN István 1982. 9. p., *Erdély története*. 3. köt. 1986. 1757. p.). Ha e becslésre az észak-erdélyi magyar zsidóság 2/3-os szorzóját alkalmazzuk, és a túlélő, de szülőföldjükre már vissza nem tért deportáltakat is ideszámítjuk, akkor 70 ezernél többre tehető azoknak a száma, akiket a zsidóság tragédiája Erdély magyar anyanyelvű lakosainak köréből elragadt. Hasonló eredményre jutunk a népességösszeírások adatainak egybevetése során is. Az 1941-es népszámlálás Észak-Erdélyben 151 125 izraelita vallású lakost mutatott ki. Közülük 47 358 (31,3 %) volt zsidó nemzetiségű és 48 452 (32 %) jiddis anyanyelvű, míg több mint 100 ezren a magyarsághoz tartozónak vallották magukat. A Zsidó Világkongresszus romániai tagozata ugyane területen 1947-ben már csupán 44 706 zsidó (azaz izraelita felekezetű) személyt regisztrált. *Așezările evreilor din România*. 1947. 19. p. Az 1948. évi román népszámlálás az érintett megyékben 17430 jiddis anyanyelvűt írt össze. Ha e két adatot valószínűnek fogadjuk el, akkor 27 ezres különbözetük elvileg a magyar anyanyelvű zsidók számát adja, amely e szerint – mintegy 75 ezer fővel – az 1941. évinek az egy-negyedére csökkent. Ez az érték az észak-erdélyi magyar zsidóság veszteségének feltételezhetően csak az alsó határa, hiszen az 1947–1948. évi számok a háború után Románia más részeiből idekerült zsidókat is magukban foglalják, míg az 1941. évek nem mutatják ki mindazokat, akikre három év múltán az ún. zsidótörvények hatálya kiterjedt. (Randolph L. Braham szerint 1944-ben 160 ezer zsidó élt Észak-Erdélyben, egy romániai propagandakiadvány pedig ezt a számot 166 ezerben állapítja meg. *Remember. 40 years since the massacre of the Jews from Northern Transylvania under Horthyst occupation*. 1985. 58. p. Ez utóbbi forrás egyébként a deportáltak számát 151 ezerre, az elpusztultakét 130 ezer körülire teszi.)

A háború többi áldozatáról még megközelítő adatokkal sem rendelkezvén, ez alkalommal is abból a feltételezésből indulunk ki, hogy e veszteség az eltelt hét év természetes szaporulatát teljes egészében felemésztette. Ily módon, a vándormozgalmak és a holocaust 200 ezres hiányát az erdélyi magyarság 1941. évi népességszámából levonva 1,5 millió fölötti értékhez jutunk. A magyar zsidóság pusztulása következtében e becsült lélekszám és a magyar anyanyelvűek hivatalosan megállapított száma közötti eltérés ezúttal jóval kisebb, mint amit a korábbi román népszámlálások esetében konstatálhatunk. A változatlanul fennálló további különbség a háborús ember-veszteség adatainak hiányosságaiból adódó becslési bizonytalanságokat jelzi, de teljességgel nem zárható ki az erdélyi magyarságról hagyományosan leválasztott népességi csoportok – elsősorban a

görög rítusú felekezetekhez tartozók – körüli újabb népszámlálási manipulációk lehetősége sem.

- 107 BIJI, M. – NICHITA, A. 1957. 6. p.
- 108 *Recensământul populației din 21 Februarie 1956. Structura demografică a populației.* 1960. XIII. p.
- 109 Mindössze az adatfelvételi űrlapok kitöltésében történt annyi változás, hogy az összeírási útmutató kiegészült a nemzetiség felvételére vonatkozóan egy bekezdéssel: „kiskorú gyermek esetében a szülők nemzetiségét kell feljegyezni, s ha a szülők nemzetisége különböző, azt a nemzetiséget kell bejegyezni, amelyen nemzetiségűnek ők a gyermeket vallják. *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I.* 1969. XLIV, LXXXV. p.
- 110 TREBICI, Vladimir 1975. 81–83. p.
- 111 NYÁRÁDY R. Károly. É.n. 27–29. p.
- 112 *Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I.* 1980. V. p.
- 113 *Közlemény az 1977. január 5-i népszámlálás és lakásösszeírás ideiglenes eredményeiről.* 1977. 3. p.
- 114 Az előzetes adatok egy része megyei bontásban is hozzáférhető. Ld. a *Județele patriei c.* sorozat vonatkozó köteteit, illetve KOPPÁNDI Sándor – LŐRINCZ László. 1981. 10. p.
- 115 SEMLYÉN István. 1978. Hangsúlyozzuk, hogy Semlyén István megállapításai a két népszámlálás előzetesen közzétett adatainak elemzésén alapulnak. Ezek az adatok – mint látni fogjuk – jelentősen eltérnek a feldolgozó munka során véglegesített eredményektől. Szembetűnő, hogy ez az eltérés nem csupán 1977-ben, de már az 1966. évi népszámlálás idején is jóval meghaladta az ilyen esetben még elfogadható pár száz (esetleg néhány ezer) fős mértéket. 1966-ban az előzetes közlemény szerint az ország lélekszáma 19 105 056 volt, ebből (a nemzetiségi hovatartozás alapján) román 1 678 0778, magyar 1 602 604, német 376 752, egyéb nemzetiségű 344 922. *Comunicat cu privire la rezultatele preliminare ale recensământului populației și locuințelor din 15 martie 1966.* A népszámlálási kötetben az összlakosság 19 103 163 főnyi; a különbség elhanyagolható (mindössze 1893 lélek). Ezzel szemben a románok száma 32 468-cal kevesebb (16 746 510), a magyaroké viszont 16 988-cal több (1 619 592). 5843 főnyi a többlet a németek esetében (382 595), de az előzetes közléshez képest 9544-gyel nagyobb az egyéb etnikumokhoz tartozók száma is (354 466). A végleges közlés a nemzeti kisebbségek szempontjából ugyan kedvezőbb eredményt hoz ki, ám a számadatok – magyarázat nélkül hagyott – ingadozása olyan nagyarányú, hogy az joggal ébreszt

kétségeket a statisztikai igazgatóság adatközléseinek komolyságát illetően.

- 116 FAZEKAS János. 1980. 342. p.
 117 NYÁRÁDY R. Károly. É.n. 12–13. p. A hivatalos értelmezés szerint e rovatban azok szerepelnek, akiknek anyanyelve nem egyezik a nemzetiségükkel. SEMLYÉN István 1982. 9. p.
 118 *Recensămîntul populației din 21 Februarie 1956. Structura demografică a populației.* 1960. 269. p., *Recensămîntul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I.* 1969. 173. p.
 119 Az erdélyi magyarság lélekszámára vonatkozó adatok 1880–1977 között:

Év	össze- kosság	a magyarság száma hivatalos közlés alapján				anyany. nemzet. különbö- zete	a magyarság becsült lélekszáma		becsült lélekszám kü- lönözete	
		anyanyelv		nemzetiség					anyanyel- vi	nemzeti- ség
									adathoz képest	
	ezer fő	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer fő	ezer fő	%	ezer fő	ezer fő
1880	4027	1041	25,9	-	-	-	-	-	-	-
1890	4419	1200	27,2	-	-	-	-	-	-	-
1900	4872	1438	29,5	-	-	-	-	-	-	-
1910	5258	1663	31,6	-	-	-	-	-	-	-
1919	5208	-	-	1378	26,5	-	1600	30,7	-	222
1920	5114	-	-	1306	25,5	-	1500	29,3	-	194
1927	5394	-	-	1247	23,2	-	1560	28,9	-	313
1930	5548	1481	26,7	1353	24,4	128	1600	28,8	119	247
1941	5910	1707	28,9	1743	29,5	-	1730	29,3	23	-13
1948	5761	1482	25,7	-	-	-	1500	26,0	18	-
							1530	26,6	48	
1956	6232	1616	25,9	1559	25,0	57	-	-	-	-
1966	6720	1626	24,2	1597	23,8	29	1710	25,4	84	113
							1740	25,9	114	143
1977	7500	1700 ^{***}	22,7	1685 ^{***}	22,5	15	1860- 1910	24,6- 25,0	160- 210	175- 225

* Az északi anyanyelvi és déli nemzetiség adatok együtt

** A hivatalos végleges közlés alapján becsült adat

*** A Judetele patriei c. sorozat megfelelő kötetei alapján. "Anyanyelv és nemzetiség" szerint még ennél is kevesebb: 1651 ezer (22,0 %)

A táblázatban idézett 1966. és 1977. évi becslések felső értékei NYÁRÁDY R. Károly. (É. n. 4. táblázat) és SEBŐK László (*Hetven év.* 1990. 57–58. p.) – munkáiból valók.

- 120 Az utóbbi évtizedek népszámlálásainak az etnikai viszonyok vonatkozásában tanúsított szűkkeblősége, és az adatok publikálása terén tapasztalható zavarok óhatatlanul is azt a benyomást keltik, hogy

a lakosság nemzetiségi megoszlására vonatkozó számokról – vagy legalábbis e számok főbb arányairól – az íróasztal mellett döntöttek. E feltételezésünk jogosultságát a népszámlálások kulisszatitkait feltáró néhány frissebb keletű visszaemlékezés is megerősíti.

Az első beszámoló – az 1966. évi népszámlálás idejéből – az egykori nagyszentmiklós rajoni néptanács hivatalos iratát idézi, mely Keglevichháza község „titkos” jellegű helyzetéről tájékoztat. Tartalma: a lakosság nemzetiségi összetétele. Az itt közölt összesített községi adatokat a korábbi népszámlálások oszlopaiba illesztve az alábbi táblázat tartalmazza:

év	összesen	román	magyar	német	egyéb
1910	3583	67	1844	1219	453
1930	3495	74	1865	1151	405
1941	3172	83	1658	1057	374
1966	2393	671	1022	440	256

Az oszlopsorok változása beszédes; 1966-ban a magyarság lélekszáma mintegy 600 fővel csökkent, s a hiányzó népesség szinte matematikai pontossággal a románok oszlopában került elő. Az összlélekszám csökkenését inkább a német és egyéb nemzetiségűek vesztesége adja (a németek sorait, mint a Bánságban általában, vélhetően a háborút követő kitelepítések ritkították meg).

A románok és a magyarok száma a községet alkotó négy faluban 1941-ben 1966-ban a következőképp alakult:

	1941			1966		
	összesen	román	magyar	összesen	román	magyar
Keglevichháza	1186	19	223	1046	197	370
Pusztakeresztúr	800	6	767	631	316	302
Bolgártelep	729	13	295	529	46	280
Porgány	457	45	373	187	112	70

A magyarság relatív számereje a korábbi népszámlálásokhoz képest mindegyik településen csökkent, a legnagyobb veszteséget – abszolút számban is – Pusztakeresztúron és Porgányban szenvedte el. E „népmozgalmi” metamorfózis titkát a bizalmas dokumentum közreadója tárja fel: „Köztudott, a falvak és a községek lakóinak java része nagyon jól ismeri nemcsak a település összlakosságának számát, hanem annak nemzeti összetételét is. Így hát jogosan vetődik fel a kérdés: mi a titkos a fenti adatokban? Mit kellett titkolni, és ki előtt? Egy idegen nehezen talál feleletet a kérdésekre, ellenben minden keresztúri és porgányi számára világos, miért volt hétlakatos jellege ezeknek a számoknak, hisz mindnyájan jól emlékeznek arra,

hogy akkor is magyaroknak vallották magukat. S éppen ezért mindenekelőtt a lakosság elől kellett titkolni azt a tényt, hogy a nemzeti hovatartozásukat az 1966-os népszámlálás alkalmával megváltoztatták. Egy tollvonással 316 keresztfüri és 112 porgányi magyar – papíron – eltűnt sorainkból. S ez nem kevesebb, mint a két település magyar lakosságának több mint ötven százaléka. [...] A fenti két eset tagadhatatlan bizonyítéka annak, hogy a népszámlálás adatait kárunkra meghamisították. Nem hiszem, hogy sok olyan ország lenne, hogy a fentről kezdeményezett hazugságokat úgy építették volna be a hatalom gépezetébe, mint nálunk, s az állampolitika szerves részének tekintették azt, megfertőzve vele a közigazgatást minden szinten." PORTIK Imre 1990. 2. p.

A hamisított számokat eredményező adatfelvételi módszerekről az 1977-es népszámlálás egyik résztvevője személyes élményei alapján számol be: „Engedjék meg, hogy megkérdejelezzem ezeket az adatokat – írja egy egykori recenzor –, de biztos vagyok benne, hogy nem vagyok egyedül kételyeimmel. Akkoriban egy Arad megyei község iskolájának igazgatójaként a helység számlálófőnökének neveztek ki. Feladatomhoz tartozott ellenőrizni a számlálás módját, valamint este összegezni az aznapi eredményeket. Köztudott, az adatokat eleve számítógéppel tervezték betáplálni, így minden, írásban bejegyzett információt számkóddal kellett ellátni. Emlékszem, különösen a foglalkozással gyűlt meg a dolgom, ujnyi vastag füzetben közel kilencezer (!) foglalkozást soroltak fel, csupán operátorból vagy ötvenet, mindegyiket külön kódszámmal. Éjszakába nyúló időtöltés volt forgatni a füzetet, kikeresni a kódokat a komputer számára. Ennek a rubrikának, de másoknak is. Kivéve egyet. A kiképzőbiztos utasítása szerint ugyanis jó előre felhívták a figyelmünket arra, hogy az alany nemzetiségét csak betűvel volt jogunk beírni, az írásbeli utasításokban a román nemzetiségnek meghatározott 10-es, a magyarnak 11-es, a németnek 12-es stb. kódszámot (állítólag) csak Bukarestben volt szabad bevezetni. Vajon miért? Feltételezték, hogy a számlálóbiztosok nem ismerték a 10-től 19-ig terjedő számokat? Egy másik Arad megyei faluban pedig minden egyes házasságból származó gyermeket, akár Csilla, Attila, Zsolt, Ildikó is volt a keresztnéve, a néptanácselnök utasítására, a szülők megkérdezése nélkül eleve román nemzetiségűnek kellett beírni. A fentiek ismeretében miként fogadhatnánk el valóságnak a magyar nemzetiség 1 702 000-es lélekszámát? UJJ János 1990. 1. p.

Király Károly 1981-ben szinte szóról-szóra egyező tapasztalatokról tudósította a nemzetközi nyilvánosságot: "Az 1977-es népszámláláskor a kérdőívek mindegyike el volt látva kódszámmal, kivéve a

nemzetiségi hovatartozás rubrikáját. Úgy tűnik, hogy ennek semmi jelentősége nincs. Oda a recenzorok azt a nemzetiséget írják be, aminek mindegyik egyén vallja magát. Igen, de... Moldvában a csángók hiába vallották magukat magyarnak. A recenzorok románoknak írták be őket. [...] Moldvában nem lehet magyarnak írni senkit, ez felsőbb utasítás. [...] Vegyes házasságok esetén nem írták magyaroknak a családtagokat, hivatalból mindenkit románnak nyilvánítottak, minden ellenkezés ellenére. Ez érvényes más nemzetiségekre is; német, szerb, bolgár, török stb. [...] A népszámlálási ívek összesítését Bukarestben végezték el komputerekkel, természetesen a kódszámok alapján, kb. 160 rubrikát. Mi történt a nemzetiségi rubrikával, aminek nem volt kódszáma? Elhíhető-e, hogy 22 millió kérdőívet, számítógép segítségével nélkül, kézi erővel megszámoztak és összesítették nemzetiségi hovatartozás szerint, a városok, községek, falvak lakosságát? Az összesítési felosztás csak akkor lett volna lehetséges ha az utcák, városok, falvak szerint helyben elvégezték volna. Nem így történt. 24 órával a népszámlálás befejezése után minden kérdőívet Bukarestbe kértek, és az adatokat onnan közölték a helyi szervekkel. Íme egy példa: Nagysármás községben hivatalosan 1200 magyart tartanak nyilván. A református egyház nyilvántartásában 2300 magyar szerepel, család, utca, házszám pontos bevezetésével. Önkényesen tehát 1100 magyart fosztottak meg nemzetiségétől. Ez a durva példa, ha nem is jellemző az egész romániai magyarság besorolására, de beszédesen illusztrálja a szórványosan élő magyarság helyzetét. Eredmény: Sármás község egyetlen falujában sincs anyanyelvű oktatás. Hasonló a helyzet Marosludason, Szamosújváron, Besztercén, Aranyosgyéresen, Radnóton, Kóhalmon, Hátszegen és mindenütt, ahol vegyes a lakosság és kisebbségben él a magyarság." ERDÉLYI Kálmán 1990. 3. p.

- 121 *Recensămîntul populației și locuințelor din 5 ianuarie. Vol. 1. 614–615. p., Anuarul statistic al României. București, 1990. 64–45. p.* Figyelemre méltó jelzés a közelgő új népszámlálás előestéjén, hogy a bukaresti statisztikusok néhány, korábban egységesen számba vett nemzetiség töredékekre bontásával új „nemzetiségi” kategóriákat hoztak létre. Így például a magyarok csoportjából különválasztották a székelyeket, a németekéből a szászokat és a svábokat, az oroszokéból a lipovánokat, az ukránokéból a ruténokat, sőt „a nemzeti kisebbségek megosztásának átlátszó kendőzéseként” a románoktól elkülönítve aromun és macedoromán nemzetiséget (és nyelvet) is kimutattak. Ez az eljárás elvileg nem kifogásolható, ha ezáltal a feldolgozás és -közlés egyszerűsítése céljából korábban közös rovatban összesített rokon nemzetiségek (mint például a csehek és szlovákok vagy most

a szerbek, horvátok és szlovének) különválasztására kerül sor. Az esetek többségében azonban nem erről van szó, hanem egyes nemzeti kisebbségek töredékeinek leválasztásáról, abból a nyilvánvaló megfontolásból, hogy számuk a későbbiekben esetleg még alacsonyabbra lesz szorítható. Emlékeztetünk arra, hogy a román nemzetiségi statisztikát megalapozó 1930. évi népszámlálás – mely az elismert nemzetiségek számát nem korlátozta, s így a nemzetiségi bevallásokat elvileg az állampolgári nyilatkozatoknak megfelelően fogadta el – az adatok összesítése során már nem vette figyelembe a csupán regionális tudatra vagy helyi nyelvi dialektusra utaló megnyilatkozásokat. A moldovánokat, mócokat, mokányokat stb. a románok, a szászokat, svábokat a németek, a székelyeket és csángókat magyarok közé sorolták, de nem tekintették külön nemzetiségnek a lipován vallás híveit sem, akiket önállóan csak a felekezeti statisztikában szerepeltettek.

Az 1977-es népszámlálás nemzetiségi kategorizálása egyelőre – az orosz-lipován viszonylattól eltekintve – nem változtatja meg lényegesen az arányokat. Némi zavart okoz azonban a sváb népesség identifikálása, elkülönítésük ugyanis – a helyi adatok tanúsága szerint – inkább a magyar, mint a német nemzetiségűek számát csökkentette. (A svábok lélekszáma az előzetes adatok alapján országosan 4358 volt, közülük 3983 fő Szatmár és Bihar megyéből való. Ugyanitt 1977-ben 3916 német nemzetiségű lakost regisztráltak. Számuk együttesen 7899, jóval több, mint a két megyében 1966-ban összeírt 5533 németé. E különbséget hozzávetőlegesen azokat az asszimilálódott szatmári svábokat foglalja magában, akiket ily módon a magyarságról sikerült leválasztani.)

- 122 A rendelkezésre álló szűkös számadatok tanulságai a közelmúlt nemzetiségstatisztikai publikációiból már jól ismertek, ezért itt csupán az eddig hozzáférhetetlen anyanyelvi adatok ellentmondásosságának jelzésére szorítkozunk. A kérdéskör részletesebb tanulmányozásához Nyárády R. Károly munkája mellett ld. még: DÁVID Zoltán 1988. 27–29. p., R. SÜLE Andrea 1988. 124–133. p., KOCSIS Károly 1990. 42. p., *Hetven év.* 1990. 51–57. p., SEBŐK László 1990. 205–207. p.

- 123 A „román nemzetiségű, magyar anyanyelvű” nem mondvacsinált kategória. Következzék három tudósítás létükről a „forradalom” utáni romániai magyar sajtóból.

Az első, jellegzetes példa a Szatmárnémeti szomszédságában fekvő, 6 ezer lakosú Batiz községé, melynek magyar lakossága egyelőre nehezen ocsúdik a sok évtizedes nemzetiségi elnyomás után. A riport alanyai bizonytalan identitásról vallanak: „Ez egy speciális

jellegű falu, ahol a lakosság 70 %-a román, de ugyanakkor 70 %-a magyarul beszél. [...] A falu legnagyobb része görög katolikus... talán a vallásuk miatt tartják magukat románoknak az emberek." A falu általános iskolájában csak román tagozat működik, a magyar fokozatosan sorvad el a diktatúra évei alatt. A szülők egyelőre nehezen hajlanak arra, hogy újra beinduljon a magyar tagozat. „A helyi emberek nincsenek tisztában a jogaikkal, sem a nemzetiségükkel. Sokan magyar nevűek, magyarul beszélnek, de görög katolikusok, s évtizedekig ortodox misére jártak...” GÁL Éva Emese 1990. 3. p.

Egy másik, a mezősegi szórványmagyarság „másság” tudatáról készült pillanatsfelvétel Aranykút utolsó magyar családja körében készült. A család magyar volta román környezete számára nem igazán fontos megkülönböztető jegy, és fordítva: „ugyanúgy főznek, ugyanazok a szokásaik – megtartják a nagyobb román ünnepeket is.” A valamikori magyar jelenlétre ma már csupán a temető sírjai emlékeztetnek. „A sírköveken többnyire magyar családnevek állnak – írja a szerző –, a keresztnévek hol magyarok, hol románok. Több ízben megkérdeztem az [engem kísérő] asszonytól, magyar-e vagy román a megboldogult. Időnként egy szóval válaszolt, máskor meg tanácstalanul nézett rám, mintha azt akarná sugallani, ő nem tudja, de döntsem el magam, s dióhéjban elmesélte az illető család történetét, amely általában vegyes házasságokról és román keresztelőkről szólt. [...] Az aranykúti család kultúrájának egyetlen specifikuma a nyelv, »etnikai« identitásukat egyedül e házi használatú nyelv határozza meg.” FEISCHMIDT Margit 1991. 8. p.

A románnak „ungur”, magyarnak „tyármagyar” csángó-magyarságtól az 1977. évi népszámlálás idején megtagadták nemzetisége beismerésének lehetőségét. Most egy, a magyar gyermekeket románul tanítani kényszerülő pedagógus arra szólít fel, hogy e nép jogainak „ravaszul kimódolt érvekkel való csorbítását váltsa fel a keresztényi könyörületesség”: „Bačau megye sok helységében, de a szomszédos megyékben is él egy katolikus hitű, magyar idiómát beszélő népesség. Bizonyos kételyek vannak ezeknek az embereknek etnikai eredetét illetően: az elmúlt rezsimben, a politika befolyása révén, a történelem elhajolt természetes céljától, az igazság tisztázásától. Az általános felfogás az, hogy elmagyarosított románok lennének, jóllehet nincs kizárva a magyar vagy székely eredet sem. Mivel kényes kérdés volt, a csángók dolgát a véletlenre bízták, súlyos társadalmi következményekkel. Mindig szakképzetlen munkaerőként foglalkoztatták őket, építkezésnél, vízügyi munkálatoknál, a mezőgazdaságban. [...] Nem vált előnyükre a kapott oktatás sem, mivel kénytelenek voltak idegen nyelven tanulni. El nem képzelhető szomorúbb

tapasztalat, mint román nyelvtanárnak lenni egy csángó faluban, pár tucat kilométerre az Isten háta mögött. A tankönyv meg a tanterv végnélküli erőszakot jelent, elérhetetlen eszményt, amíg a román nyelv a tanulók számára csupán a lecke felmondásának nyelve; maguk közt más nyelvet beszélvén. [...] Most eljövén az igazság kimondásának ideje, illene a csángó lakosság kérdését is újraértékelni. Hogyha magyarok, kapjanak magyar iskolákat. Hogyha elmagyarosított románok, akkor pedig alkossanak számukra különleges tantervet és tankönyveket, hogy megteremtsék a tanulás minimálisan előnyös kereteit." PITICAR, Gruie 1990. 2. p.

124 MERFEA, Mihai 1991. 125. p.

125 Az 1977. évi népszámlálás alapján, a természetes népességmódosulás (születések, elhalálozások) és a migrációs tényezők (kivándorlás, bevándorlás) figyelembevételével számított adatokat dr. Vasile Ghețău, Románia Országos Statisztikai Bizottsága demográfiai statisztikai igazgatóságának vezetője hozta nyilvánosságra egy 1990. március 21-én közölt interjúban. MARCOVICI, Ion 1990. 3. p.

126 Jellemzőnek tartjuk, hogy a román Külügyminisztériumnak az ország kisebbségeinek „forradalom” utáni helyzetéről, 1991 nyarán közreadott – a júliusi genfi összeurópai kisebbségi szakértői konferenciára időzített – propagandakiadványa tényközléseit ugyancsak annak megállapításával tartja fontosnak indítani: „Románia egységes nemzeti állam”. A kiadvány az 1977. évi és az 1988-ra becsült nemzetiségi számokat is tartalmazza. Szerkesztői a nemzetiségi számarányokban bekövetkezett eltolódásokkal kapcsolatosan a következőket jegyzik meg: „1. Bár a magyarok és székelyek esetében relatív értékben létezik egy számbeli növekedés, a gyarapodás kisebb, mint a románoknál jegyzett; következésképpen a magyarok és székelyek aránya a lakosság összességében mérsékelt csökkenést mutat. 2. A német kisebbséghez tartozó személyek kivándorlása magyarázza annak számbeli csökkenését, implicite arányát az összlakosságban (csupán 1990-ben 88 741 személy – nagy többségükben a német kisebbséghez tartozók – hagyták el végleg Romániát).” Az egyéb nemzetiségűek számának nagyarányú csökkenését nem kommentálják. *Fehér könyv a romániai nemzeti, nyelvi vagy vallási kisebbséghez tartozó személyek jogairól.* 1. 1991. 2. p.

Függelék

TÁBLÁZATOK

*Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája
Az 1900-1977 közötti népszámlálások és -összeírások
összesített és megyei részletezésű adatai*

**Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása
1900-1966**

	1900		1910		1930		1948		1956		1966	
Összesen	4872366	100,0	5258452	100,0	5548363	100,0	5761127	100,0	6232312	100,0	6719555	100,0
Román	2685122	55,1	2829487	53,8	3233216	58,3	3752269	65,1	4081080	65,5	4569546	68,0
Magyar	1438296	29,5	1662699	31,6	1480712	26,7	1481903	25,7	1616199	25,9	1625702	24,2
Német	582034	12,0	564697	10,8	540793	9,7	332066	5,8	372806	6,0	373933	5,6
Egyéb	166914	3,4	201569	3,8	293642	5,3	194889	3,4	162227	2,6	150374	2,2
Jiddis	...	...	...	...	111275	2,0	30039	0,5	9744	0,2	1118	0,0
Cigány	...	...	...	...	43653	0,8	...	...	38188	0,6	32022	0,5
Ukrán	16360	0,3	20558	0,4	24217	0,4	...	...	30462	0,5	36208	0,5
Szerb	48293	1,0	52084	1,0	42359	0,8	...	...	42078	0,7	39816	0,6
Horvát	3224	0,1	1971	0,0	...	...	...	...	...	...	...	...
Szlovák	29936	0,6	31102	0,6	40630	0,7	...	...	18804	0,3	19558	0,3
Cseh	...	...	...	...	...	...	...	...	5641	0,1	5086	0,1
Bolgár	...	...	...	...	11133	0,2	...	...	9268	0,1	9268	0,1
Orosz	...	...	...	...	6615	0,1	...	...	2135	0,0	2274	0,0
Lengyel	...	...	...	...	2168	0,0	...	...	1131	0,0	1078	0,0
Örmény	...	...	...	...	241	0,0	...	...	116	0,0	131	0,0
Egyéb és ismeretlen	69101	1,4	95854	1,8	11351	0,2	164850	2,9	4660	0,1	3815	0,1

Erdély népességének nemzetiségi megoszlása 1919-1977

	1919		1920		1930		1941		1956		1966		1977	
Összesen	5208345	100,0	5114124	100,0	5548363	100,0	5910158	100,0	6232312	100,0	6719555	100,0	7500229	100,0
Román	2974953	57,1	2930120	57,3	3207880	57,8	3304030	55,9	4051603	65,0	4559432	67,9	5320526	71,0
Magyar	1378189	26,5	1305753	25,5	1353276	24,4	1743713	29,5	1558631	25,0	1597438	23,8	1651307	22,0
Német	513794	9,8	539427	10,6	543852	9,8	535326	9,1	368255	5,9	371881	5,5	323477	4,3
Egyéb	341409	6,6	338824	6,6	443355	8,0	327089	5,5	253823	4,1	190804	2,7	204919	2,7
Zsidó	170943	3,3	181340	3,5	178699	3,2	...	...	43814	0,7	13530	0,2	7830	0,1
Cigány	...	...	...	...	109156	2,0	...	...	78362	1,3	49105	0,7	43484	0,6
Ukrán	...	...	...	...	29620	0,5	...	...	31538	0,5	36888	0,5	40183	0,5
Szerb	...	...	...	...	43342	0,8	...	...	45209	0,7	41972	0,6	36455	0,5
Szlovák	...	...	...	...	46786	0,8	...	...	23102	0,4	21839	0,3	19436	0,3
Cseh	...	...	...	...	...	...	...	...	10556	0,2	8446	0,1	4461	0,0
Bolgár	...	...	...	...	11400	0,2	...	...	9760	0,2	9707	0,1	8459	0,1
Orosz	...	...	...	...	7313	0,1	...	...	2149	0,0	2260	0,0	1184	0,0
Lengyel	...	...	...	...	3366	0,1	...	...	2383	0,0	1883	0,0	708	0,0
Örmény	...	...	...	...	1155	0,0	...	...	458	0,0	356	0,0	82	0,0
Egyéb és ismeretlen	170466	3,3	157484	3,1	12518	0,2	...	...	6492	0,1	4818	0,0	8598	0,0
													34059*	0,5

1977-ben „nemzetiség és anyanyelv szerint”

* „Eltérő nemzetiségű és anyanyelvű”

**Erdély népességének felekezet szerinti megoszlása
1900-1930**

	1900		1910		1919		1930	
Összesen	4872366	100,0	5258452	100,0	5208345	100,0	5548363	100,0
Görögkeleti	1704203	35,0	1807134	34,4	1815854	34,9	1932356	34,8
Görög katolikus	1141550	23,4	1243196	23,6	1274935	24,5	1385445	25,0
Római katolikus	917919	18,8	994928	18,9	910601	17,5	947351	17,1
Református	631345	13,0	695066	13,2	689669	13,2	696320	12,6
Evangélikus	251517	5,2	262384	5,0	266191	5,1	274415	4,9
Unitárius	64987	1,3	68752	1,3	67374	1,3	68330	1,2
Izraelita	158456	3,2	182298	3,5	170943	3,3	192833	3,5
Egyéb	2389	0,1	4694	0,1	12778	0,2	51313	0,9
Baptista	...	...	...	...	...	...	37829	0,7

**Észak-Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása
1900-1956
(az 1941. évi közigazgatási határok között)**

	1900		1910		1930		1941		1956	
Összesen	1976406	100,0	2183279	100,0	2394764	100,0	2577260	100,0	2732620	100,0
Román	857868	43,4	919378	42,1	1166802	48,7	1069210	41,5	1460280	53,1
Magyar	988123	50,0	1123425	51,5	1007167	42,1	1343696	52,1	1193940	43,7
Német	91774	4,6	89065	4,1	60046	2,5	47508	1,8	18040	0,7
Egyéb	38641	2,0	51411	2,3	160749	6,7	116846	4,5	60360	2,2
Jiddis	...	...	...	...	99735	4,2	48452	1,9	6900	0,3
Cigány	...	...	...	...	18619	0,8	25166	1,0	15920	0,6
Ukrán	14404	0,7	16360	0,7	18966	0,8	20622	0,8	25300	0,9
Szerb	87	0,0	235	0,0	314	0,0	108	0,0	100	0,0
Horvát	817	0,0	300	0,0	...	...	73	0,0	...	...
Szlovák	11123	0,6	12812	0,6	17060	0,7	20885	0,8	8880	0,3
Cseh	...	...	...	...	...	...	...	...	155	0,0
Bolgár	...	...	...	...	692	0,0	...	...	130	0,0
Orosz	...	...	...	...	2976	0,1	...	...	680	0,0
Lengyel	...	...	...	...	397	0,0	...	...	235	0,0
Örmény	...	...	...	...	154	0,0	...	...	45	0,0
Egyéb és ismeretlen	12210	0,6	21704	1,0	1836	0,1	1540	0,0	2015	0,1

Kurzfó szedés számított adatok

**Észak-Erdély népességének nemzetiségi megoszlása
1920-1956
(az 1941. évi közigazgatási határok között)**

	1920		1930		1941		1956	
Összesen	2170439	100,0	2394764	100,0	2577260	100,0	2732620	100,0
Román	1035103	47,7	1177876	49,2	1029469	39,9	1468500	53,7
Magyar	870707	40,1	912545	38,1	1380507	53,6	1152835	42,2
Német	79730	3,7	68697	2,9	44686	1,7	18160	0,7
Egyéb	184899	8,5	235646	9,8	122598	4,8	93125	3,4
Zsidó	139068	6,4	138921	5,8	47358	1,8	22950	0,8
Cigány	...	...	46056	1,9	34337	1,3	30200	1,1
Ukrán	...	...	24112	1,0	19635	0,8	26060	1,0
Szerb	...	...	420	0,0	113	0,0	160	0,0
Horvát	...	...	...	...	50	0,0	...	...
Szlovák	...	...	18537	0,8	19584	0,8	9530	0,3
Cseh	...	...	...	...	...	...	450	0,0
Bolgár	...	...	712	0,0	...	...	180	0,0
Orosz	...	...	3367	0,1	...	...	740	0,0
Lengyel	...	...	733	0,0	...	...	430	0,0
Örmény	...	...	882	0,0	...	...	270	0,0
Egyéb és ismeretlen	45831	2,1	1906	0,1	1521	0,1	2150	0,1

Kurzív szedés számított adatok

**Észak-Erdély népességének felekezeti megoszlása
1900-1941
(az 1941. évi közigazgatási határok között)**

	1900		1910		1930		1941	
Összesen	1976406	100,0	2183279	100,0	2394764	100,0	2577260	100,0
Görögkeleti	189723	9,6	211598	9,7	285259	11,9	228800	8,9
Görög katolikus	751046	38,0	823582	37,7	934282	39,0	957752	37,1
Római katolikus	375163	19,0	422574	19,4	421475	17,6	536161	20,8
Református	462792	23,4	502501	23,0	505317	21,1	591755	23,0
Evangelikus	44244	2,3	46075	2,1	42600	1,8	44312	1,7
Unitárius	39529	2,0	41230	1,9	40031	1,7	49193	1,9
Izraelita	113300	5,7	134060	6,1	148286	6,2	151125	5,9
Egyéb	609	0,0	1659	0,1	17514	0,7	18162	0,7
Baptista	...	...	...	...	11108	0,5	16098	0,6

**Dél-Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása
1900-1956
(az 1941. évi közigazgatási határok között)**

	1900		1910		1930		1956	
Összesen	2895960	100,0	3075173	100,0	3155042	100,0	3514048	100,0
Román	1827254	63,1	1910109	62,1	2067355	65,5	2632850	74,9
Magyar	450173	15,5	539274	17,5	473554	15,0	424555	12,1
Német	490260	16,9	475632	15,5	481128	15,3	354700	10,1
Egyéb	128273	4,5	150158	4,9	133005	4,2	101940	2,9
Jiddis	...	...	...	...	11649	0,4	2840	0,0
Cigány	...	...	...	...	25034	0,8	22270	0,6
Ukrán	1956	0,1	4198	0,1	5252	0,2	5160	0,1
Szerb	48206	1,7	51849	1,7	42045	1,3	41975	1,2
Horvát	2407	0,1	1671	0,1	...	...	...	...
Szlovák	18813	0,6	18290	0,6	23570	0,7	9925	0,3
Cseh	...	...	...	...	...	...	5485	0,2
Bolgár	...	...	...	...	10441	0,3	9140	0,3
Orosz	...	...	...	...	3641	0,1	1450	0,0
Lengyel	...	...	...	...	1771	0,1	890	0,0
Örmény	...	...	...	...	87	0,0	70	0,0
Egyéb és ismeretlen	56891	2,0	74150	2,4	9515	0,3	2735	0,0

Kurzív szedés számított adatok

**Dél-Erdély népességének nemzetiségi megoszlása
1920-1956**

(az 1941. évi közigazgatási határok között)

	1920		1930		1941		1956	
Összesen	2935865	100,0	3155042	100,0	3332898	100,0	3514048	100,0
Román	1894940	64,5	2030891	64,3	2274561	68,3	2596160	73,9
Magyar	434103	14,8	440743	14,0	363206	10,9	407125	11,6
Német	455835	15,5	475581	15,1	490640	14,7	350040	10,0
Egyéb	150987	5,2	207827	6,6	204491	6,1	160725	4,5
Zsidó	42183	1,5	39889	1,3	...	...	20860	0,6
Cigány	...	...	63100	2,0	...	...	48200	1,4
Ukrán	...	...	5509	0,2	...	...	5480	0,2
Szerb	...	...	42922	1,4	...	...	45050	1,3
Szlovák	...	...	28249	0,9	...	...	13570	0,4
Cseh	...	...	...	...	...	...	10100	0,3
Bolgár	...	...	10688	0,3	...	...	9580	0,3
Orosz	...	...	3952	0,1	...	...	1405	0,0
Lengyel	...	...	2633	0,1	...	...	1950	0,0
Örmény	...	...	273	0,0	...	...	185	0,0
Egyéb és ismeretlen	108804	3,7	10612	0,3	...	...	4350	0,1

Kurzúv szedés számított adatok

**Dél-Erdély népességének felekezeti megoszlása
1900-1930
(az 1941. évi közigazgatási határok között)**

	1900		1910		1930	
Összesen	2895960	100,0	3075173	100,0	3155042	100,0
Görögkeleti	1514480	52,3	1595536	51,9	1647919	52,2
Görög katolikus	390504	13,5	419614	13,6	451184	14,3
Római katolikus	542756	18,7	572354	18,6	526348	16,7
Református	168553	5,8	192565	6,3	191003	6,1
Evangélikus	207273	7,1	216309	7,0	231832	7,3
Unitárius	25458	0,9	27522	0,9	28299	0,9
Izraelita	45156	1,6	48238	1,6	44658	1,4
Egyéb	1780	0,1	3035	0,1	33799	1,1
Baptista	...	...	...	...	26721	0,8

Erdély nemzetiségi statisztikája

1900-1920

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó	
Alsó-Fehér (Alba de Jos)												
1900	212352	100,0	166099	78,2	36360	17,1	7953	3,8	1940	0,9	...	...
1910	221618	100,0	171483	77,4	39107	17,6	7269	3,3	3759	1,7	...	...
1919	229897	100,0	187339	81,5	29561	12,8	7746	3,4	5251	2,3	3727	1,6
1920	214962	100,0	173106	80,5	29847	13,9	7143	3,3	4866	2,3	3562	1,7
Arad												
1900	392022	100,0	231587	59,1	108957	27,8	34170	8,7	17308	4,4	...	...
1910	417532	100,0	247000	59,2	121101	29,0	31918	7,6	17513	4,2	...	...
1919	413407	100,0	254876	61,7	102247	24,7	32367	7,8	23917	5,8	8866	2,2
1920	397969	100,0	245113	61,6	98208	24,7	31524	7,9	23124	5,8	7822	2,0

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó	
Beszterce-Naszód (Bistrița-Năsăud)												
1900	119014	100,0	82256	69,1	8475	7,1	26036	21,9	2247	1,9	...	...
1910	127843	100,0	87564	68,5	10737	8,4	25609	20,0	3933	3,1	...	...
1919	126116	100,0	88478	70,2	6017	4,8	22338	17,7	9283	7,3	6422	5,1
1920	120479	100,0	85053	70,6	4945	4,1	20506	17,0	9975	7,3	6856	5,7
Bihar (Bihor)												
1900	429517	100,0	230168	53,6	187003	43,5	3350	0,8	8996	2,1	...	...
1910	488189	100,0	256159	52,5	216892	44,4	3458	0,7	11680	2,5	...	...
1919	495990	100,0	276119	55,7	181549	36,6	3237	0,7	35085	7,0	25921	5,2
1920	489680	100,0	275831	56,3	172855	35,3	1984	0,4	39010	8,0	29028	5,9
Brassó (Braşov)												
1900	95565	100,0	33886	35,5	31191	32,6	29415	30,8	1073	1,1	...	...
1910	101199	100,0	35091	34,7	35372	35,0	29542	29,2	1194	1,1	...	...
1919	103995	100,0	35170	33,8	34433	33,2	31498	30,3	2894	2,7	2038	1,9
1920	101953	100,0	36138	35,4	33584	33,0	30281	29,7	1950	1,9	1560	1,5
Csík (Cluj)												
1900	128382	100,0	15936	12,4	110963	86,5	1062	0,8	421	0,3	...	...
1910	145720	100,0	18032	12,4	125888	86,4	1080	0,8	720	0,5	...	...
1919	151635	100,0	24453	16,1	124862	82,3	118	0,1	2202	1,5	1622	1,1
1920	140199	100,0	28382	20,3	108978	77,7	285	0,2	2554	1,8	1861	1,3

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó	
Fogaras (Făgăraș)												
1900	92801	100,0	83445	89,9	5159	5,6	3627	3,9	570	0,6	...	...
1910	95174	100,0	84436	88,7	6466	6,8	3236	3,4	1036	1,1	...	...
1919	95669	100,0	88380	92,4	3825	4,0	2572	2,7	892	0,9	686	0,7
1920	93916	100,0	86355	92,0	3975	4,2	2835	3,0	751	0,8	560	0,6
Háromszék (Tre Scaune)												
1900	137261	100,0	19439	14,2	116755	85,0	363	0,3	704	0,5	...	...
1910	148080	100,0	22963	15,5	123518	83,4	617	0,4	982	0,7	...	...
1919	150097	100,0	27660	18,4	120674	80,4	813	0,6	950	0,6	633	0,4
1920	144905	100,0	28965	20,0	114168	78,8	429	0,3	1343	0,9	848	0,6
Hunyad (Hunedoara)												
1900	303838	100,0	257013	84,6	32316	10,6	9189	3,0	5320	1,8	...	...
1910	340135	100,0	271675	79,9	52720	15,5	8101	2,4	7639	2,2	...	...
1919	333052	100,0	282468	84,8	36881	11,1	5316	1,6	8387	2,5	4655	1,4
1920	320428	100,0	262569	81,9	39978	12,5	8521	2,7	9360	2,9	4656	1,4
Kis-Kü küllő (Tîrnava-Mică)												
1900	109197	100,0	55276	50,6	32491	29,7	19292	17,7	2138	2,0	...	...
1910	116091	100,0	55585	47,9	34902	30,0	20272	17,5	5332	4,6	...	...
1919	106122	100,0	55010	51,8	26998	25,4	20155	19,0	3959	3,9	1015	0,9
1920	113566	100,0	57801	50,9	31392	27,6	20372	17,9	4001	3,6	1785	1,6

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó	
Kolozs (Cluj)												
1900	253656	100,0	146268	57,7	95626	37,7	9058	3,6	2704	1,0	...	...
1910	286687	100,0	161279	56,3	111439	38,9	8386	2,9	5583	1,9	...	...
1919	298519	100,0	180894	60,6	95241	31,9	6959	2,3	15425	5,2	13181	4,4
1920	307052	100,0	191818	62,5	89987	29,3	7745	2,5	17502	5,7	14409	4,7
Krassó-Szörény (Caraş-Bi-Severin)												
1900	441981	100,0	328308	74,3	21100	4,8	55217	12,5	37356	8,4	...	...
1910	465074	100,0	335987	72,2	33425	7,2	55866	12,0	39796	8,6	...	...
1919	463362	100,0	346115	74,7	21843	4,7	58939	12,7	36465	7,9	3933	0,9
1920	424264	100,0	316315	74,5	18948	4,5	52576	12,4	36425	8,6	3765	0,9
Máramaros (Maramureş)												
1900	122643	100,0	64968	53,0	21109	17,2	23118	18,9	13448	10,9	...	...
1910	143096	100,0	73453	51,3	28050	19,6	26474	18,5	15119	10,6	...	...
1919	171769	100,0	80981	47,2	18100	10,5	5544	3,2	67144	39,1	39420	23,0
1920	152695	100,0	82778	54,2	13956	9,1	3066	2,0	52895	34,7	36535	23,9
Maros-Torda (Murăş-Turda)												
1900	197618	100,0	67402	34,1	119810	60,6	7446	3,8	2960	1,5	...	...
1910	219589	100,0	71909	32,7	134166	61,6	8312	3,8	5202	2,4	...	...
1919	216816	100,0	78045	36,0	124071	57,2	6698	3,1	8002	3,7	6225	2,9
1920	219951	100,0	87547	39,8	115843	52,7	6329	2,9	10232	4,6	7551	3,4

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó	
Nagy-Küküllő (Tîrnava-Mare)												
1900	145138	100,0	61779	42,6	17139	11,8	61769	42,5	4451	3,1	...	...
1910	148826	100,0	60381	40,6	18474	12,4	62224	41,8	7747	5,2	...	...
1919	148353	100,0	64835	43,7	15880	10,7	63921	43,1	3717	2,5	957	0,6
1920	148864	100,0	67612	45,4	16187	10,9	63819	42,9	1246	0,8	966	0,6
Szatmár-Ugocea (Sátmar-Ugocea)												
1900	284366	100,0	127652	44,9	141953	49,9	12466	4,4	2295	0,8	...	...
1910	308688	100,0	129218	41,9	170005	55,1	7251	2,3	2214	0,7	...	...
1919	295187	100,0	155423	52,7	95839	32,5	12159	4,1	31766	10,7	18413	6,2
1920	299791	100,0	162067	54,1	76893	25,6	36250	12,1	24581	8,2	22365	7,5
Szeben (Sibiu)												
1900	166188	100,0	108413	65,2	8084	4,9	47678	28,7	2013	1,2	...	...
1910	176921	100,0	113672	64,3	10159	5,7	49757	28,1	3333	1,4	...	...
1919	171465	100,0	112187	65,5	6734	3,9	48915	28,5	3629	2,1	1372	0,8
1920	175515	100,0	112720	64,2	5758	3,3	51856	29,6	5181	2,9	1460	0,8
Szilágy (Sălaj)												
1900	207293	100,0	125451	60,5	76482	36,9	1494	0,7	3866	1,9	...	...
1910	230140	100,0	136087	59,1	87312	37,9	816	0,4	5925	2,6	...	...
1919	235716	100,0	145236	61,6	76551	32,5	842	0,4	13087	5,5	8951	3,8
1920	226378	100,0	139522	61,6	70744	31,3	831	0,4	15281	6,7	9356	4,1

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó	
Szolnok-Doboka (Solnoc-Dăbica)												
1900	237134	100,0	180309	76,0	47212	19,9	7252	3,1	2361	1,0	...	...
1910	251936	100,0	189443	75,2	52181	20,7	6902	2,7	3410	1,4	...	...
1919	250886	100,0	196364	78,3	38803	15,5	2058	0,8	13661	5,4	11583	4,6
1920	237831	100,0	183865	77,3	37438	15,7	1781	0,7	14747	6,3	12506	5,3
Temes-Torontál (Timiș-Torontal)												
1900	517546	100,0	179706	34,7	66698	12,9	219200	42,4	51942	10,0	...	...
1910	527366	100,0	179562	34,0	87697	16,6	204829	38,9	55278	10,5	...	...
1919	447031	100,0	158285	35,4	59728	13,4	178156	39,9	50862	11,3	8214	1,8
1920	488729	100,0	172277	35,2	69207	14,2	189129	38,7	58116	11,9	10295	2,1
Torda-Aranyos (Turda-Arieș)												
1900	160579	100,0	116833	72,8	40806	25,4	654	0,4	2286	1,4	...	...
1910	174375	100,0	125668	72,1	44630	25,6	576	0,3	3501	2,0	...	...
1919	177706	100,0	132676	74,7	41609	23,4	153	0,1	3268	1,8	2278	1,3
1920	175612	100,0	129611	73,8	41517	23,6	208	0,1	4276	2,5	2569	1,5
Udvarhely (Odorhei)												
1900	118275	100,0	2928	2,5	112607	95,2	2225	1,9	515	0,4	...	...
1910	124173	100,0	2840	2,3	118458	95,4	2202	1,8	673	0,5	...	...
1919	125555	100,0	3959	3,1	116743	93,0	3290	2,6	1563	1,3	831	0,7
1920	119385	100,0	4675	3,9	111345	93,3	1957	1,6	1408	1,2	1025	0,9

Erdély felekezeti statisztikája

1900-1919

Év	összesen	görögkeleti	g. katolikus	r. katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
Alsó-Fehér (Alba de Jos)																		
1900	212352	100,0	87210	41,1	80211	37,8	11226	5,3	21296	10,0	7170	3,4	1315	0,6	3903	1,8	21	0,0
1910	221618	100,0	89724	38,5	85276	38,5	11194	5,0	23009	10,4	7283	3,3	1269	0,6	3845	1,7	18	0,0
1919	229897	100,0	96685	42,1	89175	38,8	10000	4,3	21585	9,4	7848	3,4	820	0,4	3727	1,6	57	0,0
Arad																		
1900	392022	100,0	222481	56,7	17167	4,4	101815	26,0	24723	6,3	14800	3,8	71	0,0	10287	2,6	678	0,2
1910	417532	100,0	236923	56,7	18435	4,4	108349	25,9	26568	6,4	15099	3,6	231	0,1	10302	2,5	1625	0,4
1919	413407	100,0	240907	58,3	18285	4,4	102195	24,7	24902	6,0	15340	3,7	287	0,1	8866	2,2	2625	0,6

Év	összesen	görögkeleti	g. katolikus	r. katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
Beszterce-Naszód (Bistrița-Năsăud)																		
1900	119014	100,0	15290	12,9	66078	55,5	4927	4,1	3349	2,8	22874	19,2	101	0,1	6385	5,4	10	0,0
1910	127843	100,0	16615	13,0	72494	56,7	5083	4,0	3781	3,0	22415	17,5	200	0,1	7254	5,7	1	0,0
1919	126116	100,0	15323	12,2	74221	58,9	3817	3,0	3051	2,4	23122	18,3	102	0,1	6422	5,1	58	0,0
Bihar (Bihor)																		
1900	429517	100,0	196179	45,7	45842	10,7	48560	11,3	112353	26,2	1763	0,4	119	0,0	23787	5,5	914	0,2
1910	488189	100,0	222832	45,6	50705	10,4	58831	12,1	124198	25,4	2551	0,5	275	0,1	27247	5,6	1550	0,3
1919	495990	100,0	231691	46,7	49303	10,0	53970	10,9	130672	26,4	2009	0,4	204	0,0	25921	5,2	2220	0,3
Brassó (Braşov)																		
1900	95565	100,0	33901	35,5	1075	1,1	10675	11,2	5484	5,7	42082	44,0	1030	1,1	1291	1,4	27	0,0
1910	101199	100,0	35585	35,2	979	1,0	11886	11,7	6854	6,8	42901	42,4	1441	1,4	1503	1,5	50	0,0
1919	103995	100,0	34762	33,4	1116	1,1	10533	10,1	5272	5,1	49137	47,3	1070	1,0	2038	2,0	67	0,0
Csík (Ciuc)																		
1900	128382	100,0	169	0,1	21100	16,4	104287	81,2	956	0,8	241	0,2	103	0,1	1518	1,2	8	0,0
1910	145720	100,0	188	0,1	23724	16,3	117351	80,6	1689	1,1	263	0,2	140	0,1	2357	1,6	8	0,0
1919	151635	100,0	57	0,0	25280	16,7	123562	81,5	771	0,5	156	0,1	65	0,0	1622	1,1	122	0,1
Fogaras (Făgăraş)																		
1900	92801	100,0	60220	64,9	23850	25,7	2454	2,6	2225	2,4	2737	2,9	437	0,5	873	1,0	5	0,0
1910	95174	100,0	61881	65,0	23651	24,9	3024	3,2	2441	2,6	2768	2,9	482	0,5	905	0,9	22	0,0
1919	95669	100,0	64079	67,0	24489	25,6	2076	2,2	1795	1,9	2149	2,2	296	0,3	686	0,7	99	0,1

Év	összesen	görögkeleti	g. katolikus	r. katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
Háromszék (Trei Scaune)																		
1900	137261	100,0	24761	18,0	2465	1,8	45681	33,3	57861	42,2	456	0,3	5102	3,7	901	0,7	34	0,0
1910	148080	100,0	28077	19,0	3052	2,1	49654	33,5	60030	40,6	765	0,5	5228	3,5	1222	0,8	52	0,0
1919	150097	100,0	26439	17,6	1990	1,3	51441	34,3	63336	42,2	1959	1,3	4205	2,8	633	0,4	94	0,1
Hunyad (Hunedoara)																		
1900	303838	100,0	204350	67,3	55116	18,1	24993	8,2	11398	3,8	3269	1,1	632	0,2	4056	1,3	24	0,0
1910	340135	100,0	217425	63,9	60024	17,1	34668	10,2	16675	4,9	4110	1,2	1525	0,4	5679	1,7	29	0,0
1919	333052	100,0	220957	66,3	61782	18,6	26717	8,0	12991	3,9	3719	1,1	1302	0,4	4655	1,4	929	0,3
Kis-Küküllő (Tîrnava-Mică)																		
1900	109197	100,0	18925	17,3	39047	35,7	5690	5,2	19936	18,3	19089	17,5	4874	4,5	1621	1,5	15	0,0
1910	116091	100,0	19438	16,7	41323	35,6	6488	5,6	21995	19,0	20159	17,4	4916	4,9	1766	1,5	6	0,0
1919	106122	100,0	21848	20,6	35865	33,8	3639	3,4	19294	18,2	20149	19,0	4292	4,0	1015	1,0	20	0,0
Kolozs (Cluj)																		
1900	253656	100,0	36578	14,4	113136	44,6	24821	9,8	58297	23,0	7864	3,1	3020	1,2	9858	3,9	82	0,0
1910	286687	100,0	41715	14,6	126217	44,0	28427	9,9	65910	23,0	8167	2,8	3331	1,2	12581	4,4	339	0,1
1919	298519	100,0	42778	14,3	138460	46,4	25955	8,7	67856	22,7	6743	2,6	2114	0,7	13181	4,4	1432	0,2
Krassó-Szörény (Caraş-Severin)																		
1900	441981	100,0	325024	73,5	18261	4,1	84319	19,1	7792	1,8	2042	0,5	59	0,0	4375	1,0	109	0,0
1910	465074	100,0	336510	72,4	20006	4,3	90053	19,4	10397	2,2	2875	0,6	142	0,0	4794	1,0	297	0,1
1919	463362	100,0	340160	73,4	21276	4,6	83158	18,0	11322	2,4	2099	0,5	45	0,8	3933	0,8	1369	0,3

Év	összesen	görögkeleti	g. katolikus	r. katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
Máramaros (Maramureș)																		
1900	122643	100,0	77	0,1	80740	65,8	10820	8,8	3234	2,6	154	0,1	18	0,0	27600	22,5	–	–
1910	143096	100,0	1350	0,9	92928	64,9	12446	8,7	3728	2,6	293	0,2	36	0,0	32313	22,6	2	0,0
1919	171769	100,0	3935	2,3	104796	61,0	15677	9,1	6217	3,6	313	0,2	1292	0,8	39420	22,9	119	0,1
Marcs-Torda (Murăș-Turda)																		
1900	197618	100,0	28989	14,7	44507	22,5	26046	13,2	78907	39,9	6205	3,2	7917	4,0	5000	2,5	47	0,0
1910	219589	100,0	31266	14,3	49911	22,7	30828	14,0	85692	39,0	6442	2,9	7894	3,6	7550	3,5	6	0,0
1919	216816	100,0	35906	16,5	45526	21,0	27707	12,8	86865	40,1	6259	2,9	7896	3,6	6225	2,9	432	0,2
Nagy-Küküllő (Timava-Mare)																		
1900	145138	100,0	50350	34,7	16259	11,2	5105	3,5	7651	5,3	61777	42,6	2889	2,0	1092	0,7	15	0,0
1910	148826	100,0	51705	34,7	17062	11,5	5042	3,4	8320	5,6	62370	41,9	3222	2,2	1089	0,7	16	0,0
1919	148353	100,0	52063	35,1	15835	10,7	4075	2,7	7844	5,3	64341	43,4	3187	2,1	957	0,7	51	0,0
Szatmár-Ugocea (Sátmar-Ugocea)																		
1900	284366	100,0	2202	0,8	152309	53,6	54460	19,2	53897	18,9	704	0,2	37	0,0	20684	7,3	73	0,0
1910	308688	100,0	2182	0,7	164398	53,3	59070	19,1	58220	18,9	848	0,3	48	0,0	23909	7,7	13	0,0
1919	295187	100,0	4505	1,5	170405	57,7	52342	17,7	48818	16,6	587	0,2	35	0,0	18413	6,3	82	0,0
Szeben (Sibiu)																		
1900	166188	100,0	95380	57,4	14050	8,4	8747	5,3	3147	1,9	43439	26,1	301	0,2	1107	0,7	17	0,0
1910	176921	100,0	99952	56,5	16064	9,1	9503	5,4	3528	2,0	45912	25,9	379	0,2	1565	0,9	18	0,0
1919	171465	100,0	101020	58,9	13102	7,6	7820	4,6	2553	1,5	45262	26,4	172	0,1	1372	0,8	164	0,1

Év	összesen	görögkeleti	g. katolikus	r. katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
Szilágy (Sălaj)																		
1900	207293	100,0	7902	3,8	120544	58,2	13243	6,4	55952	27,0	686	0,3	74	0,0	8887	4,3	5	0,0
1910	230140	100,0	9429	4,1	132741	57,7	15569	6,8	61310	26,6	786	0,3	77	0,0	9849	4,3	379	0,2
1919	235716	100,0	11690	4,9	133186	56,5	15287	6,5	64054	27,2	1140	0,5	709	0,3	8951	3,8	699	0,3
Szolnok-Doboka (Solnoc-Dăboca)																		
1900	237134	100,0	36247	15,3	147322	62,1	9164	3,8	30353	12,8	2067	0,9	154	0,1	11791	5,0	36	0,0
1910	251936	100,0	38608	15,3	155364	61,7	10522	4,2	32230	12,8	2182	0,8	223	0,1	12797	5,1	10	0,0
1919	250886	100,0	35232	14,0	161980	64,5	8301	3,3	30744	12,3	1904	0,7	162	0,1	11583	4,7	980	0,4
Temes-Torontál (Timiș-Torontal)																		
1900	517546	100,0	201410	38,9	14791	2,9	273503	52,8	8690	1,7	9022	1,7	115	0,0	9771	1,9	244	0,0
1910	527366	100,0	204961	38,9	14662	2,8	275285	52,2	11333	2,1	10904	2,1	194	0,0	9810	1,9	217	0,0
1919	447031	100,0	173339	38,8	13450	3,0	230652	51,6	11476	2,6	9177	2,1	116	0,0	8214	1,8	607	0,1
Torda-Aranyos (Turda-Arieș)																		
1900	160579	100,0	52457	32,7	66293	41,3	5490	3,4	23607	14,7	246	0,2	10005	6,2	2465	1,5	16	0,0
1910	174375	100,0	56748	32,5	72672	41,7	6539	3,8	25526	14,6	300	0,2	9932	5,7	2648	1,5	10	0,0
1919	177706	100,0	58585	33,0	74495	41,9	5819	3,2	26064	14,7	187	0,1	10100	5,7	2278	1,3	178	0,1
Udvarhely (Odorhei)																		
1900	118275	100,0	4101	3,5	1387	1,2	41893	35,4	40237	34,0	2830	2,4	26614	22,5	1204	1,0	9	0,0
1910	124173	100,0	4020	3,3	1508	1,2	45116	36,3	41632	33,5	2991	2,4	27567	22,2	1313	1,1	26	0,0
1919	125555	100,0	3893	3,1	918	0,7	45858	36,5	42187	33,6	2591	2,1	28903	23,0	831	0,7	374	0,3

Megjegyzések a mai közigazgatási beosztás szerint átszámított adatok elé

Az Erdély területén végrehajtott hivatalos népszámlálások tanulsága szerint, jóllehet, a nemzeti kisebbségek statisztikája a kisebbségi lét valamennyi megnyilvánulására ki kellene hogy terjedjen, sok esetben már legelső célja, az adott népesség lélekszámának pontos meghatározása is szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

Az ezzel kapcsolatos bizonytalanságok egy része a különböző népszámlálások eltérő adatrögzítő, -értékelő és -közlési gyakorlatából adódik. Az egymásnak ellentmondó népszámlálási végeredmények egybevetése és kölcsönös ellenőrzése 1910-1941 között - az adatok községi részletezése következtében - még többé-kevésbé módunkban áll; így megfelelő következtetésekre, vagy legalábbis megalapozott feltételezésekre juthatunk az eltérések okait illetően, különös tekintettel egyes vidékek etno-demográfiai sajátosságaira. A román statisztikai szolgálat II. világháború után követett szűkkeblű nemzetiségi adatközlési gyakorlata azonban megnehezíti, sőt egy ponton túl egyenesen lehetetlenné teszi ezeknek az adatoknak nagyobb időtávot átfogó, regionális szintű összehasonlítását.

Ezért, az azonos területi egységekre vonatkozó, hosszabbtávú idősorok hiányának legalább részbeni áthidalása céljából, közreadjuk a mai megyeterületre átszámított etnikai vonatkozású számadatokat, az 1900-as magyar népszámlálással kezdődően.

E számsorok az Erdély nemzetiségstatisztikai viszonyaival behatóbban foglalkozó kutatók hasonló típusú adatfeldolgozásaihoz kapcsolódnak, ám a részlegesen elvégzett és csak töredékesen publikált számításoktól eltérően a század valamennyi népszámlálására kiterjednek (kivéve természetesen az e szempontból feldolgozhatatlan 1948. évi népszámlálást), magukban foglalják az 1920. évi erdélyi népösszeírást; az anyanyelvi mellett a nemzetiségi és felekezeti adatközléseket, és a főbb nemzetiségeken kívül a zsidóság, a cigányság, valamint az egyes megyék területén jelentékenyebb számban élő egyéb nemzeti kisebbségek számadatait is.

Tekintettel arra, hogy az 1941-ben megosztott Erdély területén egyidejűleg végrehajtott román és magyar népszámlálások

közül az előbbire vonatkozóan csupán a nemzetiségi, míg az utóbbi esetében az anyanyelvi és felekezeti számokat is közzétették, az érintett megyék területén az adatok bontását - összehasonlítási lehetőségeik teljesebb kihasználása érdekében - az 1941. évi közlésnek megfelelően (északi és déli megyeterület megjelöléssel) más népszámlálások esetében is elvégeztük.

Az 1956. évi - a maitól eltérő közigazgatási beosztás szerint publikált, de községsorosan nem részletezett - etnikai adatok csak bonyolult számítások eredményezte becslés alapján, kerekített értékekkel voltak beállíthatók a mai megyebeosztás szerinti idősorok oszlopaiba. A számítások során a különböző megyék között megosztott rajonok esetében - az illető területrészek korábbi adatainak ismeretében - általában abból a feltételezésből indultunk ki, hogy az etnikumok különböző területrészek közötti megoszlásának arányai 1930-1956 között lényegesen nem változtak, de egyéb szempontokat (pld. a rajoni részek eltérő szaporulatát, vagy a települési sajátosságokból adódó különbségeket) is figyelembe vettünk.

Néhány mai település adatai a korábbi népszámlálások idején nem voltak megállapíthatók, más települések adatait pedig 1920-ban, a Dictionarul hibás közlése miatt korrigálni kellett. Ezek a következők:

Fehér megye

A Szeben megyei Zsinnától (Jinna) idecsatolt Dobratelep (Dobra) adatait 1900-ban és 1920-1941 között a Szeben megyei összeg foglalja magában.

1920-ban a Dictionarul hibás közlését kiigazítva a volt Hunyad megyei Bokajalfalu (Băcăintî) lélekszáma 893 helyett 803-nak, a Kis-Küküllő megyei Küküllőváré (Cetatea de Baltă) 1567 helyett 1569-nek lett számítva.

Arad megye

1910-ben a Romániához került települések lélekszámának összegét a következő, Magyarországon maradt községrészek csökkentik (összesen 1588 fővel): a Siklóhoz (Șiclău) tartozó Botospuszta, az Otlakához (Grăniceri) tartozó Meggyespuszta és a mai Nagylak (Nădlac) városhoz tartozó Pannónia kender-

gyár. A Statisztikai Hivatal 1760 főt mutat ki, néhány, Nagylakhoz tartozó tanya beszámításával. E külterületek 172 főnyi lélekszámát - az anyanyelvi megoszlás ismeretének hiányában - figyelmen kívül kellett hagyni.

1920-ban a volt Temes-Torontál megyei Németszentpéter (Sînpetru German) adatai hiányoznak a Dicționarul-ból. Ide, Jakabffy Elemér számításával egyezően a járási végösszegnél mutatkozó különbözetek lettek beállítva. Az ugyancsak Temes-Torontál megyétől idekerült Temeskeresztes (Cruceni) összlélekszáma (1184 fő) és egyéb nemzetiségű lakosainak száma (60 fő) az előző módon lett kiszámítva; Maroseperjes (Chelmac) lélekszáma pedig 1237-ről 1257-re lett javítva.

Bihar megye

A határ által megosztott települések egyes községrészei részben Magyarországnak, részben Romániának jutottak. Magyarországon maradt a Borshoz (Borș) tartozó Nagyzomlinpuszta és a Nagyszalontához (Salonta) tartozó Simonkereki tanyák (együttes lélekszámuk 623 fő), Romániának jutott a Bagamérhoz tartozó Csákpuszta, illetve a Geszthez tartozó Tiszaradványpuszta (együttes lélekszámuk 347 fő). E két szám különbözete a Romániához került települések lakosainak összegét 1910-ben 276 fővel csökkenti.

A II. bécsi döntés határvonala által érintett települések közül Erdődámos (Damiș) és Jádremete (Remetiș) délen maradt községrészenek adatai a többi népszámlálás esetében nem választhatók külön. Lélekszámukat a megye északi részének összege tartalmazza, hasonlóan a mai is önálló Révtizfalu (Zece Hotare) és Tomnatic 1941 előtti adataihoz.

1920-ban a megosztott megye két felének adatai a déli rész összegéből kiindulva lettek megállapítva. A délen található Váraduzsopa (Șumugiu) román lakosainak száma a Dicționarul hibás közlésével szemben - a járási összeggel egyezően - 340 helyett 840.

Beszterce-Naszód megye

1966-ban a Kolozs megyétől idekerült Szászszombor (Jimbor) és Buzai fogadók (Buza Cătun) adatai nélkül (összesen 1354 fő).

Vö.: Wagner, E.: Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. 237, 239. p.

Brassó megye

A korábban Prahova megyéhez tartozott Predeal lakossága a lélekszámról (1900), illetve az etnikai megoszlásra vonatkozó adatok hiányában (1900-1920) csak az 1930-as népszámlálással kezdődően vehető számításba.

A valamikori Háromszéktől Brassó megyéhez csatolt Bodzavám (Vama Buzăului) adatai 1900-ban nem mutathatók ki. Az 1910. és 1920. évi adatok becslés útján lettek megállapítva. A község lélekszáma 1910-ben az 1977-es népszámlálási kötetben közölt megyei végösszeg alapján 1412 fő; az összes lakost románoknak és ortodox vallásúnak véve az említett két időpontban ez az adat lett megadva.

1910-ben és 1920-ban a volt háromszéki Aldobolyhoz (Dobolii de Jos) tartozó Várhidpuszta (Podu Oltului), a Hidvéghez (Hăghig) tartozó Lüget (Arini) és a Dobollóhoz (Dobârlău) tartozó Bácsstelek (Lunca Calnicului) külterületi lakotthelyek adatai nem választhatók külön az anyaközségeiktől. A jelzett időpontokban a települések lélekszámát a Kovászna megyei összeg foglalja magában.

Krassó-Szörény megye

A mai Temes megyéhez csatolt Krassógombás (Zgribești) Ruténtelep nevű község része (1914-től Zoltánfalva, ma Zorile), illetőleg a Szilváshelyből (Sălbăgel) 1907-ben kivált Gyulatelep (Sălbăgelu Nou) önálló településeként Krassó-Szörény megyében maradtak. Ez az 1900-as megyei összegekkel való összevetést nem befolyásolja, mivel mindkét helység későbbi telepítés eredménye; adataik csak 1910-zel kezdődően mutathatók ki.

1920-ban Jám (Iam) község hiányzik a Dicționarul-ból.

Kolozs megye

1966-ban az utóbb Beszterce-Naszód megyéhez csatolt Szászszombor (Jimbor) és Buzai fogadók (Buza Cătun) adataival (összesen 1354 fő). Vö.: Wagner, E.: Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. 237, 239. p.

A II. bécsi döntés határvonala által érintett települések közül Viságlunka (Lunca Vişagului) délen maradt községrészének adatai a többi népszámlálás idején nem választhatók külön az északi rész összegétől. Az ekkor létesült és mai is önálló Kiskályán (Căianu Mic), valamint Kályánivám (Căianu Vamă) adatait 1941 előtt a déli községek összege foglalja magában.

Kovászna megye

1910-ben és 1920-ban a megye lélekszáma a Brassó megyéhez csatolt Bodzavám (Vama Buzăului) becsült adatainak leszámításával lett megállapítva. A község adatai 1900-ban nem mutathatók ki. Ld. a Brassó megyei jegyzetet.

1900-ban és 1920-ban Bácsstelek (Lunca Calnicului), Lüget (Arini) és Várhidpuszta (Podu Oltului) adataival. Ld. a Brassó megyei jegyzetet.

Nagypatak (Valea Mare) és Saramás (Sărămaş) községrészek Kisborosnyótól (Boroşneu Mic) váltak külön, s ma Zágónbárkány (Barcani) peremközséghez tartoznak; ez utóbbi - Zágón (Zagon) részeként - korábban szintén külterületi lakotthely volt. A felsorolt településrészek adatai 1900-ban nem mutathatók ki, s a jelzett időpontban - bár csak Nagypatak esik a II. bécsi döntés határvonalától északra - mindegyikük lélekszáma az északi adatokba van besorolva. Ugyanez vonatkozik Kőkősbácsstelekre (Băcel) is, mely 1930 előtt Kőkös (Chichiş) része volt, ám a település a II. bécsi döntést követően Romániának jutott.

Hargita megye

A Maros megyében maradt Csobotány (Ciobotani) községrész lélekszáma nem választható el az átkerült Maroshévizétől (Topliţa), így adatai a 1910-ben és 1920-1941 között Hargita megye lélekszámát gyarapítják.

Máramaros megye

A határ által megosztott Técső Romániához került községrészének adatai 1900-ban és 1941-ben nem állapíthatók meg. A községből 1910-ben - Jakabffy Elemér nyomán - Ferencvölgy és Kövesláz községrészek lettek Romániához számítva (összesen 968 fővel).

A határ által megosztott Lonka Romániához került községrészének adatai 1900-1910-ben és 1941-ben nem állapíthatók meg.

A határ által megosztott Nagybocskó Romániához került községrészének adatai 1900-ban és 1910-ben nem állapíthatók meg.

Apahegy (Viile Apei) községrész adatai 1900-ban nem választhatók külön a Szatmár megyéhez került Apáétól (Apa).

Maros megye

1900-ban és 1920-1941 között a Hargita megyéhez került Maroshévíz (Toplița) Csobotány (Ciobotani) nevű községrészének adatai nélkül.

A II. bécsi döntés által megosztott Mezőbánd (Band) délen maradt községrészei 1900-1930 között, Mezősámsondó (Șincai) pedig egyetlen más népszámlálás idején sem választhatók külön, így lakosságszámuk az adott években az északi rész adatait növeli.

Szatmár megye

1900-ban Apahegy (Viile Apei) községrész adataival. Ld. a Máramaros megyei jegyzetet.

1910-ben a megye településeinek összlélekszámát a Magyarországon maradt községrészek - a Szaniszlóhoz (Sanislău) tartozó Zsuzsannamajor és a Börvelyhez (Berveni) tartozó Halmostanya - 607 fővel csökkentik.

Szeben megye

1900-ban és 1920-1941 között a Szeben megyei Zsinnától (Jinna) Fehér megyéhez került Dobratelep (Dobra) adataival.

Temes megye

1920-ban Csene (Cenei), Kiskomlós (Comloșu Mic), Kőcse (Checea), Lacunás (Lătunaș), Nagyzsám (Jamu Mare), Óbék (Beba Veche), Öregfalú (Pustiniș), Pusztakeresztúr (Cherestur), Újvár (Uivar) és Zsombolya (Jimbolia) adatai hiányoznak a Dictionarul-ból, a ma Jugoszláviához tartozó Káptalanfalvái

(Captalan), Módosé (Modoş) és Párdányé (Pardani) viszont megtalálhatók benne. Ez utóbbi három község a megyei öszszegzésből kimaradt.

Magyarázat:

Vastag szedés: anyanyelvi adat

normál szedés: nemzetiségi adat

kurzív szedés: számított adat

1977 előzetes népszámlálási közlés

1977* végleges népszámlálási közlés („anyanyelv és nemzetiség szerint”)

... a népszámlálási adatközlésben nem szereplő kategória

* nem számszerűsíthető becslés (20 fő alatt)

A zsidó kategória a zsidó nemzetiségűeket, illetve a jiddis és héber anyanyelvűeket foglalja magában (1900-ban és 1910-ben a jiddisül és héberül beszélők a német anyanyelvűek között lettek felvéve).

A szlovákok száma 1930-ban a csehekét is magában foglalja.

A szerb kategória tartalma a román népszámlálások időpontjában: szerb, horvát és szlovén. A „krassovánok” 1930-ig önálló nemzetiségként az egyéb kategóriában szerepelnek, 1956-tal kezdődően a horvátok közé sorolva a szerb rovatba kerültek át.

**Erdély nemzetiségi statisztikája
1900-1977**

(a mai megyék területére átszámított adatok)

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
FEHÉR (ALBA)														
1900	315321	100,0	253256	80,3	41826	13,3	17095	5,4	3144	1,0	...	...	...	...
1910	330750	100,0	262927	79,6	45466	13,7	16613	5,0	5744	1,7	...	...	...	...
1920	320638	100,0	264126	82,3	34963	10,9	15584	4,9	5965	1,9	3802	1,2	...	...
1930	346582	100,0	290583	83,8	33964	9,8	16939	4,9	5096	1,5	2012	0,6	2152	0,6
1930	346582	100,0	285152	82,3	33271	9,6	16918	4,9	11241	3,2	3400	1,0	6722	1,9
1941	377313	100,0	320617	85,0	28234	7,5	17886	4,7	10576	2,8	...	...	...	...
1956	370800	100,0	327150	88,2	27280	7,4	12950	3,5	3420	0,9	230	0,1	2980	0,8
1956	370800	100,0	321580	86,8	27250	7,3	13070	3,5	8900	2,4	1000	0,3	7505	2,0
1966	382786	100,0	341380	89,2	26710	7,0	12785	3,3	1911	0,5	23	0,0	1632	0,4
1966	382786	100,0	339545	88,7	26989	7,1	12823	3,3	3429	0,9	267	0,1	2811	0,7
1977	409634	100,0	360500	88,0	27342	6,7	11500	2,8	10300	2,5	...	...	9185	2,2
1977*	409634	100,0	370095	90,4	25487	6,2	11129	2,7	2923	0,7	134	0,0	1332	0,3

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		szerb		szlovák	
ARAD																		
1900	480162	100,0	277420	57,8	118981	24,4	62983	13,1	22778	4,7	...	...	...	...	4534	0,9	11057	2,3
1910	507965	100,0	294173	57,9	130564	25,7	59180	11,7	23748	4,7	...	...	...	...	5203	1,0	10658	2,1
1920	482344	100,0	289407	60,0	105401	21,9	58377	12,1	29159	6,0	8458	1,8	...	...	...	...	...	...
1930	488359	100,0	307599	63,0	103183	21,1	56467	11,6	21130	4,3	1038	0,2	2273	0,5	2927	0,6	11052	2,3
1930	488359	100,0	304838	62,5	88542	18,1	58639	12,0	36340	7,4	9445	1,9	6806	1,4	3808	0,8	11978	2,5
1941	489637	100,0	317110	64,8	76123	15,5	61550	12,6	34854	7,1	...	...	...	...	...	...	...	...
1956	475620	100,0	332270	69,9	86780	18,2	42750	9,0	13820	2,9	800	0,1	1430	0,3	1950	0,4	7340	1,5
1956	475620	100,0	330010	69,4	80350	16,9	44220	9,3	21040	4,4	5180	1,1	1650	0,3	3070	0,6	8085	1,7
1966	481248	100,0	349979	71,9	78294	16,3	43157	9,0	13818	2,9	55	0,0	2288	0,5	2112	0,4	8861	1,4
1966	481248	100,0	344302	71,5	75445	15,7	43874	9,1	17627	3,7	1862	0,4	2645	0,5	2850	0,6	7317	1,5
1977	512327	100,0	377070	73,6	73266	14,3	39450	7,7	22540	4,4	...	...	9350	1,9	...	...	...	...
1977*	512020	100,0	384218	75,0	71983	14,1	38366	7,5	17453	3,4	1044	0,2	3635	0,7	1812	0,4	7115	1,4

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		szlovák	
BIHAR (BIHOR)																
1900	418816	100,0	217025	51,8	188601	45,0	3341	0,8	9849	2,4	...	...	...	...	7809	1,9
1910	475928	100,0	241992	50,8	218238	45,9	3389	0,7	12309	2,6	...	...	...	...	9040	1,9
1920	478025	100,0	261585	54,7	174285	36,5	2041	0,4	40114	8,4	28882	6,0	...	...	...	...
1930	527216	100,0	306261	58,0	193809	36,8	2420	0,5	24726	4,7	8680	1,6	2969	0,6	11464	2,2
1930	527216	100,0	308478	58,6	171907	32,6	2370	0,4	44461	8,4	23709	4,5	6211	1,2	12365	2,3
1941	559354	100,0	288147	51,5	247279	44,2	1580	0,3	22348	4,0	...	...	...	...	...	...
1956	574488	100,0	359450	62,7	204150	35,5	860	0,1	10030	1,7	700	0,1	1570	0,3	6570	1,1
1956	574488	100,0	362510	63,0	194580	33,9	880	0,2	16520	2,9	4830	0,8	3470	0,6	6755	1,2
1966	586460	100,0	375348	64,0	198092	33,8	1030	0,2	11990	2,0	143	0,0	3133	0,5	7577	1,3
1966	586460	100,0	377837	64,4	192948	32,9	1106	0,2	14569	2,5	1798	0,3	3678	0,6	7813	1,3
1977	633082	100,0	408526	64,5	200424	31,7	991	0,2	23141	3,6	1009	0,2	12258	1,9	8142	1,3
1977*	633094	100,0	416426	65,8	196220	31,0	675	0,1	19773	3,1	910	0,1	6071	1,0	7845	1,2

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		szlovák	
BIHAR (BIHOR)																
északi megyeterület																
1900	261446	100,0	87156	33,3	162491	62,2	2959	1,1	8840	3,4	—	—	—	—	7569	2,9
1910	299044	100,0	96644	32,3	188760	63,1	2974	1,0	10666	3,6	—	—	—	—	8871	3,0
1920	302140	100,0	112070	37,1	150645	49,9	1838	0,6	37587	12,4	26815	8,9	—	—	—	—
1930	340239	100,0	144364	42,4	170668	50,2	2274	0,7	22933	6,7	8137	2,4	1908	0,6	11405	3,4
1930	340239	100,0	147596	43,4	149630	44,0	2206	0,6	40807	12,0	22258	6,5	4280	1,3	12278	3,6
1941	359127	100,0	114653	31,9	224428	62,5	1461	0,4	18585	5,2	2034	0,6	1858	0,5	14108	3,9
1941	359127	100,0	109133	30,4	229682	64,0	1203	0,3	19109	5,3	2579	0,7	2669	0,7	13282	3,7
1956	368044	100,0	171730	46,9	184360	50,4	720	0,2	9240	2,5	645	0,2	1105	0,3	6530	1,8
1956	368044	100,0	175240	47,9	175055	47,8	700	0,2	15050	4,1	4520	1,2	2700	0,7	6650	1,8
déli megyeterület																
1900	157370	100,0	129069	82,6	26110	16,6	382	0,2	1009	0,6	—	—	—	—	240	0,2
1910	176884	100,0	145348	82,2	29478	16,7	415	0,2	1643	0,9	—	—	—	—	169	0,1
1920	175885	100,0	149515	85,1	23640	13,4	203	0,1	2527	1,4	2067	1,2	—	—	—	—
1930	186977	100,0	161897	86,5	23141	12,4	146	0,1	1793	1,0	543	0,3	1061	0,6	59	0,0
1930	186977	100,0	160882	86,0	22277	11,9	164	0,1	3654	2,0	1451	0,8	1931	1,0	87	0,0
1941	200227	100,0	179014	89,4	17597	8,8	377	0,2	3239	1,6	—	—	—	—	—	—
1956	208444	100,0	187720	90,0	19790	9,5	140	0,1	790	0,4	55	0,0	465	0,2	40	0,0
1956	208444	100,0	187270	89,8	19525	9,4	180	0,1	1470	0,7	310	0,1	770	0,4	105	0,1

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
BESZTERCE-NASZÓD (BISTRITA-NĂSAUD)														
1900	199202	100,0	139776	70,2	25284	12,7	30915	15,5	3227	1,6	...	...	...	...
1910	212614	100,0	147529	69,5	29169	13,7	30078	14,1	5838	2,7	...	...	...	...
1920	201218	100,0	144514	71,8	19140	9,5	23356	11,6	14208	7,1	10137	5,0	...	...
1930	223527	100,0	166894	74,6	20523	9,2	22522	10,1	13588	6,1	8517	3,8	4565	2,0
1930	223527	100,0	162096	72,5	20923	9,4	22217	9,9	18291	8,2	9091	4,1	8471	3,8
1941	240648	100,0	169875	70,6	36730	15,3	21521	8,9	12522	5,2	...	...	...	...
1956	255789	100,0	220780	86,3	23560	9,2	6620	2,6	4830	1,9	770	0,3	3930	1,5
1956	255789	100,0	217860	85,2	24120	9,4	6670	2,6	7140	2,8	1320	0,5	5620	2,2
1966	268600	100,0	238750	89,0	21587	8,0	6016	2,2	2247	0,8	51	0,0	2001	0,7
1966	268600	100,0	236789	88,2	22358	8,3	6102	2,3	3351	1,2	102	0,0	3023	1,1
1977	286628	100,0	...	...	21548	7,5	...	...	...	...	...	...	2288	0,7
1977*	286628	100,0	262785	91,7	19955	7,0	2253	0,8	1635	0,5	42	0,0	1027	0,4

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány
BESZTERCE-NASZÓD (BISTRITJA-NĂSĂUD)													
északi megyeterület													
1900	194196	100,0	135790	69,8	24374	12,6	30807	15,9	3227	1,7	...	...	...
1910	207069	100,0	143139	69,1	26175	13,6	30009	14,5	5746	2,8	...	...	...
1920	195797	100,0	140009	71,6	18301	9,3	23346	11,9	14141	7,2	10070	5,1	...
1930	217627	100,0	162017	74,5	19692	9,0	22517	10,3	13401	6,2	8454	3,9	4441 2,0
1930	217627	100,0	157266	72,3	20097	9,2	22207	10,2	18057	8,3	9027	4,1	8301 3,8
1941	233654	100,0	166251	71,1	32995	14,1	21640	9,3	12768	5,5	5400	2,3	6909 3,0
1941	233654	100,0	163754	70,1	36070	15,4	21515	9,2	12315	5,3	4045	1,7	7804 3,3
1956	248389	100,0	214180	86,2	22660	9,2	6620	2,7	4730	1,9	770	0,3	3630 1,5
1956	248389	100,0	211360	85,1	23420	9,4	6670	2,7	6940	2,8	1320	0,5	5420 2,2
déli megyeterület													
1900	5004	100,0	3986	79,6	910	18,2	108	2,2	...	...	...	...	...
1910	5545	100,0	4390	79,2	994	17,9	69	1,2	92	1,7	...	...	...
1920	5421	100,0	4505	83,1	839	15,5	10	0,2	67	1,2	67	1,2	
1930	5900	100,0	4877	82,6	831	14,1	5	0,1	187	3,2	63	1,1	124 1,9
1930	5900	100,0	4830	81,8	826	14,0	10	0,2	234	4,0	64	1,1	170 2,9
1941	6994	100,0	6121	87,5	660	9,4	6	0,1	207	3,0	...	...	
1956	7400	100,0	6600	89,1	700	9,5	**	**	100	1,4	**	**	100 1,4
1956	7400	100,0	6500	87,8	700	9,5	**	**	200	2,7	**	**	200 2,7

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
BRASSÓ (BRAȘOV)														
1900	232191	100,0	131170	56,4	48932	21,1	48481	20,9	3608	1,6	...	...	...	...
1910	239942	100,0	131838	54,9	54642	22,8	47914	20,0	5548	2,3	...	...	...	...
1920	238522	100,0	138182	58,0	49000	20,5	48477	20,3	2863	1,2	2264	0,9	...	...
1930	265414	100,0	151576	57,1	59773	22,5	50941	19,2	3124	1,2	702	0,3	839	0,3
1930	265414	100,0	148062	55,7	57054	21,5	50585	19,1	9713	3,7	3003	1,1	4803	1,8
1941	300369	100,0	188568	62,8	44613	14,9	53845	17,9	13343	4,4	...	...	...	...
1956	373941	100,0	272800	73,0	59190	15,8	39940	10,7	2010	0,5	185	0,0	980	0,3
1956	373941	100,0	267370	71,5	56890	15,2	39750	10,6	9930	2,7	2000	0,5	6580	1,8
1966	442692	100,0	333337	75,3	66545	15,0	41136	9,3	1674	0,4	45	0,0	649	0,1
1966	442692	100,0	331007	74,8	65326	14,8	40857	9,2	5502	1,2	862	0,2	3405	0,8
1977	582863	100,0	...	...	71132	12,2	...	...	...	...	...	...	12222	1,7
1977*	582863	100,0	471281	80,9	70208	12,0	35940	6,2	5434	0,9	502	0,1	1230	0,2

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány
BRASSÓ (BRAȘOV)													
északi megyeterület													
1900	2566	100,0	509	19,8	1324	51,7	599	23,3	134	5,2	...	...	...
1910	2614	100,0	534	20,4	1362	52,1	645	24,7	73	2,8	...	...	...
1920	2564	100,0	623	24,3	1299	50,6	620	24,2	22	0,9	22	0,9	...
1930	2555	100,0	531	20,8	1350	52,9	663	25,9	11	0,4	7	0,3	3
1930	2555	100,0	526	20,6	1337	52,3	658	25,8	34	1,3	12	0,5	20
1941	2760	100,0	342	12,4	1609	58,3	724	26,2	85	3,1	1	0,0	84
1941	2760	100,0	334	12,1	1567	56,8	724	26,2	135	4,9	1	0,0	134
1956	2217	100,0	500	22,6	1300	58,7	400	18,0	15	0,7	**	**	15
1956	2217	100,0	450	20,3	1200	54,3	400	18,0	165	7,4	**	**	165
déli megyeterület													
1900	229625	100,0	130661	56,9	47608	20,7	47882	20,9	3474	1,5	...	...	...
1910	237328	100,0	131304	55,4	53280	22,4	47269	19,9	5475	2,3	...	...	...
1920	235958	100,0	137559	58,3	47701	20,2	47857	20,3	2841	1,2	2242	1,0	...
1930	262859	100,0	151045	57,5	58423	22,2	50278	19,1	3113	1,2	695	0,3	836
1930	262859	100,0	147536	56,1	55717	21,2	49927	19,0	9679	3,7	2991	1,1	4783
1941	297609	100,0	188234	63,3	43046	14,5	53121	17,8	13208	4,4	...	...	...
1956	371724	100,0	272300	73,3	57890	15,6	39540	10,6	1995	0,5	185	0,0	965
1956	371724	100,0	266920	71,8	55690	15,0	39350	10,6	9765	2,6	2000	0,5	6415

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		szerb		cseh/szlovák	
KRASSÓ-SZŐRÉNY (CARAŞ-SEVERIN)																		
1900	329749	100,0	247203	75,0	8318	2,5	41787	12,7	32441	9,8	---	---	---	---	11021	3,3	---	---
1910	341952	100,0	250971	73,3	13509	4,0	42951	12,6	34521	10,1	---	---	---	---	12168	3,6	---	---
1920	309748	100,0	233761	75,5	5631	1,8	40169	13,0	30187	9,7	1471	0,5	---	---	---	---	---	---
1930	319286	100,0	242381	75,9	6888	2,2	40359	12,6	29658	9,3	64	0,0	3418	1,1	10464	3,3	6266	2,0
1930	319286	100,0	237476	74,4	6665	2,1	36793	11,5	38352	12,0	1014	0,3	8381	2,6	10038	3,1	8747	2,7
1941	319381	100,0	241974	75,8	5830	1,8	37108	11,6	34469	10,8	---	---	---	---	---	---	---	---
1956	327787	100,0	265730	81,0	8040	2,5	28130	8,6	25890	7,9	20	0,0	2200	0,7	15480	4,7	4480	1,3
1956	327787	100,0	263760	80,5	8280	2,5	23170	7,1	32580	9,9	435	0,1	3180	1,0	16115	4,9	8500	2,6
1966	358726	100,0	297564	83,0	8787	2,4	26657	7,4	25718	7,2	12	0,0	2105	0,6	15354	4,3	4313	1,2
1966	358726	100,0	295879	82,4	9175	2,6	23882	6,7	29790	8,3	190	0,1	2132	0,6	15826	4,4	7150	2,0
1977	385577	100,0	323090	83,8	9238	2,4	21622	5,6	31627	8,2	---	---	6009	1,5	17345	4,5	5329	1,4
1977*	385577	100,0	329872	85,5	8029	2,1	19975	5,2	27701	7,2	162	0,0	3126	0,8	14454	3,7	3986	1,0

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
KOLOZS (CLUJ)														
1900	356863	100,0	209719	58,8	138225	38,7	4491	1,3	4428	1,2	...	...	...	...
1910	397420	100,0	230662	58,0	158340	39,3	4189	1,1	6229	1,6	...	...	...	...
1920	416757	100,0	261876	62,8	127847	30,7	2467	0,6	24567	5,9	20398	4,9	...	...
1930	475533	100,0	298964	62,8	149564	31,5	3866	0,8	23139	4,9	15257	3,2	5183	1,1
1930	475533	100,0	295684	62,2	139467	29,3	3660	0,8	36722	7,7	23328	4,9	9957	2,1
1941	521451	100,0	295343	56,7	208193	39,9	2732	0,5	15183	2,9	...	...	...	...
1956	580344	100,0	404060	69,6	168990	29,1	1470	0,3	5820	1,0	1240	0,2	3870	0,7
1956	580344	100,0	399600	68,9	164610	28,4	1365	0,2	14770	2,5	6280	1,1	7285	1,3
1966	631100	100,0	459547	72,8	166117	26,3	1681	0,3	3755	0,6	138	0,0	2851	0,5
1966	631100	100,0	457169	72,4	164768	26,1	1738	0,3	7425	1,2	2011	0,3	4322	0,7
1977	715409	100,0	533700	74,6	170195	23,8	...	...	11500	1,6	...	...	7735	1,0
1977*	715507	100,0	539280	75,4	167473	23,4	1505	0,2	7249	1,0	1165	0,2	4762	0,7

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
KOLOZS (CLUJ)														
északi megyeterület														
1900	236557	100,0	128332	54,2	101465	42,9	4010	1,7	2750	1,2	—	—	—	—
1910	265146	100,0	140012	52,8	117248	44,2	3700	1,4	4186	1,6	—	—	—	—
1920	281999	100,0	166345	59,0	91987	32,6	2251	0,8	21416	7,6	18419	6,5	...	...
1930	323442	100,0	190375	58,8	110492	34,2	3105	1,0	19470	6,0	13848	4,3	3372	1,0
1930	323442	100,0	188373	58,2	101535	31,4	2883	0,9	30651	9,5	21252	6,6	6516	2,0
1941	346440	100,0	163471	47,2	173692	50,1	2122	0,6	7155	2,1	3161	0,9	3254	0,9
1941	346440	100,0	157903	45,6	176361	50,9	1857	0,5	10319	3,0	5366	1,5	4238	1,2
1956	391461	100,0	251060	64,2	135210	34,5	1230	0,3	3960	1,0	990	0,3	2345	0,6
1956	391461	100,0	248460	63,4	131110	33,5	1115	0,3	10780	2,8	5545	1,4	4245	1,1
déli megyeterület														
1900	120308	100,0	81387	67,6	36760	30,6	481	0,4	1678	1,4	—	—	—	—
1910	132274	100,0	90650	68,5	39092	29,6	489	0,4	2043	1,5	—	—	—	—
1920	134758	100,0	95531	70,9	35860	26,6	216	0,2	3151	2,3	1979	1,5	...	...
1930	152091	100,0	108589	71,4	39072	25,7	761	0,5	3669	2,4	1409	0,9	1011	1,2
1930	152091	100,0	107311	70,6	37932	24,9	777	0,5	6071	4,0	2076	1,4	3441	2,3
1941	175011	100,0	137440	78,5	31832	18,2	875	0,5	4864	2,8	...	...	...	...
1956	188883	100,0	153000	81,0	33780	17,9	240	0,1	1860	1,0	250	0,1	1525	0,8
1956	188883	100,0	151140	80,1	33500	17,7	250	0,1	3990	2,1	735	0,4	3040	1,6

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
KOVÁSZNA (COVASNA)														
1900	139318	100,0	15037	10,8	123227	88,4	351	0,3	701	0,5	...	...	...	...
1910	148933	100,0	17085	11,5	130244	87,4	622	0,4	962	0,7	...	...	...	...
1920	147044	100,0	24868	16,9	120420	81,9	425	0,3	1331	0,9	836	0,6	...	...
1930	152563	100,0	25156	16,5	126125	82,7	650	0,4	632	0,4	171	0,1	29	0,0
1930	152563	100,0	30405	19,9	116961	76,7	813	0,5	4384	2,9	709	0,5	3080	2,0
1941	168761	100,0	21799	12,9	143398	85,0	513	0,3	3051	1,8	...	...	...	...
1956	172509	100,0	30740	17,8	140710	81,6	470	0,3	590	0,3	...	...	...	...
1956	172509	100,0	31300	18,1	136660	79,3	400	0,2	4150	2,4	115	0,1	3360	1,9
1966	176858	100,0	33761	19,1	142327	80,5	254	0,1	516	0,3	1	0,0	17	0,0
1966	176858	100,0	34099	19,3	140472	79,4	277	0,2	2010	1,1	37	0,0	1465	0,8
1977	199063	100,0	38947	19,6	156032	78,3	...	...	4084	2,1	...	...	3564	1,5
1977*	199017	100,0	41060	20,6	155133	78,0	202	0,1	2622	1,3	34	0,0	93	0,0

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
HARGITA (HARGHITA)														
1900	218894	100,0	13634	6,2	203555	93,0	1259	0,6	446	0,2	—	—	—	—
1910	240643	100,0	14605	6,1	223144	92,7	1955	0,8	939	0,4	—	—	—	—
1920	231789	100,0	25299	10,9	202107	87,2	605	0,3	3778	1,6	2863	1,2	...	...
1930	250194	100,0	22490	9,0	223102	89,1	963	0,4	3639	1,5	2663	1,1	474	0,2
1930	250194	100,0	24996	10,0	216615	86,6	1024	0,4	7559	3,0	4118	1,6	2702	1,1
1941	276381	100,0	17016	6,2	255458	92,4	557	0,2	3350	1,2	...	...	...	...
1956	273964	100,0	25190	9,2	246950	90,2	325	0,1	1500	0,5	100	0,0	820	0,3
1956	273964	100,0	26280	9,6	244670	89,3	380	0,1	2635	1,0	385	0,1	1610	0,6
1966	282392	100,0	30484	10,8	250679	88,7	210	0,1	1019	0,4	7	0,0	568	0,2
1966	282392	100,0	31272	11,1	248886	88,1	237	0,1	1997	0,7	98	0,0	1390	0,5
1977	326310	100,0	45099	13,8	276645	84,8	312	0,1	4254	1,3	...	...	3301	1,0
1977*	326310	100,0	45947	14,1	275759	84,5	200	0,1	4404	1,3	62	0,0	832	0,3

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány
HARGITA (HARGHITA)													
északi megyeterület													
1900	212464	100,0	13171	6,2	197604	93,0	1245	0,6	444	0,2	—	—	—
1910	234291	100,0	14263	6,1	217179	92,7	1964	0,8	895	0,4	—	—	—
1920	225874	100,0	25246	11,2	196284	86,8	601	0,3	3743	1,7	2828	1,3	...
1930	243794	100,0	22041	9,0	217328	89,2	957	0,4	3468	1,4	2657	1,1	310 0,1
1930	243794	100,0	24616	10,1	210905	86,5	1020	0,4	7253	3,0	4098	1,7	2417 1,0
1941	270070	100,0	16852	6,2	251447	93,2	593	0,2	1178	0,4	416	0,2	523 0,2
1941	270070	100,0	16025	5,9	250692	92,9	550	0,2	2803	1,0	691	0,3	1908 0,7
1956	267688	100,0	24645	9,2	241370	90,2	320	0,1	1350	0,5	100	0,0	670 0,3
1956	267688	100,0	25725	9,6	239150	89,4	380	0,1	2435	0,9	385	0,1	1410 0,5
déli megyeterület													
1900	6430	100,0	463	7,2	5951	92,8	14	0,2	2	0,0	—	—	—
1910	6352	100,0	342	5,4	5965	93,9	1	0,0	44	0,7	—	—	—
1920	5915	100,0	53	0,9	5823	98,4	4	0,1	35	0,6	35	0,6	...
1930	6400	100,0	449	7,0	5774	90,2	8	0,1	171	2,7	8	0,1	164 2,6
1930	6400	100,0	380	5,9	5710	89,2	4	0,1	306	4,8	20	0,3	285 4,5
1941	6311	100,0	991	15,7	4766	75,5	7	0,1	547	8,7	...	...	...
1956	6276	100,0	545	8,7	5580	89,9	—	—	150	2,4	—	—	150 2,4
1956	6276	100,0	555	8,8	5520	88,0	—	—	200	3,2	—	—	200 3,2

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
HUNYAD (HUNEDOARA)														
1900	268125	100,0	242619	84,2	31365	10,9	8840	3,1	5101	1,8	--	--	--	--
1910	323526	100,0	256810	79,4	51541	15,9	7770	2,4	7405	2,3	--	--	--	--
1920	304510	100,0	247434	81,2	39222	12,9	8505	2,8	9349	3,1	4659	1,5	...	...
1930	319929	100,0	266377	83,3	39851	12,5	7161	2,2	6540	2,0	2264	0,7	1022	0,3
1930	319929	100,0	261374	81,7	37056	11,6	7982	2,5	13517	4,2	4659	1,5	4738	1,5
1941	323197	100,0	282565	87,5	21306	6,6	9149	2,8	10177	3,1	...	...	...	...
1956	381902	100,0	337170	88,3	34050	8,9	8700	1,8	3980	1,0	410	0,1	680	0,2
1956	381902	100,0	332450	87,1	32650	8,5	7740	2,0	9060	2,4	1670	0,4	2940	0,8
1966	474602	100,0	425375	89,6	40265	8,5	5989	1,3	2973	0,6	97	0,0	333	0,1
1966	474602	100,0	423128	89,2	40047	8,4	6671	1,4	4756	1,0	510	0,1	730	0,2
1977	514498	100,0	464600	90,3	38548	7,5	5150	1,0	6200	1,2	...	...	4179	0,7
1977*	514436	100,0	473408	92,0	33826	6,6	4243	0,8	2958	0,6	297	0,0	464	0,1

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		ukrán	
MÁRAMAROS (MARAMUREȘ)																
1900	267416	100,0	176004	65,8	51229	19,2	25879	9,7	14304	5,3	...	...	...	...	13228	4,9
1910	297429	100,0	189886	63,9	62174	20,9	28917	9,7	18452	5,5	...	...	...	...	14820	5,0
1920	296915	100,0	200021	67,3	31173	10,5	4936	1,7	60785	20,5	44023	14,8	...	...	...	...
1930	317304	100,0	220513	69,4	34814	11,0	3703	1,2	58274	18,4	39397	12,4	587	0,2	17800	5,6
1930	317304	100,0	220095	69,3	30106	9,5	3657	1,2	63446	20,0	41289	13,0	2233	0,7	19249	6,1
1941	345684	100,0	224463	64,9	67357	19,5	3176	0,9	50698	14,7	29721	8,6	1627	0,5	19084	5,5
1941	345684	100,0	215547	62,3	80885	23,4	2742	0,8	46510	13,5	25748	7,4	2421	0,7	18082	5,2
1956	367114	100,0	284790	77,6	51300	14,0	2670	0,7	28350	7,7	2610	0,7	735	0,2	24730	6,7
1956	367114	100,0	285445	77,7	47550	13,0	2700	0,7	31420	8,6	4180	1,1	1425	0,4	25440	6,9
1966	427645	100,0	339361	79,3	55809	13,0	2868	0,7	29809	7,0	196	0,0	682	0,2	28694	6,7
1966	427645	100,0	339984	79,5	53583	12,5	2993	0,7	31085	7,3	763	0,2	899	0,2	29060	6,8
1977	492837	100,0	394500	80,1	57897	11,7	3600	0,7	36800	7,5	...	...	3102	0,6	32500	6,6
1977*	492860	100,0	398649	80,9	56332	11,4	3183	0,7	34696	7,0	465	0,1	1428	0,3	31962	6,5

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
MAROS (MUREȘ)														
1900	357221	100,0	145182	40,6	170550	47,8	35238	9,9	6251	1,7	...	...	...	...
1910	388328	100,0	151327	39,0	189618	48,8	35366	9,1	12017	3,1	...		...	...
1920	386234	100,0	170221	44,1	166895	43,2	33390	8,6	15728	4,1	10633	2,8	...	...
1930	425721	100,0	185654	43,6	188928	44,4	33661	7,9	17478	4,1	7014	1,8	9530	2,2
1930	425721	100,0	185367	43,6	176990	41,6	33379	7,8	29985	7,0	11449	2,7	17444	4,1
1941	467476	100,0	189259	40,5	223010	47,7	33780	7,2	21427	4,6	...	...	...	...
1956	513261	100,0	245610	47,9	236350	46,0	20810	4,1	10490	2,0	720	0,1	9360	1,8
1956	513261	100,0	242740	47,2	232340	45,3	20940	4,1	17240	3,4	3320	0,6	13330	2,6
1966	561598	100,0	279784	49,8	252861	45,0	20545	3,7	8408	1,5	87	0,0	7967	1,4
1966	561598	100,0	278386	49,5	249675	44,5	20625	3,7	12912	2,3	1053	0,2	11402	2,0
1977	605380	100,0	298212	49,4	265752	43,9	19741	3,3	20675	3,4	660	0,1	19574	3,2
1977*	605345	100,0	310226	51,2	264567	43,7	17439	2,9	13113	2,2	646	0,1	7867	1,3

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány
MAROS (MUREȘ)													
északi megyeterület													
1900	212641	100,0	68964	32,5	128857	60,6	11758	5,5	3062	1,4	—	—	—
1910	234013	100,0	73921	31,6	142925	61,1	11962	5,1	5208	2,2	—	—	—
1920	233882	100,0	89209	38,1	124058	53,1	10314	4,4	10301	4,4	7446	3,2	...
1930	254540	100,0	92081	36,2	141767	55,7	9930	3,9	10762	4,2	5301	2,1	4809 1,9
1930	254540	100,0	93896	36,9	131120	51,5	9728	3,8	19796	7,8	8922	3,5	10156 4,0
1941	277837	100,0	78593	28,3	182390	65,7	9685	3,4	7269	2,6	1453	0,5	5554 2,0
1941	277837	100,0	78317	28,2	181090	65,2	9470	3,4	8960	3,2	2086	0,7	6656 2,4
1956	308991	100,0	109790	35,5	190070	61,8	2120	0,7	6210	2,0	430	0,1	5525 1,8
1956	308991	100,0	109820	35,6	187010	60,5	2190	0,7	9870	3,2	2580	0,8	6900 2,2
déli megyeterület													
1900	144580	100,0	76218	52,8	41693	28,8	23490	16,2	3189	2,2	—	—	—
1910	154315	100,0	77406	50,1	46693	30,3	23404	15,2	6812	4,4	—	—	—
1920	152352	100,0	81012	53,2	42837	28,1	23076	15,1	5427	3,6	3187	2,1	...
1930	171181	100,0	93573	54,6	47161	27,6	23731	13,9	6716	3,9	1713	1,0	4721 2,8
1930	171181	100,0	91471	53,4	45870	26,8	23651	13,8	10189	6,0	2527	1,5	7288 4,3
1941	189639	100,0	110942	58,5	41920	22,1	24310	12,8	12467	6,6	...	...	...
1956	204270	100,0	135820	66,5	45490	22,3	18690	9,1	4280	2,1	290	0,1	3835 1,9
1956	204270	100,0	132820	65,0	45330	22,2	18750	9,2	7370	3,6	740	0,4	6430 3,1

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
SZATMÁR (SATU MARE)														
1900	245855	100,0	93591	38,1	138086	56,2	12165	4,9	2013	0,8	--	--	--	--
1910	267690	100,0	92275	34,5	166738	62,3	5709	2,5	1968	0,7	--	--	--	--
1920	262937	100,0	124476	47,3	81242	30,9	34982	13,3	22237	8,5	19852	7,6	...	...
1930	301105	100,0	140024	46,4	126931	42,2	15610	5,2	18540	6,2	15096	5,0	1194	0,4
1930	301105	100,0	147135	48,8	95104	31,6	24893	8,3	33973	11,3	23164	7,7	4787	1,6
1941	315641	100,0	113924	36,1	186910	59,2	7288	2,3	7519	2,4	4630	1,5	1231	0,4
1941	315641	100,0	101992	32,3	199643	63,2	5910	1,9	8096	2,6	4529	1,4	2157	0,7
1956	337351	100,0	173060	51,3	158510	47,0	3400	1,0	2380	0,7	1030	0,3	670	0,2
1956	337351	100,0	180740	53,6	145820	43,2	3520	1,0	7270	2,2	3575	1,1	2470	0,7
1966	359393	100,0	198433	55,2	155192	43,2	3859	1,1	1909	0,5	51	0,0	696	0,2
1966	359393	100,0	203780	56,7	147594	41,1	4427	1,2	3592	1,0	573	0,2	1750	0,5
1977	393840	100,0	227624	57,8	152702	38,8	2925	0,7	10589	2,7	320	0,1	5256	1,3
1977*	393840	100,0	230966	58,6	150389	38,2	2250	0,6	10235	2,6	320	0,1	1174	0,3

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		szlovák	
SZILÁGY (SÁLAJ)																
1900	201712	100,0	138367	68,6	59018	29,3	1290	0,6	3037	1,5	...	...	...	...	1857	0,9
1910	223096	100,0	150202	67,3	66691	29,9	1024	0,5	5179	2,3	...	...	...	...	2625	1,2
1920	218802	100,0	150521	68,7	55061	25,2	189	0,1	13031	6,0	8460	3,9	...	...	...	...
1930	240778	100,0	169697	70,6	57623	23,9	224	0,1	13034	5,4	6440	2,7	1959	0,8	4498	1,9
1930	240778	100,0	167936	69,7	55611	23,1	202	0,1	17029	7,1	7797	3,2	4446	1,8	4539	1,9
1941	259136	100,0	174696	67,3	73534	28,4	151	0,1	10755	4,2	1526	0,6	3566	1,4	5523	2,1
1941	259136	100,0	171714	66,2	75994	29,3	131	0,1	11297	4,4	2117	0,8	3662	1,4	5371	2,1
1956	271989	100,0	201000	73,9	67450	24,8	70	0,0	3470	1,3	320	0,1	1025	0,4	2090	0,8
1956	271989	100,0	200090	73,6	66840	24,6	70	0,0	4990	1,8	730	0,3	2075	0,8	2125	0,8
1966	263103	100,0	195134	74,2	63961	24,3	54	0,0	3934	1,5	21	0,0	1438	0,5	2341	0,9
1966	263103	100,0	194790	74,0	63850	24,3	72	0,0	4391	1,7	88	0,0	1779	0,7	2357	0,9
1977	264569	100,0	...	...	64232	24,3	...	...	...	...	...	...	...	...	4035	1,5
1977*	274569	100,0	197920	74,8	62568	23,6	86	0,0	3995	1,5	40	0,0	1610	0,6	1864	0,7

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
SZEBEN (SIBIU)														
1900	253499	100,0	148572	58,6	17548	6,9	83317	32,9	4062	1,6	...	...	...	...
1910	270640	100,0	155653	57,5	20355	7,5	86768	32,1	7864	2,9	...	...	...	...
1920	270524	100,0	158401	58,5	14481	5,4	90890	33,6	6752	2,5	2242	0,8	...	...
1930	306984	100,0	181394	59,0	19232	6,3	100974	32,9	5384	1,8	1169	0,4	2533	0,8
1930	306984	100,0	174138	56,8	18535	6,0	100703	32,8	13608	4,4	2341	0,8	9272	3,0
1941	337216	100,0	203054	60,2	14059	4,2	107834	32,0	12269	3,6	...	...	...	...
1956	372687	100,0	262590	70,4	17890	4,8	88620	23,8	3600	1,0	245	0,1	2660	0,7
1956	372687	100,0	253855	68,1	18180	4,9	88350	23,7	12300	3,3	1355	0,4	9670	2,6
1966	414758	100,0	295322	71,2	19898	4,8	97355	23,5	2181	0,5	70	0,0	1320	0,3
1966	414756	100,0	293282	70,6	20139	4,9	96882	23,4	4453	1,1	407	0,1	3037	0,7
1977	481645	100,0	...	...	21851	4,5	...	...	...	...	...	...	12981	2,6
1977*	481645	100,0	362214	75,2	20679	4,3	92120	19,1	6632	1,4	208	0,0	2766	0,6

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány		szerb		bolgár	
TEMES (TIMIȘ)																		
1900	541703	100,0	221304	40,9	70338	13,0	201650	37,2	48411	8,9	...	...	...	...	30939	5,7	...	...
1910	560716	100,0	223905	39,9	96777	17,3	188327	33,6	51707	9,2	...	...	...	...	32482	5,8	...	...
1920	512891	100,0	217056	42,3	74324	14,5	168605	32,9	52906	10,3	11779	2,3	...	...	...	...	...	...
1930	559591	100,0	238813	42,7	91943	16,4	182354	32,6	46481	8,3	670	0,1	4813	0,8	26786	4,8	7444	1,3
1930	559591	100,0	236305	42,2	84756	15,1	178238	31,9	60292	10,8	9768	1,7	8090	1,4	27075	4,8	7527	1,3
1941	578881	100,0	263474	45,6	74745	12,9	176732	30,5	63930	11,0	...	...	...	...	...	...	...	...
1956	568881	100,0	328060	57,6	84510	14,9	116460	20,5	39850	7,0	545	0,1	5200	0,9	22830	4,0	7210	1,3
1956	568881	100,0	325510	57,3	77430	13,6	114600	20,1	51340	9,0	7375	1,3	5935	1,0	23990	4,2	7440	1,3
1966	607596	100,0	379987	62,5	78758	13,0	110339	18,2	38512	6,3	121	0,0	4360	0,7	21954	3,8	7308	1,2
1966	607596	100,0	378183	62,3	76183	12,5	109315	18,0	43915	7,2	2909	0,5	4637	0,8	22709	3,7	7509	1,2
1977	696884	100,0	472876	67,9	77523	11,1	98134	14,1	48351	6,9	...	...	9923	1,4	20891	3,0	...	...
1977*	696884	100,0	486179	69,8	72699	10,4	93911	13,5	44095	6,3	1799	0,3	6047	0,9	19941	2,9	6801	1,0

Év	Összesen	román	magyar	német	egyéb	zsidó	cigány	szerb								
BACĂU																
1900	5992	100,0	2592	43,3	3135	52,3	156	2,6	109	1,8	—	—	—	—		
1910	8007	100,0	3071	38,4	4729	59,0	110	1,4	97	1,2	—	—	—	—		
1920	6503	100,0	3622	55,7	2737	42,1	18	0,3	126	1,9	123	1,9	...	...		
1930	7199	100,0	3653	50,8	3351	46,5	59	0,8	136	1,9	102	1,4	11	0,2		
1930	7199	100,0	4187	58,2	2626	36,5	39	0,5	347	4,8	223	3,1	97	1,3		
1941	6427	100,0	832	12,9	5533	86,2	16	0,2	46	0,7	24	0,4	8	0,1		
1941	6427	100,0	611	9,5	5733	89,2	10	0,2	73	1,1	39	0,6	22	0,3		
1956	6186	100,0	3690	59,6	2500	40,4	—	—	—	—	—	—	—	—		
1956	6186	100,0	4580	74,1	1600	25,9	—	—	—	—	—	—	—	—		
MEHEDINTI																
1900	12720	100,0	5965	46,9	1547	12,2	2230	17,5	2978	23,4	—	—	—	—	1522	12,0
1910	14508	100,0	7030	48,5	2149	14,8	2314	15,9	3015	20,8	—	—	—	—	1652	11,4
1920	12767	100,0	7175	56,2	697	5,5	2277	17,8	2618	20,5	194	1,5	...	...	...	...
1930	14527	100,0	8565	58,9	971	6,7	1927	13,3	3064	21,1	4	0,0	102	0,7	1539	10,6
1930	14527	100,0	7815	53,8	917	6,3	1746	12,0	4049	27,9	170	1,2	847	5,8	1552	10,7
1941	15061	100,0	9225	61,2	611	4,1	1673	11,1	3552	23,6	...	...	...	...	...	...
1956	13885	100,0	10630	76,6	500	3,6	560	4,0	2200	15,8	—	—	100	0,7	1490	10,7
1956	13885	100,0	10500	75,6	415	3,0	430	3,1	2540	18,3	70	0,5	270	1,9	1530	11,0

Év	összesen		román		magyar		német		egyéb		zsidó		cigány	
NEAMAT														
1900	6368	100,0	5735	90,0	482	7,6	145	2,3	6	0,1	---	---	---	---
1910	7133	100,0	6559	92,0	495	6,9	77	1,1	2	0,0	---	---	---	---
1920	6985	100,0	6735	96,4	172	2,5	-	-	78	1,1	78	1,1	---	---
1930	8664	100,0	8353	96,4	282	3,3	10	0,1	19	0,2	17	0,2	-	-
1930	8664	100,0	8241	95,1	274	3,2	11	0,1	138	1,6	63	0,7	71	0,8
1941	9617	100,0	8275	86,0	1297	13,5	1	0,0	44	0,5	8	0,1	29	0,3
1941	9617	100,0	7883	82,0	1664	17,3	1	0,0	69	0,7	13	0,1	54	0,6
1956	11047	100,0	10800	97,8	200	1,8	**	**	45	0,4	**	**	**	**
1956	11047	100,0	10900	98,9	120	1,1	**	**	**	**	**	**	**	**
SUCEAVA														
1900	1241	100,0	751	60,6	49	3,9	421	33,9	20	1,6	---	---	---	---
1910	1532	100,0	987	64,4	116	7,6	424	27,7	5	0,3	---	---	---	---
1920	1151	100,0	763	66,4	12	1,0	272	23,6	104	9,0	97	8,4	---	---
1930	1443	100,0	941	65,2	9	0,6	381	26,4	112	7,8	109	7,6	-	-
1930	1443	100,0	887	61,5	12	0,8	426	29,5	118	8,2	111	7,7	-	-
1941	1291	100,0	887	68,7	144	11,2	193	14,9	67	5,2	63	4,9	-	-
1941	1291	100,0	834	64,6	279	21,6	119	9,2	59	4,6	56	4,3	-	-
1956	2244	100,0	2200	98,2	**	**	**	**	40	1,8	**	**	**	*
1956	2244	100,0	2200	99,1	**	**	**	**	20	0,9	**	**	**	*

**Erdély felekezeti statisztikája
1900-1941
(a mai megyék területére átszámított adatok)**

Év	összesen	görögkeleti	g.katolikus	r.katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
FEHÉR (ALBA)																		
1900	315321	100,0	154203	48,9	101229	32,1	13804	4,4	22300	7,1	15574	4,9	3760	1,2	4416	1,4	35	0,0
1910	330750	100,0	160394	48,5	107814	32,6	14117	4,3	24285	7,3	15958	4,8	3933	1,2	4228	1,3	21	0,0
1930	346502	100,0	169871	48,6	119330	34,4	9620	2,8	22862	6,6	16504	4,8	3173	0,9	3512	1,0	1710	0,5
ARAD																		
1900	480162	100,0	268924	56,1	18667	3,9	140311	29,2	25301	5,3	15017	3,1	86	0,0	11185	2,3	671	0,1
1910	507665	100,0	285740	56,3	19750	3,9	146579	28,9	27156	5,3	15360	3,0	260	0,1	11194	2,2	1626	0,3
1930	488359	100,0	282719	55,9	19057	3,9	126803	26,0	23601	4,8	13670	2,8	124	0,0	10484	2,1	11901	2,4
BIHAR (BIHOR)																		
1900	418816	100,0	183401	43,9	45976	11,0	49378	11,8	113611	27,1	1753	0,4	120	0,0	23626	5,6	951	0,2
1910	475928	100,0	207966	43,7	51382	10,8	59282	12,5	125833	26,4	2560	0,5	279	0,1	27022	5,7	1604	0,3
1930	527216	100,0	240326	43,7	64099	12,2	58115	11,0	121450	23,0	1756	0,3	163	0,0	29646	5,6	11661	2,2
északi megyeterület																		
1900	261446	100,0	63830	24,4	34629	13,2	43447	16,6	96779	37,1	1456	0,6	100	0,0	20888	8,0	317	0,1
1910	299044	100,0	73403	24,5	38495	12,9	52460	17,5	107111	35,8	2259	0,8	237	0,1	24229	8,1	850	0,3
1930	340239	100,0	97149	28,6	50101	14,7	52910	15,6	104413	29,1	1653	0,5	149	0,0	28099	8,3	5765	1,7
1941	359127	100,0	82705	23,0	47724	13,3	71625	19,9	119220	31,7	1824	0,5	522	0,1	29264	8,1	6243	1,7
déli megyeterület																		
1900	157370	100,0	119571	76,0	11347	7,2	5931	3,8	16832	10,7	297	0,2	20	0,0	2738	1,7	634	0,4
1910	176884	100,0	134563	76,0	12887	7,3	6822	3,9	18722	10,6	301	0,2	42	0,0	2793	1,6	754	0,4
1930	186977	100,0	143177	73,6	13998	7,5	5205	2,8	17037	9,1	103	0,1	14	0,0	1547	0,8	5896	3,2

Év	összesen	görögkeleti	g.katolikus	r.katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
BESZTERCE-NASZÓD (BISTRITA-NĂSAUD)																		
1900	199202	100,0	22791	11,4	116533	58,5	7204	3,6	15878	8,0	26465	13,3	240	0,1	10066	5,1	25	0,0
1910	212614	100,0	24438	11,5	126313	59,4	7241	3,4	17281	8,1	25943	12,2	327	0,2	11069	5,2	2	0,0
1930	223527	100,0	28440	12,7	138794	62,0	5461	2,4	17107	7,7	23790	10,6	109	0,0	9147	4,1	679	0,3
északi megyeterület																		
1900	194198	100,0	22790	11,7	112546	58,0	7126	3,7	15062	7,8	26457	13,6	229	0,1	9963	5,1	25	0,0
1910	207069	100,0	24428	11,8	121837	58,8	7180	3,5	16408	7,9	25934	12,5	325	0,2	10955	5,3	2	0,0
1930	217627	100,0	28423	13,1	133818	61,2	5426	2,5	16310	7,5	23781	11,0	107	0,0	9084	4,2	678	0,3
1941	233654	100,0	28315	12,1	142031	60,2	8629	3,7	20479	8,8	23545	10,1	257	0,1	9049	3,9	1349	0,6
déli megyeterület																		
1900	5004	100,0	1	0,0	3987	79,6	78	1,6	816	16,3	8	0,2	11	0,2	103	2,1	-	-
1910	5545	100,0	10	0,2	4476	80,7	61	1,1	873	15,7	9	0,2	2	0,0	114	2,1	-	-
1930	5900	100,0	17	0,3	4976	84,3	35	0,6	797	13,5	9	0,2	2	0,0	63	1,1	1	0,0

Év	összesen	görögkeleti	g.katolikus	r.katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
BRASSÓ (BRAȘOV)																		
1900	232191	100,0	108153	46,6	27384	11,8	14579	6,3	13750	5,9	61741	26,6	4191	1,8	2358	1,0	35	0,0
1910	239942	100,0	113551	47,4	25067	10,4	16010	6,7	15427	6,4	62340	26,0	4898	2,0	2590	1,1	59	0,0
1930	265414	100,0	127954	48,0	24817	9,4	19029	7,2	18332	6,9	65020	24,5	5730	2,2	3353	1,3	1179	0,4
északi megyeterület																		
1900	2566	100,0	644	25,1	1	0,0	174	6,8	72	2,8	1261	49,2	393	15,3	19	0,7	2	0,1
1910	2614	100,0	610	23,3	3	0,1	167	6,4	81	3,1	1287	49,3	447	17,1	19	0,7	-	-
1930	2555	100,0	536	21,0	26	1,0	168	6,6	62	2,4	1248	48,8	495	19,4	12	0,5	8	0,3
1941	2760	100,0	457	16,6	22	0,8	273	9,9	145	5,3	1287	46,5	566	20,5	5	0,2	5	0,2
déli megyeterület																		
1900	229625	100,0	107509	46,8	27383	11,9	14405	6,3	13678	6,0	60480	26,3	3798	1,7	2339	1,0	33	0,0
1910	237328	100,0	112941	47,5	25064	10,6	15843	6,7	15346	6,5	61053	25,7	4451	1,9	2571	1,1	59	0,0
1930	262859	100,0	127418	48,3	24791	9,4	18861	7,2	18270	7,0	63772	24,3	5235	2,0	3341	1,3	1171	0,4

Év	összesen		görögkeleti		g.katolikus		r.katolikus		református		evangélikus		unitárius		izraelita		egyéb	
KRASSÓ-SZŐRÉNY (CARAŞ-SEVERIN)																		
1900	329749	100,0	242540	73,6	17157	5,2	65102	19,7	1833	0,6	1135	0,3	27	0,0	1862	0,6	93	0,0
1910	341952	100,0	249899	73,1	18588	5,4	66920	19,6	2365	0,7	1923	0,6	79	0,0	2026	0,6	152	0,0
1930	319286	100,0	235597	72,6	17273	5,4	57550	18,0	1718	0,5	1502	0,5	35	0,0	1242	0,4	4369	1,4
KOLOZS (CLUJ)																		
1900	356863	100,0	50027	14,0	166439	46,8	31813	8,9	81171	22,7	2270	0,6	10752	3,0	14293	4,0	98	0,0
1910	397420	100,0	56717	14,3	182852	45,9	37032	9,3	89324	22,5	2648	0,7	10981	2,8	17536	4,4	330	0,1
1930	475533	100,0	79773	16,8	219509	45,9	36904	7,8	97899	20,6	2990	0,6	11522	2,4	23858	5,0	3078	0,6
északi megyeterület																		
1900	236557	100,0	21250	9,0	112409	47,5	26818	11,3	59576	25,2	2025	0,9	2157	0,9	12227	5,2	95	0,0
1910	265146	100,0	23910	9,0	122741	46,4	31455	11,9	66327	25,0	2401	0,9	2508	0,9	15491	5,8	313	0,1
1930	323442	100,0	40810	12,6	149833	46,1	30487	9,4	72564	22,4	2732	0,8	2580	0,8	21768	6,7	2668	0,8
1941	346440	100,0	28362	8,2	143418	40,8	48471	14,0	91434	26,4	3169	0,9	4845	1,4	24402	7,0	2339	0,7
dél megyeterület																		
1900	120306	100,0	28777	23,9	54030	44,9	4995	4,2	21595	18,0	245	0,2	8595	7,1	2066	1,7	3	0,0
1910	132274	100,0	32807	24,8	60111	45,5	5577	4,2	22997	17,4	247	0,2	8473	6,4	2045	1,5	17	0,0
1930	152091	100,0	38963	25,6	69676	45,6	6417	4,2	25335	16,7	258	0,2	8942	5,9	2090	1,4	410	0,3

Év	összesen	görögkeleti	g.katolikus	r.katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
KOVÁSZNA (COVASNA)																		
1900	139316	100,0	20865	15,0	2467	1,8	45314	32,5	61703	44,2	390	0,3	7626	5,5	916	0,7	35	0,0
1910	148933	100,0	22640	15,2	3110	2,1	49261	33,1	64060	43,0	733	0,5	7846	5,3	1231	0,8	52	0,0
1930	152563	100,0	28240	18,5	3191	2,1	49284	32,3	61349	40,1	1140	0,7	7938	5,2	945	0,6	476	0,3
északi megyeterület																		
1900	127950	100,0	12219	9,5	2447	1,9	45118	35,3	59305	46,4	366	0,3	7569	5,9	894	0,7	32	0,0
1910	136215	100,0	13017	9,6	3094	2,3	48933	35,9	61447	45,1	656	0,5	7814	5,7	1202	0,9	52	0,0
1930	136074	100,0	14767	10,9	3150	2,3	49006	36,0	58752	42,9	1093	0,8	7898	5,8	933	0,7	475	0,3
1941	149576	100,0	5943	4,0	748	0,5	61971	41,4	69103	46,0	1199	0,8	9331	6,2	797	0,5	484	0,3
déli megyeterület																		
1900	11366	100,0	8646	76,1	20	0,2	196	1,7	2398	21,1	24	0,2	57	0,5	22	0,2	3	0,0
1910	12718	100,0	9623	75,7	16	0,1	328	2,6	2613	20,5	77	0,6	32	0,3	29	0,2	-	-
1930	16489	100,0	13473	81,8	41	0,2	278	1,7	2597	15,7	47	0,3	40	0,2	12	0,1	1	0,0

Év	összesen		görögkeleti		g.katolikus		r.katolikus		református		evangélikus		unitárius		izraelita		egyéb	
HARGITA (HARGHITA)																		
1900	218894	100,0	4556	2,1	15531	7,1	140945	64,4	33575	15,3	646	0,3	21484	9,8	2145	1,0	12	0,0
1910	240643	100,0	4177	1,7	17331	7,2	156991	65,3	35254	14,6	881	0,4	22332	9,3	3644	1,5	33	0,0
1930	250194	100,0	7648	3,1	18652	7,5	162281	64,5	34098	13,6	667	0,3	21258	8,5	4382	1,8	1208	0,5
északi megyeterület																		
1900	212464	100,0	4059	1,9	15437	7,3	140854	66,3	30239	14,2	642	0,3	19126	9,0	2095	1,0	12	0,0
1910	234291	100,0	3759	1,6	17301	7,4	156902	67,0	31875	13,6	875	0,4	19952	8,5	3595	1,5	32	0,0
1930	243794	100,0	7207	3,0	18630	7,6	162192	66,3	30857	12,7	661	0,3	18792	7,7	4359	1,8	1096	0,4
1941	270070	100,0	4101	1,5	14938	5,5	187816	69,3	36315	13,4	980	0,4	21744	8,1	3477	1,3	699	0,3
dél megyeterület																		
1900	6430	100,0	497	7,7	94	1,5	91	1,4	3336	51,8	4	0,1	2358	36,7	50	0,8	-	-
1910	6352	100,0	418	6,6	30	0,5	89	1,4	3379	53,1	6	0,1	2380	37,5	49	0,8	1	0,0
1930	6400	100,0	441	6,9	22	0,3	89	1,4	3241	48,9	6	0,1	2466	38,5	23	0,4	112	1,8
HUNYAD (HUNEDOARA)																		
1900	288125	100,0	196820	68,3	48302	16,8	23931	8,3	11245	3,9	3197	1,1	621	0,2	3985	1,4	24	0,0
1910	323526	100,0	209521	64,7	52917	16,4	33511	10,4	16452	5,1	3993	1,2	1506	0,5	5594	1,7	32	0,0
1930	319929	100,0	208933	64,7	54446	17,0	29566	9,2	14988	4,7	3257	1,0	1554	0,5	4782	1,5	2403	0,8
MĂRAMAROS (MARAMUREȘ)																		
1900	267416	100,0	20984	7,8	174764	65,4	24528	9,2	11973	4,5	383	0,1	51	0,0	34673	13,0	60	0,0
1910	297429	100,0	23757	8,0	192805	64,9	26275	8,8	13452	4,5	544	0,2	66	0,0	40516	13,6	14	0,0
1930	317304	100,0	31225	9,8	208870	65,6	21657	6,8	11610	3,7	303	0,1	56	0,0	41740	13,2	1843	0,6
1941	345684	100,0	24217	7,0	233066	67,3	29875	8,6	15037	4,3	625	0,2	147	0,0	41822	12,1	895	0,3

Év	összesen		görögkeleti		g.katolikus		r.katolikus		református		evangélikus		unitárius		izraelita		egyéb	
MAROS (MUREȘ)																		
1900	357221	100,0	54832	15,4	99554	27,9	35495	9,9	111099	31,1	32772	9,2	15048	4,2	8250	2,3	71	0,0
1910	388328	100,0	58101	15,0	108998	28,1	40508	10,4	121762	31,3	33403	8,6	15063	3,9	10473	2,7	20	0,0
1930	425721	100,0	70213	16,5	121823	28,6	40998	9,6	129133	30,3	33208	7,8	15712	3,7	12055	2,8	2479	0,6
északi megyeterület																		
1900	212641	100,0	26000	12,2	49228	23,2	28016	13,2	83784	39,4	10430	4,9	9776	4,6	5357	2,5	50	0,0
1910	234013	100,0	28620	12,2	54727	23,4	31958	13,6	91068	38,9	10674	4,6	9727	4,2	7232	3,1	7	0,0
1930	254540	100,0	35529	14,0	60046	23,6	31987	12,6	96401	37,6	9854	3,9	9871	3,9	9437	3,7	1415	0,6
1941	277837	100,0	31012	11,2	56129	20,2	44219	15,9	114182	40,9	10143	3,7	11571	4,2	9506	3,4	1075	0,4
dél megyeterület																		
1900	144580	100,0	28932	20,0	50326	34,8	7479	5,2	27315	18,9	22342	15,5	5272	3,6	2893	2,0	21	0,0
1910	154315	100,0	29481	19,1	54271	35,2	8550	5,5	30694	19,9	22729	14,7	5336	3,5	3241	2,1	13	0,0
1930	171181	100,0	34684	20,3	61877	36,1	9011	5,3	32732	19,1	23354	13,6	5841	3,4	2618	1,5	1064	0,6

Év	összesen		görögkeleti		g.katolikus		r.katolikus		református		evangélikus		unitárius		izraelita		egyéb	
SZATMÁR (SATU MARE)																		
1900	245855	100,0	244	0,1	117668	47,9	45970	18,7	62061	25,2	1063	0,4	16	0,0	18818	7,7	15	0,0
1910	267690	100,0	146	0,1	127320	47,5	51264	19,2	66505	24,8	1213	0,5	28	0,0	21133	7,9	81	0,0
1930	301105	100,0	6429	2,1	149820	49,6	52624	17,5	65591	21,8	1067	0,4	32	0,0	24516	0,1	1026	0,3
1941	315641	100,0	2327	0,7	150944	47,5	62816	19,9	71765	22,7	1181	0,4	72	0,0	25261	8,0	1275	0,4
SZILÁGY (SĂLAJ)																		
1900	201712	100,0	15742	7,8	124241	61,6	9735	4,8	43791	21,7	128	0,1	90	0,0	7985	4,0	-	-
1910	223096	100,0	17833	8,0	136272	61,1	11293	5,1	48013	21,5	182	0,1	95	0,0	9100	4,1	308	0,1
1930	240778	100,0	20996	8,7	148966	61,0	11555	4,8	48674	20,2	175	0,1	50	0,0	7934	3,3	2428	1,0
1941	259136	100,0	20498	7,9	158025	59,7	15367	5,9	53839	20,8	323	0,1	111	0,0	7326	2,8	3647	1,4
SZESEN (SIBIU)																		
1900	253499	100,0	112632	44,4	39225	15,5	12022	4,7	7710	3,0	79224	31,3	719	0,3	1937	0,8	30	0,0
1910	270640	100,0	117813	43,5	44587	16,5	13113	4,8	8820	3,3	83024	30,7	797	0,3	2445	0,9	41	0,0
1930	306984	100,0	136836	44,4	46379	15,1	13331	4,3	8933	2,9	97003	31,6	778	0,3	2498	0,8	1226	0,4
TEMES (TIMIȘ)																		
1900	541703	100,0	237597	43,9	18717	3,5	250222	46,1	13959	2,6	9558	1,8	123	0,0	11296	2,1	231	0,0
1910	560716	100,0	243444	43,4	19028	3,4	256142	45,7	18600	3,3	11378	2,0	216	0,0	11605	2,1	303	0,1
1930	559591	100,0	247444	43,7	19331	3,5	246010	44,0	18811	3,4	12210	2,2	99	0,0	12279	2,2	3407	0,6

Év	összesen	görögkeleti	g.katolikus	r.katolikus	református	evangélikus	unitárius	izraelita	egyéb									
BACÁU																		
1900	5992	100,0	1274	21,3	1855	31,0	2570	42,8	112	1,9	29	0,5	18	0,3	133	2,2	1	0,0
1910	8007	100,0	1391	17,4	2267	28,3	3842	47,9	173	2,2	37	0,5	29	0,4	268	3,3	-	-
1930	7199	100,0	1300	18,1	2857	39,7	2724	37,8	75	1,0	12	0,2	1	0,0	228	3,2	2	0,0
1941	6427	100,0	36	0,6	2655	41,3	3462	53,8	135	2,1	25	0,4	7	0,1	107	1,7	-	-
MEHEDIŢI																		
1900	12720	100,0	7831	61,6	20	0,2	4189	32,9	235	1,8	168	1,3	11	0,1	264	2,1	2	0,0
1910	14508	100,0	8882	61,3	75	0,5	4702	32,4	263	1,8	251	1,7	15	0,1	304	2,1	16	0,1
1930	14527	100,0	10190	69,7	55	0,4	3660	25,2	130	0,9	154	1,1	1	0,0	208	1,4	129	0,9
NEAMŢ																		
1900	6368	100,0	3	0,0	5741	90,3	440	6,9	9	0,1	3	0,0	1	0,0	171	2,7	-	-
1910	7133	100,0	5	0,1	6572	92,2	365	5,1	16	0,2	2	0,0	2	0,0	171	2,4	-	-
1930	8664	100,0	66	0,8	8144	92,9	267	3,1	8	0,1	4	0,0	-	-	65	0,8	110	1,3
1941	9617	100,0	7	0,1	7989	81,5	1325	13,8	72	0,7	7	0,1	20	0,2	46	0,5	151	1,6
SUCEAVA																		
1900	1241	100,0	684	55,2	80	6,4	367	29,6	29	2,3	1	0,1	3	0,2	77	6,2	-	-
1910	1532	100,0	719	47,0	148	9,7	480	31,3	25	1,6	11	0,7	-	-	149	9,7	-	-
1930	1443	100,0	822	56,9	21	1,5	472	32,7	-	-	17	1,2	-	-	111	7,7	-	-
1941	1291	100,0	820	63,5	63	4,9	312	24,2	29	2,2	4	0,3	-	-	63	4,9	-	-

Az 1992. évi népszámlálás előzetes nemzetiségi adatközlése

A februári helyhatósági választások árnyékában, mintegy a közelgő „nagy megmérettetés” előjátékaként, jelentőségéhez képest méltatlanul, sebtében, s amúgy mellékesen lefolytatott népszámlálás politikai esettanulmány írójának a tollára kívánczik. Az esemény - miként az az úrlapok megszerkesztése, a számlálóbiztosok kiválogatása, eligazítása, a lakossági felkészítés hiányosságai, és az egymásnak ellentmondó útmutatások alapján várható volt - a kölcsönös értetlenségek és vádaskodások „idegháborújának” légkörében, szinte szándékosan „betervezett” zűrzavar közepette zajlott le.

Egyelőre előlegezzük meg annak feltételezését, hogy az 1992. évi népszámlálást nem lefolytatásának körülményei, hanem majdani eredményei fogják minősíteni, s azok tükrében végső soron tudományos szempontból jelentős műveletnek és nem egyszerű politikai akciónak bizonyul. E bizonyossághoz megfelelő információkra van szükségünk, információkhoz pedig a közzétett adatok elemzése révén juthatunk. A népszámlálás - a közölt és a hozzáférhető adatokkal azonos.

E kötet szerkesztésének lezárásakor egyértelmű - több forrás összevetésével ellenőrizhető - formában csupán a *nemzetiségi megoszlásra vonatkozó előzetes országos adatok* állnak rendelkezésre. Mivel a végleges (s részletező) adatok publikálására esetleg évekig kell várnunk, közzétételük - úgy véljük - ideiglenes voltuk ellenére is indokolt.

Az 1992. évi népszámlálás előzetes nemzetiségi adatai az 1977. évekkel összevetve:

Nemzetiség		1992		1977	Különbség
román	20352980	89,4	18999565	88,1	+1353415
magyar, székely*	1620199	7,1	1713928	7,9	-93729
cigány	409723	1,8	227398	1,1	+182325
német, szász, sváb	119436	0,5	359109	1,7	-239673
ukrán, rutén	66833	0,3	55510	0,3	+11323
orosz, lipován	38688	0,2	32696	0,2	+5992
török	29533	0,1	23422	0,1	+6111
szerb	29080	0,1	34429	0,2	-5349
tatár	24649	0,1	23369	0,1	+1280
szlovák	20672	0,1	21286	0,1	-614
bolgár	9935	0,0	10372	0,0	-437
zsidó	9107	0,0	24667	0,0	-15560
cseh	5800	0,0	7683	0,0	-1883
lengyel	4247	0,0	4641	0,0	-394
horvát	4180	0,0	7500	0,0	-3320
görög	3897	0,0	6262	0,0	-2365
örmény	2023	0,0	2342	0,0	-319
egyéb	8420	0,0	5279	0,0	+3141
nem nyilatkozott	1047	0,0	452	0,0	+595
összesen	22760449	100,0	21559910	100,0	120053

* ebből székely 831

** ebből csángó 2165

A magyar nemzetiségűek aránya az egyes megyékben: Hargita 84,6, Kovászna 75,2, Maros 41,3, Szatmár 35, Bihar 28,5, Szilágy 23,7, Kolozs 19,8, Arad 12,7, Máramaros 10,2, Brassó 9,8, Temes 9,1, Beszterce-Naszód 6,5, Hunyad 6,1, Fehér 6, Székely 4,2, Krassó-Szörény 2,2, Bacău 0,6 százalék.

Forrás: *Erdélyi Napló*, 1992. jún. 11. 5. p.

Néhány reflexió a fenti adatokkal kapcsolatban

Az előzetes népszámlálási jelentésnek a magyarság lélekszámára vonatkozó adata minden várakozásnak (így számításainknak is) alatta marad. (A magyar nemzetiségű lakosság 1620 ezerben megállapított száma nem csupán a reális várakozásoktól

maradt el, de még Vasile Ghetau 1988-as - mérsékelt gyarapodást feltételező - 1 millió 750 ezres becslésénél is jóval kevesebb.)

Vonatkozó számításunk a következőkben összegezhető. A romániai (közelebbről az erdélyi) magyarság természetes szaporulatának arányszámai az 1956. évi népszámlálást követően: 1956-1966 között 7,1 % (ekkor az országos átlag 10,17 az erdélyi 7,73 % volt), 1966-1977 között 9,6 % (országosan 13,17 erdélyi viszonylatban 10,66 %), 1977 és 1989 júliusa között pedig 6,2 % (az országban 8,46 Erdélyben 6,76 %). A magyar *nemzetiségűek* gyarapodása - az *erdélyi* magyarság valószínű természetes szaporulatának rátáját a népszámlálási közleményekben közzétett országos adatokra alkalmazva - 1956-1966 között 112,7 ezer, 1966-1977 között 155,5 ezer, 1977-1989 között 106,3 ezer, összesen 374,5 ezer fő. 1992. januárjáig különösebb növekedéssel már nem számolva, ellenben legalább 100-150 ezer, az országot végleg elhagyót feltételezve (a román belügyminisztérium adatai szerint tizenöt év alatt 60 ezer magyar távozott, különböző becslések ennek több mint a kétszeresével számolnak), a romániai magyarságnak harminchat esztendő alatt még így is mintegy 250 ezer fővel kellett volna gyarapodnia. A magyar *nemzetiségűek* lélekszáma tehát - mely 1956-ban 1587,7 ezer volt - 1992. januárjáig feltevésünk szerint legalább 1 millió 840 ezerre emelkedhetett. E visszafogott becsléssel szemben (amely maga előtt „görgeti” az 1956. évi népszámlálás helyenként feltételezhető - a regáti magyarság esetében pedig bizonyosra vehető - torzításait) az előzetes népszámlálási közlés mindössze 1 millió 620 ezer magyar nemzetiségűről ad számot; a hozzávetőleges hiány 200 ezer körüli.

E pillanatban még csupán az előzetes közlés és az azt ellenőrző becslés közti eltérés tényének regisztrálására szorítkozhatunk, mélyreható következtetésekre nincs módunk; e jelenség értelmezése, tárgyszerű elemzése csak a részletesen és mindenre kiterjedően közzétett végleges adatok ismeretében lesz lehetséges.

Két megjegyzés kívánkozik ide. Egyrészt: tudatában vagyunk annak, hogy tévedés lenne az általunk becsült adatot százszázalékosan helytállónak tekinteni. Már csak azért is, mert az etnikai hovatartozás számainak alakulása - éppen a *nemzeti-*

ségi bevallásra vonatkozóan - az identitásválasztás rejtettebb, hagyományos demográfiai módszerekkel nem prognosztizálható mozgásait követi. Ebben az összefüggésben különösen szembetűnő az anyanyelvi számadatok hiánya, melyek közreadását - érthetetlen módon - a bukaresti statisztikai hivatal mindeztidáig nem tartotta szükségesnek. Anyanyelv szerint szerint egyébként minden eddigi román népszámlálás - beleértve az 1977. évit is - több magyart mutatott ki, mint a nemzetiségi hovatartozás alapján. (A „rejtettebb” demográfiai, nevezzük nevén: asszimilációs folyamatok, s az interetnikus kapcsolatok árnyalt feltérképezéséhez további fontos ismeretanyagot nyújthatna az egyéb nyelvismeret kérdezése; csak sajnálni tudjuk, hogy a rovat felvételétől a román statisztikai szolgálat ez alkalommal is tartózkodott.)

Másfelől: az ismert előzmények alapján nem hagyhatók figyelmen kívül a népszámlálási eredményekhez szkeptikusan viszonyuló nagyközönség aggályai sem. Anélkül, hogy az összeírás mizériáinak ecsetelésébe belemennénk, a sajtóvisszhangok és a processzust közvetlen közelről figyelemmel kísérők egybehangzó véleménye alapján előre jelezhető, hogy a felvétel értéke legalábbis - Schneller Károly találó megjegyzését idézve - „vidékenként eltérő” lesz.

A továbbiakban még néhány - általunk fontosnak tartott - mozzanatra kívánjuk felhívni az olvasó figyelmét.

1) A népszámlálás által kihozott 1620 ezer magyar nemzetiségű lakosból - a lakosság történelmi országrészek közötti megoszlásának százalékos aránya, s a magyarságnak a Kárpátokon inneni tartományok lélekszámából való részesedése alapján számítva, tehát hozzávetőlegesen - 1597 ezren élnek Erdélyben. A *regáti magyarság* 23 ezres száma az 1977. évinél némileg kevesebb; Bukarestben pár százal nőtt, most 9 ezer körüli, egyebütt feltehetően fogyott, Bacăuban arányuk változatlanul 0,6 % (!). Ebből két következtetés adódik: a moldvai magyarok a nemzetiség rovatban - eltekintve a csángóként kimutatott személyektől - változatlanul a románság soraiban szerepelnek, az egyéb vidékeken élők számát pedig 1977-hez képest jelentékenyebb számú Erdélyből áttelepülő nem gyarapította (vagy ha igen, gyors iramú asszimiláció „áldozatául” estek).

2) Az alábbi táblázat a főbb népmozgalmi eredményeket tartalmazza a megelőző népszámlálások hasonló adataival egybevetve:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1910/12	12768,4	-	-	-	...	...	...	...
1930	14280,7	1512,3	84,0	0,62	...	...	...	...
1948	15872,6	1591,9	93,3	0,62	...	...	...	...
1956	17489,5	1616,8	197,9	1,19	1721,2	210,7	1,27	-104,4
1966	19103,2	1613,7	160,4	0,88	1778,0	176,7	0,97	-164,3
1977	21559,9	2456,7	227,3	1,13	2516,8	232,8	1,15	-60,1
1992	22760,4	1200,5	80,0	0,36	2000,0	133,3	0,59	-799,5

1) a népszámlálás éve,

2) lélekszám (ezer fő),

3) a népesség tényleges növekedése két népszámlálás között (ezer fő),

4) a tényleges növekedés éves átlaga abszolút számban (ezer fő),

5) a tényleges növekedés éves átlaga %-ban,

6) a természetes szaporulat két népszámlálás között (ezer fő),

7) a természetes szaporulat éves átlaga abszolút számban (ezer fő),

8) a természetes szaporulat éves átlaga %-ban,

9) a tényleges növekedés és a természetes szaporulat különbsége (migrációs veszteség) (ezer fő)

A számoszlopokból egyértelműen kiderül, hogy az elmúlt tizenöt évnek a háborús időkére emlékeztető lassú népesség-növekedése nem annyira a természetes szaporulat - egyébként jelentős arányú - csökkenésével, mint inkább a *drámai méretű embermozgásokkal* magyarázható. E migrációs folyamatok jellegét jól érzékelteti, hogy a bukaresti statisztikai szolgálat 1988. január 1-én még 23 milliós lakosságot feltételezett, az 1991-es statisztikai évkönyv pedig ugyanezt a számot 1990 júniusában 23,2 millióban adta meg. Ezzel szemben - mint azt a Központi Népszámlálási Bizottságnak az első részeredményekről kiadott közleménye is kihangsúlyozza - az ország lakossága valójában 440 ezerrel kevesebb, mint amennyit a lakosságnyilvántartás kimutat. Nem kizárt ugyan, hogy a számított lélekszám megállapítása - akár csak a húszas években - ezúttal is helytelen alapokon történt, de ennél valószínűbbnek tartjuk, hogy a tetemes és váratlan népességihiány a határok megnyitása utáni *ellenőrizhetetlen migrációs hullám* következménye. Statisztikailag az "illegális kivándorlók" közé kell sorolnunk azokat a csupán ideiglenesen (pld. vendégmunkásként) kint tartózkodókat is, akiknek az adatait - különböző okok miatt - nem rögzítették a népszámlálás

során. Az adatfelvétel idején külföldön tartózkodó, s az összeírásból kimaradt román állampolgárok jelentős hányada magyar nemzetiségű volt (csupán Sepsiszentgyörgyön 4 ezerre, a 68,6 ezer lakosú város lélekszámának 5,8 %-ára rúg e hiány). Tehát az áttelepülteken, a nyugatra emigráltakon, s a politikai menekülteken felül tekintélyes - *ám nehezen becsülhető* - időleges migrációs veszteséggel kell számolnunk azok köréből is, akik gyakorlatilag semmilyen hivatalos kimutatásban nem szerepelnek.

3) Magyar nemzetiségűek egyéb, korábban nem feltételezett csatornákon is „elszivároghattak” a statisztikai nyilvántartásokból. Erre utal az a szembetűnő jelenség, hogy miközben a németek száma 1977-hez képest országosan a harmadára, a történeti Erdély területén pedig a negyedére csökkent, Szatmár megyében a mostani népszámlálás az 1977. évi 6395-tel szemben 14259 német (és sváb) nemzetiségű lakost regisztrált. (Számuk ugyanitt 1966-ban 4427, 1956-ban pedig csupán 3520 volt.) Ugyanakkor tudjuk, hogy az elmúlt tizenöt év alatt Szatmár-Nagykároly vidékéről tizenötezren vándoroltak ki, s a távozók kétharmada Németországban telepedett le. Vagyis régtől fogva elmagyarosodott sváb családok ezrei térnek vissza gyökereikhez - akár egy népszámlálási deklaráció erejéig - németiséghez tartozásuknak a kivándorlás reményével kecsegtető egzisztenciális előnyei miatt. E tény visszamenőleges tanulsága, hogy az elmúlt évek, évtizedek emigrációs hullámai olyan, a népszámlálások adatsoraiban magyarként számontartott tízezreket is magukkal sodorhattak, akik a kivándorlási statisztikákban - tekintettel a befogadó „anya” országra - már nem magyarokként szerepelnek, így hiányukkal a Romániában maradt magyarok számára vonatkozó becslések nem számolhattak. (Hasonló jelenségre a kötet tanulmányrészében már a zsidó kivándorlással kapcsolatosan is rámutattunk.) Lényegében ez a célirányos - korábban rejtett - reasszimilációs folyamat ölt testet - a külföldre távozás lehetőségét megelőlegezve - a szatmárvidéki svábok mostani népszámlálási rovatváltásában is.

Az 1992. évi népszámlálás előzetes adatai

A népszámlálást felügyelő Országos Statisztikai Bizottság hivatalos közleménye alapján.

A részleges előzetes adatokat a Statisztikai Bizottság 1992. május 29-én sajtókonferencia keretében ismertette, s ez alapján jelentek meg elszórta - a közzevevő lapok belátása szerint, csupán az országos összegekre, vagy egy-egy megye főbb adataira szorítkozva - az első publikációk. A tájékoztató teljes anyaga csak közvetlenül e kötet nyomdába kerülése előtt vált hozzáférhetővé. Az alábbiakban a hivatalos tájékoztatóból az erdélyi megyék, illetőleg a római katolikus felekezetű lakosság által legszámosabban lakott három moldvai megye, valamint Bukarest nemzetiségi és felekezeti adatait adjuk közre. A számsorok közzététele - az aktuális érdekű forrásközlésen túl - azért is indokolt, mivel az 1977. évi népszámlálás először most nyilvánosságra került megyei részletezésű nemzetiségi adatai révén a visszamenőleges közlés is teljesebbé válik. (Mint többször utaltunk rá, a kötet táblázataiban az 1977. évi nemzetiségi adatok csak előzetes, félhivatalos közlések alapján, töredékesen kaphattak helyet.)

Az 1992. évi előzetes nemzetiségi adatok az 1977. évekkel összevetve

megye	év	összesen	román ¹	magyar ²	cigány	német ³	ukrán ⁴	orosz- lipován	körök	szerb	tatar	azio- vák	bolgár	zsidó	hor- vát	cseh	len- gyei	görög	ór- mény	egyéb ⁵	nem nyilat- kozott
Románia	1992	22760449	20352980	1620198	409723	119436	66833	38688	29533	29080	24649	20672	9835	9107	4180	5800	4247	3897	2023	8420	1047
összesen	1977	21559910	18999665	1713928	227398	359109	55510	32686	23422	34429	23369	21286	10372	24667	7500	7683	4641	6262	2342	5279	452
Erdély	1992	7709944	5671234	1598938	205462	108033	50878	1046	210	26830	49	20422	7950	2824	4116	4553	748	534	229	4334	654
összesen	1977	7500229	5203846	1691048	123028	347896	42760	1850	183	32140	139	21133	9067	7830	7433	6305	1263	1412	302	2476	118
Fehér	1992	414227	373482	24843	12301	3179	38	33	19	10	2	26	14	50	1	28	19	3	7	56	116
	1977	409634	360704	27196	8979	12321	29	58	6	13	9	51	16	134	6	31	16	15	3	43	3
Arad	1992	487370	392195	60908	13515	9380	867	59	10	1896	1	6781	1112	354	17	218	81	18	11	109	58
	1977	512020	375486	74088	9216	39702	364	119	8	2256	7	7551	1473	1044	24	306	103	16	18	221	8
Bihar	1992	634093	419137	180682	23030	1715	105	55	4	42	1	8652	41	368	-	16	34	91	3	61	56
	1977	633094	409770	199615	12014	1417	111	99	8	65	7	8079	69	910	40	45	53	444	10	332	6
Beszterce- Naszód	1992	327238	295884	21173	8024	959	107	12	2	5	1	7	-	27	1	7	12	1	2	7	7
	1977	286628	259752	21487	2280	2880	95	45	1	5	12	5	2	42	1	7	10	1	2	16	5
Brassó	1992	642513	551874	63260	15990	10338	111	212	29	34	15	16	16	178	2	39	57	81	21	156	84
	1977	582863	457570	72956	12033	38623	70	273	34	40	30	36	36	502	11	116	110	288	18	117	-
Krassó- Szörény	1992	375794	325035	8107	7886	11819	4119	62	33	7758	2	557	85	67	3730	3623	31	15	2	2861	2
	1977	385577	323095	9238	5927	21676	3944	175	26	8623	16	781	95	162	6722	4548	110	19	9	394	17
Kolozs	1992	735077	570676	145405	16488	1386	137	68	17	16	9	57	19	411	2	27	36	49	85	142	47
	1977	715507	532543	171431	7714	1818	69	135	13	42	13	84	43	1165	13	51	62	74	126	110	1
Kovácsna	1992	232592	54517	174968	2566	265	21	26	2	2	-	-	2	23	1	2	5	8	4	153	27
	1977	199017	38948	156120	3522	276	10	27	3	6	-	1	8	34	1	5	16	4	3	32	1
Hargita	1992	347637	48812	294268	4104	198	28	14	1	6	1	6	1	26	-	3	3	7	11	138	9
	1977	326310	44794	277587	3228	281	33	25	2	13	4	8	6	62	4	9	27	9	15	202	1
Hunyad	1992	547993	503343	33671	5644	3614	262	121	12	76	4	186	71	132	6	125	243	145	6	222	110
	1977	514436	464949	38340	3347	5406	286	209	11	84	14	194	86	297	6	244	318	396	5	241	3

megye	év	összesen	román ¹	magyar ²	cigány	német ³	ukrán ⁴	orosz- lipován ⁵	török	szerb	tatár	szlo- vák	bolgár	zsidó	hor- vát	cseh	len- gyei	görög	ör- mény	egyéb	nem nyilat- kozott
Mára- maros	1992	538534	438281	54788	6910	3368	36829	36	5	27	2	32	7	153	2	11	25	6	8	22	24
	1977	492960	394350	58568	2942	3495	32723	85	5	26	1	50	8	465	7	30	37	13	11	37	7
Maros	1992	607298	316634	251039	34581	4538	40	47	9	9	3	12	22	205	3	12	20	7	15	67	35
	1977	605345	297205	268251	20019	18807	53	88	4	16	5	26	33	646	9	25	58	16	13	56	15
Szatmár	1992	400158	233518	140112	10553	14259	1387	23	2	13	-	153	4	80	4	4	9	-	2	19	15
	1977	393840	227630	152738	5256	6395	1146	60	3	22	1	189	8	320	3	14	8	1	2	40	4
Szilágy	1992	266308	192164	63150	9133	148	34	9	1	9	-	1612	3	20	-	2	6	5	-	11	1
	1977	264569	194420	64017	3920	122	22	27	-	9	6	1929	5	40	2	13	3	6	1	26	1
Szécheny	1992	452820	397543	19168	18560	16877	57	115	22	128	2	14	13	97	5	34	74	43	8	50	10
	1977	481645	349718	21881	12803	96401	32	84	21	29	4	21	28	208	5	65	155	55	16	103	16
Temes	1992	700292	560139	63395	15177	26890	6736	154	42	16999	6	2311	6540	633	342	402	113	55	46	260	52
	1977	696884	472512	77525	9828	98296	3773	340	38	20891	10	2128	7151	1799	579	796	177	55	50	506	30
Baciu	1992	736078	721385	4362	8287	194	58	59	42	11	3	7	8	250	-	8	18	108	23	1255	-
	1977	667791	659041	4133	2866	176	36	81	9	23	1	4	9	907	4	9	22	343	6	73	48
Iasi	1992	806778	795691	455	6622	263	67	2778	18	8	8	2	7	598	-	23	43	60	10	115	10
	1977	729243	723219	748	1861	252	33	718	15	17	24	5	15	2185	1	5	48	50	5	39	3
Neamț	1992	577619	572055	418	3948	138	47	472	9	8	-	1	10	245	-	1	19	18	9	221	-
	1977	532096	528599	544	1991	111	14	124	5	8	6	2	6	633	-	2	9	13	8	21	-
Bukarest	1992	2350984	2292813	8611	33193	4384	627	1336	942	314	270	85	493	3836	43	119	362	919	927	1446	264
	1977	2094977	2048924	10033	13996	5565	428	1850	813	348	179	77	599	9199	12	273	471	1256	1130	1715	109

¹ a macedorománokkal és arománokkal együtt (1992-ben 21089, illetve 6999 fő)

² a székelyekkel együtt (1992-ben 831 fő)

³ a szászokkal és svábokkal együtt (1992-ben 1843, illetve 6292 fő)

⁴ a ruténnel együtt (1992-ben 350 fő)

⁵ az oroszokkal együtt (1992-ben 8914 fő)

⁶ a krassovánokkal és csángókkal együtt (1992-ben 2775, illetve 2165 fő)

AZ 1992. évi előzetes felekezeti adatok

megye	összesen	ortodox	római katolikus	református	görög katolikus	pünkösdisták	baptista	adventista	unitárius	evangeliumi szabad keresztény	ágostai hívallású evangélikus	zsinat-presbiteri evangélikus	izraelita	egyéb vallású	egyéb ²
Románia összesen	22760449	19762135	1144820	801577	228377	220051	109677	78658	76333	49393	39552	21160	9775	167913	51028
Erdélyi közs.	7709944	5358798	842259	794632	209174	159701	94462	29123	75846	11858	36249	20346	2857	48100	27539
Fehér	414227	354775	6094	17681	15867	6067	3972	660	2267	1159	1941	104	79	2057	1504
Arad	487370	359034	57935	15138	5273	18355	18148	4184	314	158	909	4860	344	1331	1387
Bihar	634093	378219	63841	125056	15000	25381	20033	1443	402	358	321	288	317	1595	1839
B.-Naszód	327238	273690	4381	16507	9264	16190	2049	1322	162	167	712	67	27	2004	696
Brassó	642513	540628	28277	18693	7351	4884	1198	2046	7845	3146	11378	11856	152	3231	1828
K.-Szörény	375794	316347	31220	2437	2810	6987	13142	459	73	278	317	79	81	540	1024
Kolozs	735077	515486	32043	103092	37553	15765	5894	3119	9746	432	593	155	397	6925	3877
Krassó	232592	50531	84432	79631	1122	1911	431	534	10648	106	853	387	22	1487	497
Hargita	347637	46079	226966	44735	678	370	595	353	25127	233	165	54	26	1533	723
Hunyad	547993	473270	25844	15387	5999	12877	6349	1031	1239	702	811	220	136	2402	1726
Máramaros	538534	416956	36920	24395	30317	12106	1975	3265	170	463	130	85	152	7968	3632
Maros	607298	312306	63225	173496	15168	4201	1309	6553	16321	801	3695	368	193	6805	2857
Szatmár	400158	198967	73505	77274	35665	6322	1357	520	150	208	117	33	205	3919	1916
Szilágy	266308	178405	7790	54164	8956	5454	7081	871	48	536	41	8	12	2048	894
Szeben	452820	396266	8258	10664	9882	3095	2680	1371	1067	2587	13320	1378	86	1229	937
Temes	700292	547839	91528	16282	8269	18736	8249	1392	267	524	946	404	628	3026	2202
Bacau	736078	600858	125507	194	549	2104	366	2219	28	982	92	25	283	2318	553
Iasi	806778	753748	37734	566	462	1632	736	1600	21	3851	92	28	625	4402	1281
Neamt	577619	501772	61684	58	672	846	607	1795	12	1035	39	11	283	8624	181
Bukarest	2350984	2269805	30266	2817	10519	3944	3045	4007	236	3781	1708	375	4239	5009	11233

¹ Ebből muzulmán 55988, óriusú keresztény 31914, órtodox 23634, egyéb nem részletezett 56377 fő.

² Ebből ateista 11339, felekezeten kívüli 24740, nem nyilatkozott 14949 fő.

Tartalom

Bevezetés helyett	5
Népszámlálások Magyarországon az első világháború előtti évtizedekben	8
Népszámlálások az Ókirályságban	23
1919 – A párizsi békekonferencia elé terjesztett román memorandum	27
1919 – Az erdélyi Kormányzótanács összeírása	34
1920 – A Dictionarul	37
1923 – Népszámlálás helyett népszámítgatás	42
1927 – Az 1927. évi belügyminisztériumi „népszámlálás”	45
1930 – Az első valódi népszámlálás a háború után	50
1941 – Két népszámlálás egy esztendőben	59
1948 – Az első „népi demokratikus” népszámlálás	66
1956 – „Szocialista típusú” népszámlálás	70
1966 – Az „aranykor” kezdete	73
1977 – ?	76
Az 1977. évi népszámlálás az újabb adatközlések tükrében	81
A hivatkozott művek jegyzéke	92
Jegyzetek	103
Függelék	139
Összesített adatok	
Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása, 1900–1966	141
Erdély népességének nemzetiségi megoszlása, 1919–1977	142
Erdély népességének felekezeti megoszlása, 1900–1930	143
Észak-Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása, 1900–1956	144
Észak-Erdély népességének nemzetiségi megoszlása, 1920–1956	145
Észak-Erdély népességének felekezeti megoszlása, 1900–1941	146
Dél-Erdély népességének anyanyelv szerinti megoszlása, 1900–1956	147
Dél-Erdély népességének nemzetiségi megoszlása, 1920–1956	148
Dél-Erdély népességének felekezeti megoszlása, 1900–1930	149
Megyei részletezésű adatok	
Erdély nemzetiségi statisztikája, 1900–1920	150
Erdély felekezeti statisztikája, 1900–1919	156
Megjegyzések a mai közigazgatási beosztás szerint átszámított adatok elé	161
Erdély nemzetiségi statisztikája, 1900–1977	168
Erdély felekezeti statisztikája, 1900–1941	193
Az 1992. évi népszámlálás előzetes nemzetiségi adatközlése	202

A KÖNYV A SOROS ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Varga E. Árpád

Népszámlálások a jelenkori Erdély területén 1900–1977

(Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez)

ISBN 963 7665 02 1

ISSN 0866–1251

© Varga E. Árpád

Sorozatszerkesztő: Szarka László

Szedés, tördelés: Baumann Miklós és Cséh Tibor

Nyomdai munkálatok: Rakpart Kft.

Felelős vezető: Galler Péter 169/92

A statisztikai számadatok ismerete a számokon való felülemelkedésre kell, hogy készítsen bennünket. A zárt és hibátlan oszlopokba rendezett számsorok a hitelesség képzetét keltik, holott mindez a *pontosság látszata* csupán. Nincs olyan nemzetiségstatisztikai kimutatás — törekedjék bár a legnagyobb jóhiszeműséggel az áhított objektivitásra —, amely tekintettel tudna lenni a számok mögé rejtett emberi sorsok végtelen változatosságára. A helyértékek *helyi értékeket* mosnak egybe; a számok magasából szenvtelen térképpé válik az emberi táj. S miközben a lassan történetivé váló e századi demográfia által lajstromba vett holt lelkek számaait csoportosítjuk, különféle szürreális alakzatok hívódnak elő Erdély vaktérképén: egyre nyilvánvalóbbá válik azok hiánya, akik ily módon nem jeleníthetők meg, hiszen szellemképük (az államrczon számára éppen fontos) népszámlálási szempontok szerint nem rögzíthető. Hiányoznak a *csak egyetlen népszámlálási kategóriával nem jellemezhető* identitások, a se ide, se oda nem tartozók (mint a zsidók, akik — Bibó István szavaival — a népszámláláskor jók voltak magyaroknak, vagy például a cigányság), de hiányoznak az *egyetlen „bevett” népszámlálási kategóriával sem jellemezhető*, akik pedig Erdély áhított szellemét tükrözhetnék vissza (az ide is, oda is tartozók, a két- vagy többnyelvű, két- vagy többkultúrájú rétegek). Térképen csak közigazgatási határok szerint összegzett népességi halmazok jeleníthetők meg: az utcák, terek sokadalma, a meghitt lakásbelső és az emberi lelkek nem mérhetők be rajta. S valahol e térképen mindig akadt egy-egy „statisztikailag számottevő népességcsoport”, akiknek, amikor a nagyhatalmak malmai a béketárgyalásokon örölni kezdtek, senki sem fogta pártját, s akiket aztán a játszma végeztével képletesen szólva fel lehetett áldozni. Valakiket mindig kizártak valahonnan és mindig besoroltak valahová ...

[Részlet egy megír(hat)atlan utószóbból]